

VM

ZPRÁVY

Vlastivědného muzea v Olomouci

278

1999

Pokyny pro autory

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenských oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

Úprava rukopisů

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 88 0220 - úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formátu A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25-30 mm od horního okraje a 25-30 mm od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou „pet“ na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařadte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 165 x 240 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisky k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) - číslo - název (popř. datum a autor nebo pramen). Články mohou být zpracovány i na PC AT v prostředí WORD, AMI PRO nebo v T 602 (kódování v LATIN 2). Text musí být psán bez zarovnávání vpravo, bez ohledu na počet úhozů v řádku. Při zpracovávání tabulek je nutné používat tabelátoru („Tab“ na klávesnici), ne mezerník. K disketě nezapomeňte přiložit vytištěný text, popřípadě poznámky.

Při psaní společenských příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce. Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografické citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odebírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akademických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zaslané příspěvky jsou projednány v redakční radě. O přijetí článku bude autor vyrozuměn písemně a vydavatel s ním uzavře písemnou smlouvu obsahující podmínky ve smyslu autorského zákona.

Ilegální síť Petičního výboru Věrní zůstaneme a Moravské pětky na střední Moravě

Neznámá kapitola z dějin protifašistického odboje na Olomoucku

Josef Bartoš

Jestliže je obtížné dopátrat se dnes, s velkým časovým odstupem, odpovědi na celou řadu otázek z období nacistické okupace a protifašistického odboje, platí to z několika důvodů ještě výrazněji pro jeho první fázi v letech 1939-1942. Je tomu tak nejen proto, že se téměř nezachovaly původní pramenné doklady, ale také z toho tragického důvodu, že je v tomto případě jen stěží mohla nahradit po válce aspoň částečně svědectví pamětníků. Většina aktivních odbojových pracovníků z prvních let okupace se totiž svobody v roce 1945 vůbec nedočkala. Tím vzácnější je potom situace, když se nalezne nějaký dobový a dosud neznámý dokument, který přinese řadu nových podstatných poznatků a osvětlí mnoho dalších pohledů na tuto tak historicky závažnou dobu, nebo aspoň na její některý dosud neznámý nebo málo známý úsek.

Právě tento poslední případ se stal, když byl poměrně náhodou nalezen, nebo přesněji objeven důležitý dokument o protifašistickém odboji na Olomoucku, Litovelsku, Prostějovsku a Přerovsku, a to v materiálech řídicí úřadovny gestapa v Brně, ve fondu, který je dnes uložen v Moravském zemském archivu v Brně. Jedná se o závěrečnou zprávu (Schlussbericht) olomouckého gestapa o rozvětvené ilegální organizaci, resp. o jejích dvou složkách, které působily na střední Moravě v letech 1939-1941 a byly spojeny jednak s pražským ústředím tzv. Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ) a jednak s brněnským centrem tzv. Moravské pětky.¹

V dokumentu popisované odbojové aktivity na střední Moravě (také v Praze a Brně) v letech 1939-1941 a zejména v roce 1941 nejsou sice zcela neznámé, ale v dosavadních pracích byly prezentovány spíše jen jako různé vzájemně nepropojené ilegální buňky bez centrálního řízení a vedení. Protože tomu bylo jinak a mnohé skutečnosti nebyly doposud vůbec objasněny, je nutné celkový obraz o odboji na střední Moravě v prvních letech okupace v tomto směru opravit a doplnit.²

Je dobře známo, že z celostátního hlediska působily téměř od počátku Protektorátu na jeho území tři hlavní ilegální odbojové organizace širokého rozsahu a dosahu: Obrana národa (ON), Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) a ilegální struktura KSČ. Z menších pak Politické ústředí (PÚ) a od jara 1940 také koordinační centrální orgán Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD). Výrazným specifikem Moravy bylo, že v rámci Obrany národa vznikla vedle vojenské části i silná složka civilní, přičemž se obě odnože mnohem více než v Čechách opíraly vedle bývalých důstojníků z povolání i o důstojníky záložní (profesory, učitele, úředníky, legionáře apod.) a o funkcionáře českých národních spolků, v první řadě v té době ještě legálního Sokola. Dochovaná

svědectví navíc prokazují, že v rámci národního odboje nebyly vedeny nějaké striktní hranice mezi ON a PVVZ. Celkově šlo spíše o odhodlání zúčastnit se protinacistického odboje bez dotazování, ke kterému směru ta či jiná ilegální organizace náleží, ponecháme-li zde ovšem stranou samostatný a v období německo-sovětského paktu dokonce od ostatních poměrně izolovaný odboj komunistický.³

Rozdíl mezi spíše vojenskému duchu první republiky odpovídající Obranou národa a civilním i poněkud levicovějším Petičním výborem Věrní zůstaneme samozřejmě existoval i na Moravě, ale nedosáhl nějaké vyhraněné podoby, zejména po prvních hromadných úderech proti ON koncem roku 1939 a začátkem roku 1940. Neobstojí však dosavadní poměrně vžitá představa, že vedle přísně vojensky hierarchizované ON měla síť PVVZ na Moravě podobu mozaiky, složenou jen z víceméně jednotlivých a na sobě nezávislých malých ilegálních buněk, formovaných podle různých zřetelů a kontaktů, včetně regionálních, profesních a rodinných. To, jak ukazují nové prameny a výzkumy, odpovídalo skutečnosti i na střední Moravě jen z menší části. I zde totiž nechyběla snaha organizovat odboj jednotně a centrálně, i to jednak podle územního členění od centra ke krajům, okresům a jednotlivým místům, jednak podle oborového a profesního zaměření, resp. podle předmnichovských odborových a stavovských organizací (železničářů, poštovních zaměstnanců, ale také učitelů, lékařů apod.).⁴

Další zvláštnost Moravy i odboje na Olomoucku a Hané spočívala v tom, že se zde po likvidaci představitelů první vlny odboje na přelomu let 1939-1940, spojené především s odbojáři z Obrany národa, uplatnila tentokrát již víceméně společně jednak druhá generace této ilegální organizace, jednak daleko méně zatýkáním postižená síť PVVZ. Nejedna problém však vznikl proto, že se v oblasti střední Moravy promítal vliv dvou center, jak Prahy, tak také Brna.

V Brně se zbývající části skupin ON a PVVZ v prvních měsících roku 1941 spojily a vytvořily společný orgán národního odboje, který byl označován jako tzv. Moravská pětka. Vedle profesora brněnské techniky Josefa Grni šlo jednak o ilegální skupinu inženýra Václava Bureše a profesora Františka Piška, jednak o organizaci budovanou dřívějším tajemníkem rektorátu Masarykovy univerzity JUC. Jaroslavem Trumpešem a učitelem z Chrlic Františkem Bednářem, který měl zároveň na starosti také brněnský kraj. Tyto původně samostatné skupiny měly celou řadu dalších kontaktů po celé protektorátní Moravě, hlavně na Brněnsku, Ostravsku a také na střední Moravě. Soustavnější informace o těchto vazbách a strukturách se však objevily v odborné literatuře až v nedávna době.⁵

Při bližším zkoumání situace na Olomoucku a na celé střední Moravě zjistíme, že se zde v letech 1940-1941 obě „linie“ budování ilegálních odbojových struktur, pražského centra PVVZ a tzv. Moravské pětky (resp. druhé garnitury ON), protínaly, prolínaly i postupně spojovaly. V očích gestapa šlo nakonec o jednu tajnou organizaci „nepoučitelných“ příslušníků inteligence (zahrnovala však i příslušníky mnoha dalších profesí), jejichž velezrádná činnost směřovala již od počátku Protektorátu proti zájmům Říše a k obnově samostatného Československa.⁶

Na střední Moravě i na Olomoucku působila podle gestapa od roku 1940 ilegální organizace, kterou lze dnes bezpečně zařadit mezi odbojovou síť PVVZ (gestapo však její název neznalo a neuvádí), která byla iniciována a řízena přímo z Prahy, a to zej-

ména členem ústředního vedení profesorem obchodní akademie Wolfgangem Jankovcem, případně dalším členem vedení Karlem Bondym. Ti zajížděli na střední Moravu a zajistili zde nejpozději v červnu nebo červenci 1940 několik poměrně silných a důležitých ilegálních buněk. Protože Jankovec byl před okupací jedním z vedoucích představitelů sociálně demokratické Dělnické akademie, měl řadu známých ve všech oblastech Protektorátu, mj. v Přerově, Prostějově i Olomouci, a mohl toho nyní využít pro budování ilegální organizace.⁷

Podle názoru gestapa si Jankovec ponechal tzv. krajské vedení pro oblast střední Moravy, ale jmenoval vedoucí pro jednotlivé politické okresy. Vedením okresu Olomouc pověřil Jankovec snad již v roce 1940 Josefa Teplého, soukromého úředníka bytového družstva z Hodolan, předválečného činovníka sociální demokracie a dělnické tělovýchovy. Ten dříve působil mj. ve funkci důvěrníka ČSD pro okres Olomouc a za druhé republiky v obdobné funkci nové Strany práce pro Velkou Olomouc. Po zřízení Protektorátu byl údajně v září 1940 kontaktován nějakým neznámým profesorem z Prahy jménem Nový nebo Novák, ale k rozhodnutí spolupracovat na budování ilegální organizace prý došlo až o dva měsíce později na schůzce s Teplému již poměrně dobře známým profesorem Jankovcem.⁸

V Přerově se Jankovec prvně obrátil na odbornou učitelku Růženu Stokláskovou, kterou dobře znal jako významnou předválečnou funkcionářku sociální demokracie a přestavitelku Dělnické akademie. Při pozdějších výsleších olomoucké gestapo zaznamenalo, že první ilegální schůzka Jankovce se Stokláskovou se uskutečnila v kavárně Slavia v Praze v březnu 1941. Styk Jankovce a také Bondyho s Přerovem však začal určitě již mnohem dříve, a sice se skupinou Nová cesta, kterou vedl před odchodem do emigrace František Lančík. V Prostějově získal Jankovec ke spolupráci obdobným způsobem bývalého sociálně demokratického funkcionáře a redaktora Vojtěcha Outratu, ale zde zřejmě rozvinula daleko intenzivnější činnost Moravská pětka. Totéž platilo pro kontakty s představiteli PVVZ na Moravě v Brně, konkrétně s profesorem Josefem Grňou.⁹

Vzhledem k mimořádné důležitosti přerovského železničního uzlu byl R. Stokláskovou získán nejpozději na jaře 1941 pro ilegální práci také stroj mistr přerovského nádraží Karel Smělík, který potom podával do Prahy pravidelné zprávy o vojenských i jinak důležitých železničních transportech, případně i o sabotážích. Další skupinu napojenou na pražskou organizaci PVVZ a tímto způsobem i na Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) založili zaměstnanci přerovské nádražní pošty Rudolf Smutek, Antonín Česal a Oldřich Pour. Ta sehrála významnou roli zejména v převážení a rozšiřování ilegálních tiskovin a časopisů. Třetí skupinka PVVZ v Přerově vznikla ve zdejších Středomoravských elektrárnách (ředitel ing. Jan Polách a účetní Marie Dřevojánková), i když ta byla původně spojena se sokolským odbojem a s jejími funkcionáři Rudolfem Lukašíkem a Františkem Skopalem, pokud ovšem první neodešel do emigrace a druhý se ještě nedostal do rukou gestapa.¹⁰

Vedoucí okresů Olomouc, Prostějov a Přerov se scházeli s W. Jankovcem v Olomouci (mj. v Národním domě), kde dostávali aktuální úkoly a na druhé straně přinášeli zprávy, z nichž některé se dostaly až do Londýna. Tito důvěrníci (označovaní též jako okresní vedoucí) zaslali v případě potřeby do Prahy i písemná hlášení na krycí adresu: Jiří Bubeníček, Praha VIII, Dirksova 1686. Jednání o tom, zda má či nemá být vytvořeno nějaké krajské vedení PVVZ pro střední Moravu, skončilo zřejmě tím, že si řídicí a koordinační funkci pro tuto oblast ponechal W. Jankovec.

Uvedená data vzniku ilegální sítě PVVZ na střední Moravě jsou zachycena v již několikrát zmíněné závěrečné zprávě olomouckého gestapa a je třeba je brát s velkou rezervou. Ve skutečnosti mohlo dojít a také pravděpodobně došlo k jejímu vzniku a zakotvení na střední Moravě podstatně dříve, ale její aktéři neměli v žádném případě zájem odhalovat při výsleších na gestapu jakoukoliv dlouhodobější ilegální činnost. Na druhé straně zde schází poválečná svědectví, která by mohla posunout zahájení odbojové činnosti k počátku okupace. V celostátním měřítku se pražské řídicí centrum PVVZ zformovalo již do počátku června 1939.

Z téhož důvodu také nelze přesněji určit, kolik aktivních spolupracovníků ilegální sítě PVVZ na střední Moravě zahrnovala, protože i v tomto směru neměli zatčení funkcionáři jakýkoliv důvod tento okruh před gestapem odkrývat a rozšiřovat. Pro úplnost je také třeba dodat, že se na střední Moravu dostaly ilegální aktivity PVVZ (částečně i ON) i jinými cestami: přes odborové svazy železničářů a poštovních zaměstnanců (zejména do Přerova), prostřednictvím členů distribuční sítě ilegálního časopisu *V boj* (zejména do Kostelce na Hané a částečně i na Olomoucko, do skupiny Františka Bartoše v Hodolanech a Čenka Berana v Olomouci apod.), nakonec i přes volně přidruženou síť mladších ilegálních pracovníků kolem časopisu *ISNO*, tj. Informační služby národního osvobození (buňka v olomoucké zemské nemocnici apod.). O tom však bylo již psáno, takže není třeba na tomto místě tyto informace znovu opakovat.¹¹

Druhou poměrně rozsáhlou ilegální síť vybudovala na Olomoucku a na střední Moravě nejpozději v roce 1941, i když i zde není vyloučen dřívější vznik, již zmiňovaná Moravská pětka. Podle citované závěrečné zprávy olomouckého gestapa z ledna 1942 začala po likvidaci první garnitury českého národního odboje (zejména Obrany národa - JB) vznikat na Moravě od jara roku 1941 nová ilegální organizace (ani ta není ve zprávě gestapa nějak pojmenovaná), která měla „Londýnem“ řízenou centrálu v Praze a zemské vedení v Brně, dále se pak členila na kraje, okresy a okrsky, předposlední většinou v rozsahu politických a poslední v rámci soudních okresů.

I když tvrzení o takto hierarchizované organizaci je zřejmě poněkud přehnané a nebylo ve skutečnosti tak striktně vybudované a dodržované, jak potřebovalo vidět gestapo, přece jenom je zřejmé, že vedle ON i PVVZ se snažila i tzv. Moravská pětka budovat jednotně řízenou ilegální strukturu po celé Moravě. Pokud šlo o Olomoucko a střední Moravu, vznikala zde podle výpovědí zatčených na gestapu tato organizace přibližně až od června 1941, ale v tomto případě lze její vznik bez nadsázky posunout aspoň na konec roku 1940.¹²

Ilegální síť Moravské pětky se podobně jako ON členily na složku vojenskou a civilní a opíraly se vedle bývalých důstojníků čs. armády i policistů a četníků hlavně o kruhy legionářů a sokolů, učitelů, lékařů, veřejných i soukromých zaměstnanců, odborářů i živnostníků. Jednalo se o síť založenou a vedenou z Brna již zmíněným Jaroslavem Trumpešem (s krycím jménem Trávníček) a Františkem Bednářem (pod krycím jménem Bubeníček nebo Malý), kteří vyšli z původní sítě ON, a zčásti snad i Josefem Grňou z PVVZ. Většina z členů této sítě nebyla před válkou politicky organizována, ale patřila k členům Sokola a jiných národních organizací, jako byla Národní jednota. Pokud se jednalo o členy bývalých politických stran, šlo téměř vý-

hradně o přívržence národních socialistů a částečně sociálních demokratů. Vojenskou část představovaly zejména ty kruhy a osoby, které bývají označovány jako druhá garnitura Obrany národa. Ta se začala tvořit od května 1940 a do jejího čela byl na Moravě postaven generál O. Zahálka ze Zlína.¹³

Velitelem pro kraj Olomouc byl brněnským centrem jmenován podle zjištění gestapa penzionovaný kapitán četnictva Jan Jelínek (krycí jméno Zahrádka), kterého se však přes veškeré úsilí nepodařilo prozatím blíže identifikovat, se vši pravděpodobností však nepůsobil v Olomouci.¹⁴ Kraj se dále členil na jednotlivé okresy (označované ve zprávě gestapa jako župy - Gau), v našem případě Olomouc, Litovel, Přerov a Prostějov (snad i Hranice a Holešov), a ty dále na okrsky (označované jako Bezirk), které v podstatě odpovídaly rozsahu soudních okresů, případně i menších částí (např. Lošticko).

Vznik této organizace na Olomoucku a přímo ve městě Olomouci lze s určitostí spojit aspoň s dubnem a květnem 1941, kdy údajně krajský vedoucí Jelínek získal pro ilegální práci svého dlouholetého známého, v té době četnického vrchního strážmistra a bývalého legionáře Karla Štěpaře ze Štěpánova. Okres Olomouc byl rozdělen na dva okrsky: Olomouc venkov, kde si vedení ponechal Štěpař, a Olomouc - město, kde byl vedením pověřen Antonín Látal, inspektor Českomoravských drah a aktivní funkcionář Sokola, který se zapojil do odbojové organizace v dubnu 1941.¹⁵ Zástupcem Štěpařovým byl jmenován štěpánovský odborný učitel Vojtěch Opichal, funkcionář Sokola a Národní jednoty.¹⁶ Ilegální schůzky zajišťoval většinou ve svém bytě další zakladatel skupiny Milan Kovalčík, úředník města Olomouce, ruský legionář, který před válkou náležel k národně socialistické straně a byl aktivním funkcionářem Sokola. Dalším členem olomoucké ilegální organizace byl knihkupec Metoděj Lužný, legionář z první světové války.¹⁷

Na Litovelsku byli do ilegální organizace zapojeni hlavně učitelé. Vedením celého litovelského politického okresu byl Jelínkem pověřen údajně v květnu 1941 ředitel měšťanské školy z Pňovic Jaroslav Novobilský, dříve významný činitel národních spolků na Opavsku, zejména v Melči.¹⁸ Novobilský jmenoval vedoucím okrsku Litovel učitele Jaroslava Válka z Červenky a pro Loštice získal začátkem září 1941 odborného učitele z Bouzova Vladimíra Kohoutka. Ten měl vyhledat okrskového vedoucího v Konici, což se již vzhledem k následujícímu zatýkání nepodařilo, ale zasvětil do ilegální práce kolegu Miroslava Horčíčku z Bouzova.¹⁹

Jaroslav Novobilský (1903-1942).

Početně největší a nejrozšířenější byla organizace Moravské pětky na Prostějovsku. V jejím čele byl po jednání s krajským vedoucím Jelínkem nejpozději od dubna 1941 řídící učitel I. obecné školy v Prostějově Ferdinand Barták, známý funkcionář Sokola. Velitelem okrsku Prostějov byl jmenován ředitel obecné školy v Držovicích František Vetešník, předválečný člen sociální demokracie a funkcionář Sokola i Národní jednoty, který byl zase kontaktován snad v květnu 1941 krajským vedoucím v Brně Františkem Bednářem.

Barták s Vetešníkem získali v dalším období poměrně rozsáhlý okruh spolupracovníků, ředitele školy Aloise Coufala, profesorku Helenu Dobovou, typografa Tomáše Dvořáka, lékaře MUDr. Rudolfa Bednáře, poštovního inspektora Antonína Hrubana a poštovního adjunkta Miroslava Hermanna, účetního Josefa Kováře, stolařského mistra Františka Grepla, obchodníka Jaroslava Znojila, krejčího Vladislava Husárka a Františka Kusáka, koncipienta okresního úřadu Dr. Augustina Janků, čalouníka Františka Kaňku, slévače Jana Zlámala a asi i některé další v okolí Prostějova. V Plumlově byl okrskovým vedoucím jmenován berní úředník Vilém Marek.²⁰

Pokud šlo o Přerovsko, zmínili jsme se již o tom, že zde měla několik buněk pražská a částečně i brněnská síť PVVZ, takže je těžké určit, která z nich byla iniciována právě brněnskou Moravskou pětka. Nejbližší k ní, i když v tomto případě asi spíše k profesoru J. Grňovi, měla zřejmě ilegální skupina vedená učitelem Josefem Pavlánem, která se opírala hlavně o úředníka Optikotechny Vladimíra Mazala a další kontakty, mj. i v Lipníku, Hranicích a Holešově. I z toho se dá vyvozovat, že na Přerovsku měla rozsáhlejší a významnější vliv původní ilegální síť PVVZ, kdežto na Prostějovsku to byla Moravská pětka, zatím co na Olomoucku a Litovelsku se uplatňovaly obě organizace snad stejným dílem; na Litovelsku a zejména na Lošticku působila vedle organizace Novobilského také distribuční síť s PVVZ spřízněného ilegálního časopisu V boj.²¹

O návaznosti struktury Moravské pětky na původní organizaci ON svědčil také ten fakt, že do její nově od roku 1940 vytvářené odbojové sítě na střední Moravě byl zařazen také plukovník František Krátký, bývalý velitel 13. pěšího pluku v Šumperku, který se, snad na pokyn nejvyšších představitelů ON, navrátil z Prahy na Moravu, kde měl zázemí v rodných Kožušanech na Olomoucku. Krátký byl sice podle jiných informací pověřen vybudováním druhé či náhradní sítě ON na celé střední Moravě, ale podle nových poznatků spíše odpovídá skutečnosti ten závěr, že v tomto směru spojoval k odboji osoby z obou dříve víceméně samostatných ilegálních organizací, tj. ON i PVVZ, což platilo i pro celou síť Moravské pětky.²²

Podle šetření gestapa byl Krátký v srpnu 1941 prostřednictvím A. Látala požádán zemským vedením Moravské pětky, aby se ujal řízení vojenské složky ilegální organizace v celé protektorátní části severní Moravy, přičemž měl spolupracovat s nadporučíkem Kašpárkem z Brna. Oblast severní Moravy měla být rozdělena na šest úseků, město a okres Olomouc, Litovel, Přerov, Prostějov a Plumlov, a do jejich čela měl být postaven vybraný důstojník bývalé čs. armády. Dnes nelze přesně zjistit, jak dalece se tento úkol Krátkému podařilo splnit, protože ani on neměl po zatčení zájem na tom, aby se cokoliv bližšího dověděl gestapo. K blízkým spolupracovníkům plukovníka Krátkého patřil bývalý nadporučík a legionář z Olomouce Karel Šenk, který spolupracoval vedle toho i s Lužným a Látalem, protože je znal z olomoucké legionářské obce.

Do okruhu činnosti Moravské pětky patří i dlouho neobjasněný případ ilegální vysílačky v Těšeticích, která byla spojována spíše s PVVZ. Jednalo se o radioamatérskou činnost učitele Ladislava Hejného, kolem něhož vzniklo i na gestapu mnoho dohadů vzhledem k tomu, že to byl již před rokem 1939 nadšený radioamatér s kontakty na všechny světové strany. Hejný začal učit těsně před 15. březnem 1939 na měšťanské škole ve Štěpánově, kam přišel ze v říjnu 1938 zabraných Troubelic. Bydlel v Horce, odkud na četnickou stanici ohlásil, že sice vlastní některé radiosoučástky,

ale nemá vlastní radiostanici. Nebyla to celá pravda, protože z uchovaných součástí mohl vyrobit dvě vysílací radiové stanice.²³

Není jisté, že Hejný radiostanici skutečně sestavil, ale v každém případě se o něj v roce 1941, když byl právě jmenován ředitelem měšťanské školy v Těšeticích, začali zajímat někteří odbojoví pracovníci, kteří hledali radiové spojení do zahraničí. Byl mezi nimi i Hejného kolega ze Štěpánova Vojtěch Opichal, který se na něj po doporučení J. Novobilským z Pňovic a z pověření krajského vedoucího Jelínka i okresního (oblastního) vedoucího Štěpaře obrátil s dotazem, zda by nesestavil či neposkytl vysílačku pro potřeby ilegální organizace. Jelínek se potom s Hejným dvakrát sešel, jednou v Horce a podruhé na silnici u Štěpánova, byl dokonce dohodnut odvoz amatérské radiostanice (za cenu asi 20.000 korun) autem z určeného místa na silnici mezi Chomoutovem a Pňovicemi do Brna, ale vzhledem k zatčení hlavních aktérů z toho sešlo.²⁴

Vzhledem k existenci dvou hlavních odbojových skupin na střední Moravě se začalo již v létě 1941 jednat o jejich spojení. K první schůzce zástupců PVVZ a Moravské pětky došlo v Olomouci v Nádražní ulici v srpnu 1941 mezi pověřencem W. Jankovce Josefem Teplým a jistým Dr. Hájkem z Brna. Koncem léta nebo na začátku podzimu 1941 se potom setkali v Olomouci i nejvyšší představitelé obou stran, Jankovec z Prahy a Trumpeš z Brna, aby zde dohodli další spolupráci, resp. spojení. Schůzka se konala v tzv. Výpadu u městských hradeb a byli naní přítomni i krajský vedoucí Jelínek i okresní vedoucí Teplý, Látal, Novobilský a Barták (o Krčmářovi se dokumenty nezmiňují). K dohodě o spolupráci došlo také na okresní úrovni v Olomouci mezi Teplým, Látalem a Kovalčíkem a v Prostějově mezi Outratou a Bartákem, zatím co v Přerově se jednalo hlavně o skupinu původní organizace PVVZ v čele s Růženou Stokláskovou a Karlem Smělíkem a jejich propojení se skupinkou Josefa Pavlána.²⁵

To vše se odehrávalo v době, kdy do Prahy přišel jako zastupující říšský protektor R. Heydrich, který vyhlásil hned stanné právo a zahájil akci drastických zákroků proti všem „narušitelům“ nacistického pořádku. Vedle rozsáhlé vlny zatýkání i poprav se Heydrich rozhodl definitivně skoncovat se Sokolem, který byl úředně zakázán a jeho majetek zabaven, přičemž byly kolem 8. října 1941 zatčeny desítky a stovky sokolských funkcionářů, aniž by jim byla dokázána nějaká protistátní či odbojová činnost. Již v této protisokolské akci byli postiženi a zatčeni i někteří aktivní činitelé Moravské pětky. Patřil k nim také olomoucký Antonín Látal, u něhož teprve později vyšla najevo jeho ilegální činnost, a učitel Miroslav Horčíčka z Bouzova. To po válce způsobilo, že činnost těchto i některých dalších ilegálních pracovníků PVVZ a Moravské pětky byla spojována se Sokolem a jeho odbojem.

Nedlouho po „sokolské akci“ zasáhlo gestapo i proti ilegální síti PVVZ a Moravské pětky. Na střední Moravě se tak stalo hlavně v době od 22. října do 18. prosince 1941, ale vedení v Brně se dostalo do rukou gestapa již na přelomu září a října 1941. Vedoucí činitel Moravské pětky Trumpeš byl zatčen 30. září 1941, druhý den následoval Václav Bureš, Eduard Berka a další, těsně před zatčením se podařilo uniknout do ilegality Josefu Grňovi. Téměř ve stejné době udeřilo pražské gestapo proti ústředí PVVZ v Praze a 18. října se dostalo až k části jejího archivu. I když není zcela jisté, odkud se nebezpečí přiblížilo ke střední Moravě, následovalo nedlouho po zatýkání v Brně i v Praze.²⁶

Problém byl navíc v tom, že na střední Moravě a zejména na Přerovsku a Kroměřížsku se gestapo za pomoci zrádce z řad parašutistů dostalo na stopu v podstatě dvou výsadků čs. vojáků ze Sovětském svazu, přičemž mezi jejich aktivní podporovatele patřili také příslušníci ilegální organizace PVVZ, resp. Moravské pětky, v Přerově zejména Růžena Stoklásková a Karel Smělík. Zde je třeba znovu konstatovat, že na Přerovsku a přímo v Přerově se vzájemně prolínaly aktivity hned několika odbojových sítí a skupin, ale podrobnosti nejsou předmětem této studie.²⁷

K tomu všemu komplikuje situaci i to, že někteří odbojoví pracovníci z uvedených organizací PVVZ a Moravská pětka byly později zařazeni do seznamu členů ilegální organizace ÚVODu, tj. Ústředního vedení odboje domácího. Zde však není třeba vytvářet nějakou novou záhadu, protože ÚVOD byl jakousi víceméně střežovou organizací a neodporovalo tomu zapojení do konkrétní odbojové organizace. I z publikovaného přehledu organizace ÚVODu na Moravě, kterou sestavilo gestapo asi v roce 1942, je zřejmé, že v okresech Olomouc, Přerov a Prostějov se jednalo o síť původního PVVZ (J. Teplý, V. Outrata, R. Stoklásková, K. Smělík, M. Dřevojánková), kdežto členové ilegální sítě Moravské pětky zde uvedeni nejsou.²⁸

Sledováním časového postupu při zatýkání odbojových pracovníků na střední Moravě v posledních třech měsících roku 1941 lze dospět k závěru, že první byla na řadě spíše ta skupina, která vznikla z popudu Moravské pětky, a to v Brně, na Ostravsku i na střední Moravě. Tato první etapa však přešla velmi rychle do další fáze, která se již dotkla v podstatě všech nekomunistických odbojových struktur na Moravě.

Na Olomoucku byli jako první zatčeni 22. října okresní vedoucí Karel Štěpař, jeho zástupce Vojtěch Opichal, majitel amatérské radiostanice Ladislav Hejný a také zástupce krajského velitele Bohuslav Pechek. Milan Kovalčík se dostal do rukou gestapa 23. října a plk. F. Krátký 24. října, jeho spolupracovník npor. Karel Šenk až 8. prosince 1941. Z Litovelska byl první na řadě Josef Novobilský, pro kterého si gestapo přijelo do Pňovic také již 22. října, ale protože nebyl doma, opakovalo cestu, tentokrát úspěšně, na druhý den. V Prostějově se první den zatýkání 22. října dostali do rukou gestapa okresní vedoucí Ferdinand Barták, František Vetešník a Antonín Hruban. Přerovsko tentokrát ještě postiženo nebylo.

Druhá vlna zatýkání zasáhla střední Moravu, jak již bylo naznačeno, v prosinci 1941, zejména 3.- 5. a potom 16.- 19. prosince. Z organizace Moravské pětky se jednalo hlavně o Prostějovsko (Jan Kuchař, Alois Coufal, Helena Dobová, František Grepl, Josef Kovář, Miroslav Hermann, JUDr. Augustin Janků, MUDr. Rudolf Bednář, který spáchal za několik dnů ve vězení sebevraždu, a ještě devět dalších). Z Olomouce to byl v tomto případě jen knihkupec Metoděj Lužný, z Bouzova Vladimír Kohoutek a z Červenky Jaroslav Válek. Tentokrát však byli pozatýkáni také vedoucí představitelé původní sítě PVVZ na střední Moravě. V Olomouci to byl 3. prosince Josef Teplý a v Prostějově tentýž den Vojtěch Outrata, po nich následovali v Přerově 16. prosince Karel Smělík a příští den Růžena Stoklásková.

Většina z celkového počtu 38 zatčených osob ilegálních organizací PVVZ a Moravské pětky v okresech Olomouc, Litovel, Přerov a Prostějov byla po skončení výsledků v Olomouci a Brně postavena již v lednu 1942 před stanný soud v Brně. I to byl důvod, že značná část byla odsouzena bez dlouhých okolků k trestu smrti, i když vzhledem ke krátké době působení (aspoň výsledky prokázané) zjistilo gestapo přes

veškerou snahu jen málo skutečně konkrétních velezrádných činů, které u většiny spočívaly především v ilegálním spolčování a ve zpravodajské činnosti.²⁹

Velká skupina zatčených z této akce byla společně s parašutisty a pomocníky výsadků B. Němce a K. Hovůrky ze Sovětského svazu odvezena do koncentračního tábora Mauthausen. Zde zemřeli (za blíže neosvětlených okolností) již 3. března 1942 František Kusák z Prostějova, 20. a 22. března Vladimír Hruban a Vladimír Husárek také z Prostějova, 23. března Karel Šenk a Metoděj Lužný z Olomouce, 27. března dr. Augustin Janků z Prostějova, 2. dubna Jaroslav Kuchař opět z Prostějova, 18. dubna Milan Kovalčík z Olomouce a 22. dubna Miroslav Hermann z Prostějova.

Většina zbývajících rozsudků smrti byla završena hromadnou popravou zastřelením u stěny zdejšího kamenolomu 7. května 1942. Z Olomouce byli před popravčí četou postaveni okresní vedoucí J. Teplý, plukovník František Krátký, Antonín Látal a Otakar Kořínek, z Litovelska Jaroslav Novobilský, z prostějovské organizace Vojtěch Outrata, Ferdinand Barták, František Vetešník a František Grepl, z přerovské ilegální sítě to byl vedle parašutistů a jejich pomocníků ze skupin Karla Hovůrky a Bohuslava Němce také Karel Smělík, zatím co Růžena Stoklásková byla popravena za heydrichiády 10. června 1942 v Brně.³⁰ V Mauthausenu byl popraven ve stejný den i dřívější odborový tajemník Unie železničních zaměstnanců v Olomouci Blažej Seidler, který sice žil a působil v té době již v Praze, ale je zcela pravděpodobné, že jako člen ilegální organizace PVVZ udržoval kontakty s Olomoucí. Z dalších členů ilegální sítě Moravské pětky zemřel podle poválečné evidence ve vězení v Olomouci 21. července 1942 Tomáš Dvořák a v Mauthausenu 30. července Jan Znojil, oba z Prostějova. Zásah nacistické moci byl tedy v tomto případě mimořádně silný a krutý.³¹

Kdybychom posuzovali odbojovou činnost ilegálních organizací PVVZ a Moravské pětky na střední Moravě jenom podle délky a rozsahu jejich činnosti, museli bychom dospět k názoru, že počet a tragedie obětí neodpovídala výsledku. V historii však existují naštěstí i jiná kritéria a morální hodnoty, k nimž patřilo také odhodlání postavit se proti útlaku a vzepřít se zlu.

Odkazy a poznámky

- 1 Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, B 340, Gestapo, kart. 215, sign. II BM/SO - 1286/41 (100-311-22), závěrečná zpráva venkovské služebny gestapa v Olomouci z 21. ledna 1942 (jde o čtyřicetistránkový elaborát). Za poskytnutí prvních informací a možnost prostudovat tento dokument je třeba poděkovat prof. RNDr. Vlastimilu Novobilskému, CSc., z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n.L. a řediteli Moravského zemského archivu v Brně PhDr. Ivanu Štarhovi.
- 2 Nutnost doplňků a oprav se vztahuje i na souhrnné práce autora z posledních let: Bartoš, J.: Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945 (Olomouc 1997) a Prostějovsko v době nacistické okupace a protifašistický odboj v letech 1939-1945 (Olomouc 1998). Zde uvedena i další literatura a prameny.
- 3 Dosvědčili to mnozí pamětníci, např. učitel Ladislav Bedřich z Litovle, funkcionář Sokola, který později emigroval a jednu dobu zastupoval Ludvíka Svobodu v čs. vojenské jednotce v Sovětském svazu (vzpomínka v držení autora). Souhrnně viz: Veselý - Šteiner, Karel: Cestou národního odboje, Praha 1947. Grňa, Josef: Sedm roků na domácí frontě, Brno 1968. Též Simsová, Milena: Odbojáři z Obrany národa souzení jako „Helfert - Inteligenz - Gruppe“, Časopis Matice moravské 117, 1998, č. 1, s. 107-127.
- 4 O PVVZ viz souhrnně Vrabec, Václav: Antifašistický odboj, Zmařené naděje, Praha 1992.

- Týž: Petiční výbor Věrní zůstaneme, in: Z počátků odboje, Praha 1969, s. 209-248. Autor však věnuje minimální pozornost situaci na Moravě.
- 5 V a š e k, František - Š t ě p á n e k, Zdeněk: Předpoklady vzniku Moravské pětky, Časopis Matice moravské 117, 1998, č. 1, s. 70-94.
 - 6 MZA Brno, B 340, Gestapo, kart. 215, sign. II BM/SO - 1286/41 (100-311-22), závěrečná zpráva venkovské služebny gestapa v Olomouci z 21. ledna 1942. Pokud není dále uvedeno jinak, opírá se výklad o rozbor informací z této zprávy.
 - 7 V tomto směru je třeba doplnit i článek B a r t o š, J.: Odbojová organizace PVVZ na Olomoucku, Střední Morava, sv. 2, 1996, s. 36-43.
 - 8 C e k l, Jan: Kraj, jímž táhla válka, 2. vyd., Olomouc 1946, kde je však uvedeno jenom jméno Teplého v seznamu obětí nacismu s datem úmrtí a narození (1896).
 - 9 G r ň a, J.: c.d., s. 55, 95, 108 ad. Grňa měl také blíže nespecifikované kontakty s Olomoucí. H a l a m a, Václav: Chronologie zrady (Osud výsadku Karla Hovůrky a podpůrné odbojové sítě na Moravě), in: Morava v boji proti fašismu, II, Brno 1990, s. 40, 46 ad.
 - 10 K o p e č e k, Pavel: Paraskupiny z Východu v Protektorátě v roce 1941 (se zaměřením na jejich působení na Přerovsku), Přerov 1999, strojopis. Smutkova skupinka udržovala kontakty i s další ilegální sítí v okruhu vlakové pošty v Praze s označením Modrý kruh - Avala. Viz 2245 dní odporu, Praha 1980, s. 205.
 - 11 Viz souhrnné práce J. Bartoše o odboji na Olomoucku a Prostějovsku, pozn. č. 2 a 7. R i t - t e r, F.: V boj Olomouc, Olomouc 1988 (strojopis v držení autora). Státní okresní archiv Olomouc, Dokumentace odboje, složka PVVZ Prostějov.
 - 12 Nadále označujeme tuto odbojovou organizaci jako Moravská pětka, i když jí byly přisuzovány i různé další názvy, jako Moravsko-slezský odboj, Nové hnutí odporu, Druhá ON, Trumpešova skupina apod. Viz pozn. č. 5.
 - 13 V a š e k, František - Š t ě p á n e k, Zdeněk: c.d., s. 86-87. Autoři tvrdí, že Zahálka si vybral jako svého zástupce pro Olomouc pplk. Jemelku, ale o tom neexistuje ani jeden další doklad, zatím co pro dále uváděného plk. F. Krátkého je důkazů několik. Jméno pplk. Ladislava Jemelky je spojeno s olomouckým odbojem až na konci války a potom s tzv. Moravskou brigádou.
 - 14 Jelínek nebyl nalezen v seznamech obětí nacismu z Olomouce i z Olomoucka a nevyskytuje se ani v dalších seznamech pracovníků odboje, které jsou v tomto směru k dispozici. Jeho jméno je sice nesčetněkrát uváděno v citované závěrečné zprávě olomouckého gestapa, ale není zde zařazen mezi ostatní obžalované osoby, takže schází jeho osobní údaje. Totéž platí o jeho zástupci a referentovi pro železnice Bohuslavu Pechekovi.
 - 15 C e k l, J.: c.d., s. 111, 265, 273.
 - 16 Materiály JUDr. Jiřího Kráčmara ze Štěpánova. Doposud nebylo známo, ke které odbojové skupině Štěpař a Opichal patřili.
 - 17 C e k l, J.: c.d., s. 265, 273.
 - 18 O J. Novobilském toho zásluhou jeho syna víme nejvíce, ale i u něho teprve nyní lze přesně určit jeho začlenění do konkrétní odbojové organizace, i když se někdy uvádí také blíže nespecifikovaná odbojová skupina M-39-Nová cesta, což by napovídalo o nějakém spojení s obdobnou skupinou v Přerově. Viz k tomu: V í c h o v á - Z b a v i t e l o v á, Evžen: Jaroslav Novobilský - bojovník proti fašismu, in: K dějinám učitelstva Severomoravského kraje, Olomouc, 3/18, 1987, s. 28-31. Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sv. 10, Ostrava 1998, s. 116-117. Materiály prof. RNDr. Vlastimila Novobilského z Ústí n. L.
 - 19 Tamtéž. Též: Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1156/46-Rudolf Dviže. Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Olomouc, Pamětní kniha Pňovic I. (období okupace).
 - 20 SOkA Olomouc, Dokumentace odboje, složka PVVZ Prostějov, vzpomínky R. Kuchařové. Materiály Leopolda Färbera z Konice, svazek Sokolský odboj a skupina Jindra. J a n e č - k o v á, Iveta: Učitelé v protifašistickém odboji na Prostějovsku, Olomouc 1986, diplomová práce, s. 140-144.

- 21 V a š e k, F. - Š t ě p á n e k, Z.: c.d., s. 84. Viz též B a r t o š, J.: Odboj proti nacistickým okupantům na Lošticku, Šumperk 1979, s. 6-7.
- 22 C e k l, J.: c.d., s. 23. F i l i p, Zdeněk (-zf-): Generál František Krátký, Kulturní život Šumperka, duben 1994, s. 3.
- 23 Materiály o L. Hejném v držení JUDr. Jiřího Kráčmara ze Štěpánova. Autor musel ještě v roce 1998 v publikaci o okupaci a odboji na Prostějovsku pochybovat, zda vůbec nějaká ilegální vysílačka v Těšeticích existovala.
- 24 O nějaké vysílačce v Těšeticích v souvislosti s osobou J. Novobilského se po válce zmiňoval ve svých výpovědích člen olomouckého gestapa Kurt Rauner. ZA, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1156/46.
- 25 Viz též V a š e k, F. - Š t ě p á n e k, Z.: c.d., s. 84.
- 26 G r ň a, J.: c. d., s. 109. V r a b e c, V.: Zmařené naděje, c. d., s. 67-69.
- 27 Dosavadní poměrně rozsáhlou literaturu, vzpomínky a další prameny zpracoval souhrnně v prozatím nepublikované studii Pavel Kopeček (viz pozn. 10), kterému autor děkuje za zapůjčení.
- 28 K o u t e k, Jaroslav: Tichá fronta, Praha 1985, obrazová příloha.
- 29 MZA Brno, Stanný soud Brno, sign. 100-311-22, rozsudek smrti nad Jaroslavem Novobylským (správně Novobilským) z 20. ledna 1942 (kopie V. Novobilského).
- 30 V Mauthausenu byli 7. května 1942 popraveni i parašutisté z výsadků K. Hovůrky a B. Němce, ale to ještě není důkaz, že by museli mít všichni s těmito výsadky něco společného. Viz H a l a m a, V.: Chronologie zrady, in: Morava v boji proti fašismu, II, Brno 1990, s. 40 an.
- 31 H a l a m a, V.: c. d., s. 66-68. C e k l, J.: Kraj, jímž táhla válka, 2. vyd., Olomouc 1946, seznam popravených z Olomouce na s. 260-272 (u Teplého a Látala je zde chybně uvedeno, že zahynuli v plynové komoře, u Šenka je zmiňována hodnost podplukovníka). Prostějovsko za války, Olomouc 1948, s. 60-62 (u Hrubana je uváděna profese inženýra). Též Český máj, Olomouc 1946, s. 51-64. Viz též: Š t ě p á n e k Zdeněk: Zatýkání a popravy moravských lékařů (1939-1941), Časopis Matice moravské, 1995, č. 1, s. 75 ad. V Mauthausenu byli popraveni také parašutista nadporučík Bohuslav Němec z Přerova, rodák z Olomouce, Josef Vodička ze Senice n. H., Rudolf Smutek, Oldřich Pour, Josef Riedl a Bohumil Zedníček z Přerova, členové ON z Ostravy a další.

Obr. 1. Olomouc, Denisova ulice č. o. 45. Část dvojdielného toaletního zrcátka. Líc s rytinou orlice a rub, foto a kresba s řezem.

Středověké toaletní zrcátko z Olomouce

Pavel Michna

V letech 1979 až 1983 provádělo tehdejší Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci pod referentovým vedením předstihový archeologický výzkum proluky po zbořených domech č. o. 39, 41, 43 a 45 v Denisově ulici v Olomouci. V násypu klenby sklepa ze 16., případně 17. století, domu č. o. 45 bylo v sezóně 1982 objeveno několik pozoruhodných nálezů,¹ mezi nimi i „víčko“ ze žlutého kovu, snad mosazi (obr. 1).

Popis

Jde o kotouč o průměru 4,5 cm, na rubu lemovaný kolmo nasazeným okrajem o výšce 0,5-0,6 cm, z něhož na protilehlých místech vybíhají tři mírně přehnutá závěsná ouška. Na jedné straně jednoduché s otvorem o průměru 0,3 cm, na druhé pak dvojité, s dochovaným čepem ze stejného materiálu. Mezi dvojicí je zachován zbytek čtvrtého ouška, které náleželo k dnes již chybějící části předmětu. Celek připomíná víčko původně pohyblivě uchycené na ústí nádoby (misky, láhve).

Předmět byl zhotoven technikou lití a pak povrchově opracován pilováním a hlazením. Výjimku tvoří rub, který je patrně v tom stavu, ve kterém opustil formu. Zato líc je pečlivě vyhlazen a nese jemnou rytinu znázorňující figuru orlice,² jak bylo zjištěno po odstranění okysličené vrstvičky kovu.

Datování rytiny

Poněvadž nám archeologické souvislosti o časovém zařazení předmětu mnoho neřeknou (nejvýš to, že je starší než 17. případně 18. století), pokusme se pro tento účel využít vyrytý obraz. Ten je sice dlouhodobým používáním místy poněkud setřen, přesto však umožňuje v rozhodující míře provést potřebný popis a heraldickou analýzu.

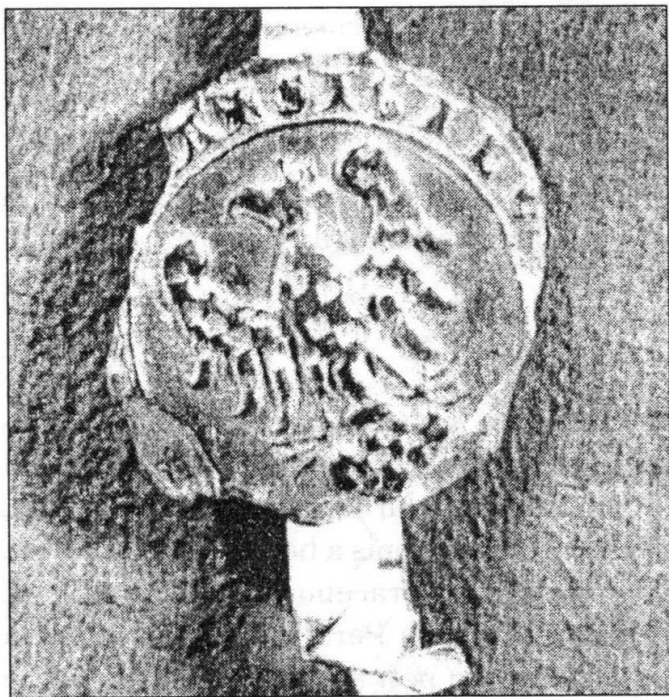
Orlice se symetricky roztaženými křídly má vpravo obrácenou hlavu se silným, vzhůru zvednutým zobákem. Na krku je patrný „obojek“. Pera křídel nejsou zcela zřetelná, lze jich však na každé straně předpokládat po pěti a jsou semknutá. První vnější vykazují silné ohyby stranou. Ocas s „uzlem“ vybíhá ve svazek opět pěti per. Chybí prsní páska (perizonium), avšak i oba pařáty. Obraz lemuje rytá linka obíhající po okraji kotouče. Výtvarné pojetí potvrzuje profesionální zběhllost rytce, který figuru orlice poměrně vyváženě (pouze „rameno“ pravého křídla je oproti levému poněkud výše) rozestřel po kruhové ploše.

Lákavé ztotožnění orlice s konkrétním erbovním znamením je patrně nemožné. Posudek odborníka zcela odmítá hovořit o ní co by o heraldické figuře, nejvýš jen o jejím heraldickém pojetí. Chybí totiž perizonium (v případě orlice slezské), šachování (pokud by mělo jít o orlici moravskou či olomouckou aj.) a pařáty.³ Na druhé straně je však jisté, že se rytec nechal vědomě inspirovat jednou z takových heraldických figur,

které nepochybně viděl kolem sebe, ať již na mincích, dřevořezech, architektuře aj. Svědčí o tom správné nasměrování hlavy a heraldicky stylizované tělo. Absence pařátů, stejně jako pouze obrysové (výjimku představuje krční páska) znázornění figury, může vyplývat z výtvarných důvodů. Z uvedených příčin snad přece jen můžeme orlici srovnávat se skutečnými heraldickými figurami a dospět tak k alespoň přibližnému zařazení archeologického nálezu. Srovnávací materiál jsme vybrali ze široké škály středověkého výtvarného umění a představují jej reliéfy, otisky pečetidel, knižní malba, řezbářství a drobná plastika z území českého státu, případně střední Evropy.

Z Physiologu štýrského vzorníku⁴ z počátku 13. století pochází zobrazení orla letícího ke slunci (obr. 2:5). Shledáváme zde rovněž heraldické pojetí ptáka s výrazným zobákem, rozepjatými křídly, „uzlem“ na ocasu a pařáty, byť vlastně nejde v pravém slova smyslu o heraldickou figuru, nýbrž spíše o inspiraci jako v olomouckém případě. Ve vzorníku běží o křesťanskou symboliku Nanebevstoupení Krista.

Do první třetiny 13. století je dendrochronologicky zařazován archeologický nálezc prolamovaného medailonu (průměr 7,5 cm) ze slitiny olova a cínu, objevený v Lübece (obr. 2:6).⁵ Ústředním motivem je tentokrát veskrze heraldicky pojednaná, vlevo hledící orlice se zvednutým, silným zobákem, perizoniem, pařáty a „uzlem“ na ocasu. Autor publikace shledává analogie na mincích a pečetích první poloviny 13. století, ale i na drobném užitém umění. Rozdíl od olomouckého nálezu je zřejmý směrem k pronikavějšímu heraldickému pojetí, tělo i křídla nesou plasticky znázorněné opeření.

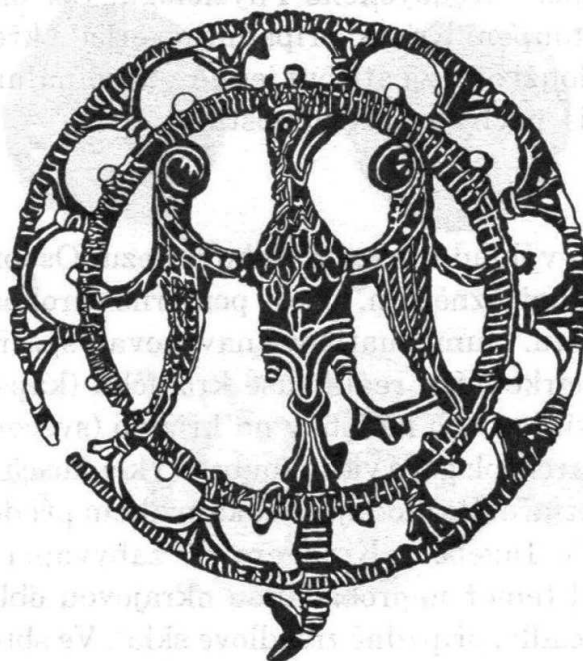
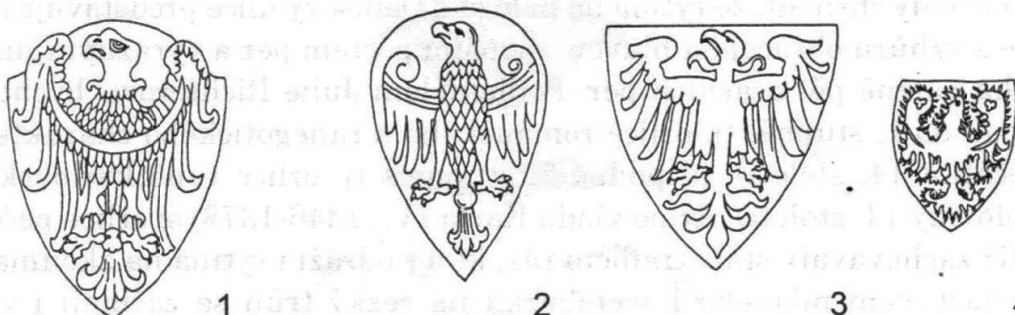

Obr. 3. Pečeť města Znojma na listině z roku 1272. První heraldické ztvárnění moravské orlice.

K listině z roku 1272, uložené v Moravském zemském archivu v Brně, je přivěšena pečeť města Znojma (průměr 5,5 cm), která představuje první heraldické znázornění moravské orlice (obr. 3). S výjimkou šachování, koruny a pochopitelně i pařátů, se velmi blíží rytině z našeho nálezu. Křídla mají sice jen po třech perech, avšak hlava se silným zobákem je obrácena vpravo vzhůru. Také ocas zdobí „uzel“.

Do stejného časového horizontu 13. století patří i orlice z náhrobku Jindřicha IV. Spravedlivého (1248-1290), knížete vratislavského (obr. 2:1) a orlice z pečetního obrazu Oty Braniborského (obr. 2:2).⁶ Obě mají menší počet per (po třech a čtyřech), vpravo vzhůru obrácenou hlavu s výrazným zobákem. První má i půlměsíkové perizonium.

Prominentní analogií je svatováclavská orlice z kodexu, tzv. Pasionálu, Kunhuty Přemyslovny, abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, z druhého a počátku třetího decenia 14. století (obr. 2:4).⁷ Tzv. plaménková orlice - podle červených plamének po obvodu horní části křídel, krku a hlavy - hledí vzhůru vpravo, křídla mají po třech perech a ocas je opatřen malým „uzlem“.

Obr. 2. Orlice na dokladech ze 13. století: 1 - náhrobek Jindřicha IV., knížete vratislavského, 2 - pečeť Oty Braniborského, 4 - plaménková orlice z Pasionálu Kunhuty Přemyslovny, Physiologus z počátku 13. století: 5 - orel se vznáší ku slunci, 6 - Lübek, medailon. Orlice ze 14. století: 3 - rod z Kamberka.

Podoba orlice s vzhůru hledící hlavou přežívá i hlouběji do 14. století, jak naznačuje např. znak rodu z Kamberka (obr. 2:3).⁸ Jiné je však už rozložení křídel a větší počet per (po sedmi). Orlice z doby po polovině 14. století se odlišují ještě více - hlava je vodorovně postavena, křídla v odlehčeném provedení, více per, mizí „uzel“ na ocasu, který nabývá vzhledu více či méně bohaté rozviliny.

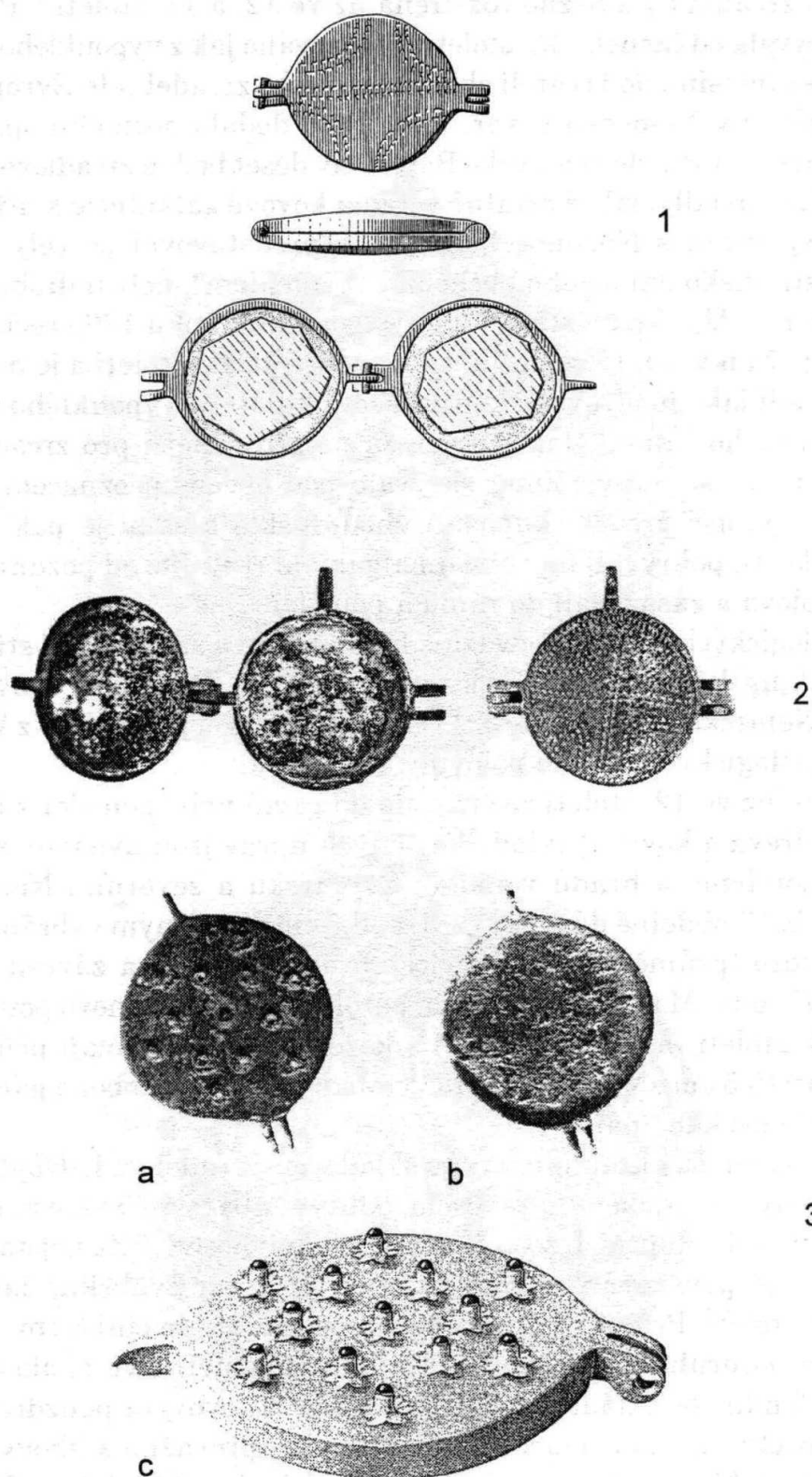
Můžeme tedy shrnout, že rytina na nálezu z Denisovy ulice představuje archaizující typ orlice s vzhůru obrácenou hlavou, menším počtem per a výrazným „uzlem“ z něhož vybíhá patrně pět ocasních per. Podle dělení Julie Richterové⁹ bychom ji mohli zařadit buď do 1. stupně, tj. orlice románského a raněgotického charakteru (výskyt až do počátku 14. století), případně 2. stupně - tj. orlice raně karlovské (do doby kolem poloviny 14. století). Až po vládu Karla IV. (1346-1378) si orlice pečeti českých králů totiž zachovávaly stále tradiční ráz, který odráží i rytina na zkoumaném předmětu. S nástupem mladého Lucemburka na český trůn se začínají i v této sféře výtvarného umění projevovat módní vlivy francouzské gotiky. Těžkopádná, „útočící“ orlice, se mění v odlehčený, elegantní symbol světské moci.¹⁰

Datování předmětu srovnáním rytiny s heraldickým materiálem uzavíráme konstatováním, že figura orlice odpovídá období 13. až první poloviny 14. století.

Nesmíme ovšem zapomínat, že orel - král ptactva - hrál odedávna význačnou roli v nejrozličnějších náboženských kultech, a to již ve starém Východu, přes antiku až po současné křesťanství.¹¹ Nejstarší vyobrazení orla jako symbolu moci známe z malované vázy dávného Íránu už ze 4. tisíciletí p. n. l.¹² Rovněž i středověké křesťanství převzalo z emblematického inventáře pohanského Říma orla, a to v jeho nejznámějším významu coby atributu Jana Evangelisty. Je to jediná forma, v níž orel přežívá v křesťanském umění od 4. století n. l. až dodnes. Mimo spojení se svatojanským kultem však orel provází jako atribut celou řadu středověkých světců a světic - včetně našeho sv. Vojtěcha a sv. Václava.¹³ Daleko vzácněji než ve společenství evangelisty shledáváme vyobrazení orla v bájích středověkého Physiologu. Let orla ke slunci je zde podobností o Nanebevstoupení Krista, případně o věřícím křesťanovi, který se pozvedá k Bohu.¹⁴ Ojediněle slouží orel za atribut jedné z kardinálních ctností - spravedlnosti, ale současně i neřesti - pýchy a nestřídmosti.¹⁵

Výklad funkce

Nyní se pokusme o výklad funkce našeho nálezu. Osobní porady s nejrozličnějšími odborníky vedly k těm nejrozličnějším, někdy poměrně věrohodným návrhům jak vyložit praktický účel předmětu. Numismatikové navrhovali spatřovat v něm víčko pouzdra na brakteáty, znalci církevních reálií zase krabičku (kapsulu) na přenášení hostií, případně vršek relikviáře nebo nádoby na křížmo (svěcený olej), archiváři součást pouzdra na pečtidlo, archeologové víčko souboru vkladacích závaží, historikové uzávěr kalamáře zemského písaře. Rozhodujícím okamžikem při desetiletém pátrání byl rok 1990 kdy vyšla studie Ingeborg Kruegerové¹⁶ zabývající se souhrnně, a to podle vlastních slov, „dosud téměř neprobádanou okrajovou oblastí středověké produkce skla, jíž je skleněné zrcadlo, případně zrcadlové sklo“. Ve sbírkách jsou totiž dochovaná středověká zrcadla „rarissima“ a v archeologických nálezech vlastně vůbec chybí, případně zůstávají nerozpoznána. Tenkostěnné drobné skleněné střípky, navíc značně okysličené a z jedné strany pokryté hnědou krustou, totiž obvykle nedovolují usuzovat na původní vzhled předmětu a tím méně šlo-li o středověké zrcadlo, které bývalo samo o sobě obvykle malého formátu.

Obr. 4. Pouzdra skládacích zrcátek: 1 - Winchester, Anglie, výzdoba puncováním, sklíčka dochována, 2 - hrad Casa dei Pagani, Švýcarsko, výzdoba puncováním, 3 - hrad Altencelle u Celle, severní Němec-ko, rozety se skleněnými kuličkami, a - líc, b - rub, c - kresebná rekonstrukce.

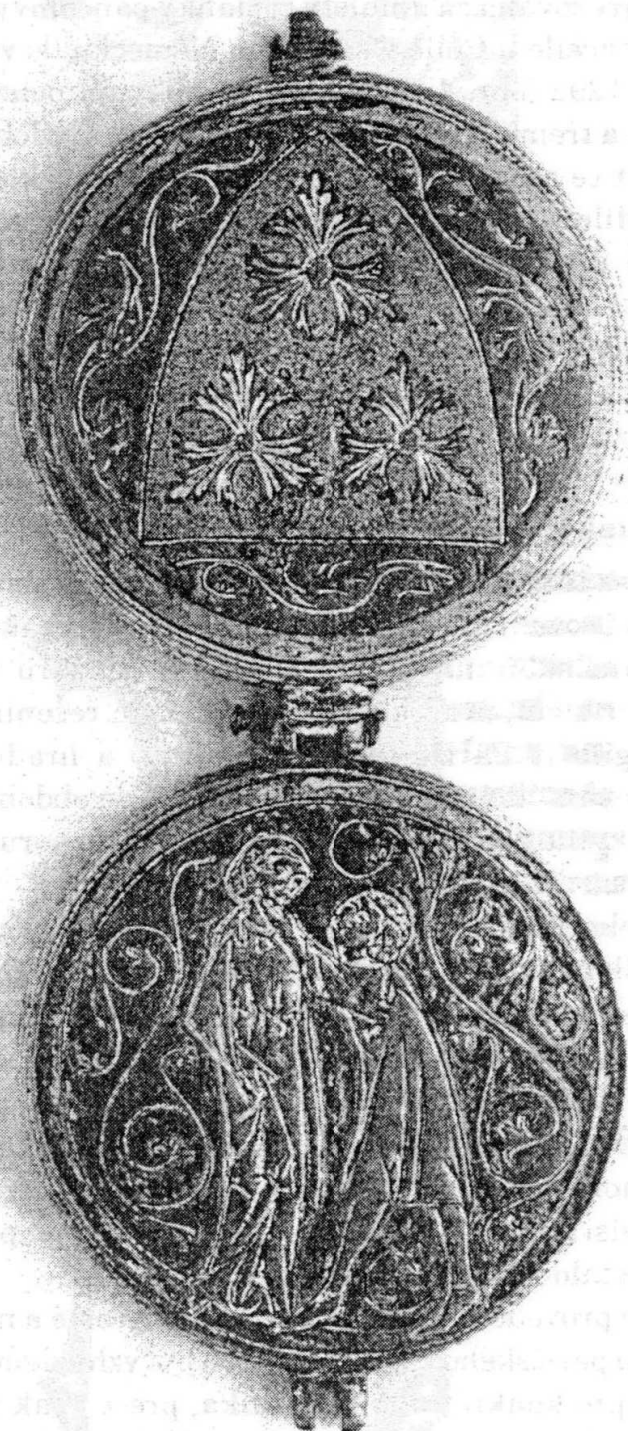
Skleněná zrcadla s odrazovou vrstvou kovu na rubu, jsou v Evropě známa již v době římské a na blízkém Východě již nejméně od 5./6. století. Kolem roku 1000 se poprvé objevuje v němčině výraz pro zrcadlové sklo. I. Kruegerová považuje za doložené, že skleněná zrcadla byla běžně rozšířena už ve 12. a 13. století.¹⁷ Podle dosavadních vědomostí bývala od časného 13. století zhotovována jak z vypouklého, tak už i plochého skla. Nejhladanějšími dodavateli skla pro výrobce zrcadel celé Evropy byly hutě v Lotrinsku a vůbec v Německu (např. roku 1426 dodala obchodní společnost z jihoněmeckého Ravensburku do španělské Barcelony deset beden zrcadlového skla¹⁸). Obchod se skleněnými zrcadly, jakož ostatně většina kovové galanterie k níž skládací zrcátka patřila, je spojován s Norimberkem, který představoval po celý středověk nejvýznamnější středisko dálkového obchodu se „šmejdem“, neboli drobným kramářským zbožím, severně Alp. Ve městě dokonce existoval již roku 1363 cech výrobců zrcadel. V cechovní pořádku, který se dochoval v podobě ze 17. století a je nepochybně daleko starší, se uvádí jako mistrovský kus zasazení kulatého vypouklého zrcadla z českého skla do dřevěného rámu.¹⁹ Jak patrně, za nejprůhodnější pro zrcadla se považovalo sklo české, které se asi většinou skrývalo pod obecným označením „německé“ (de Alamanya). Výrobci zrcadel kupovali vhodné sklo a sami je pak upravovali co do tvaru a velikosti, pokrývali na rubu amalgamem rtuti (již od pozdního 13. století²⁰) či vrstvičkou olova a zasazovali do rámu a pouzder.

Z archeologických dokladů považuje I. Kruegerová za nejstarší střípky zrcadlových sklíček z vikingského sídliště Birky ve Švédsku a Haithabu u nynějšího Šlesviku v severním Německu z 9./10. století.²¹ Časově bližší jsou pak nálezy z Wormsu datované dendrochronologicky do druhé poloviny 12. století.

Zrcadla se již ve 12. století zasazovala do rámu nebo pouzder z kosti (rohoviny či slonoviny), dřeva a kovu. Příklady kostěných úprav jsou uvedeny z archeologických nalezišť v Londýně, a hradů v Belgii, Švýcarsku a severním Německu. Mají tvar reliéfem zdobené obdélné destičky (v. 4,4 - 8,6 cm) s oválným vybráním pro zrcadélko. Kulaté pouzdro (průměr 3,2 cm) s víčkem upevněným na závěsu pochází z jiného švýcarského hradu. Materiálem je jelení parohovina. Slonovinová pouzdra z pařížských dílen 13./14. století, někdy dokonce i s koženým obalem, mají průměr 8 až 12 cm, někdy i menší (6,5 cm). Většina těchto výrobků z kosti je zdobena galantními scénami, nejčastěji mileneckého páru.

Nyní přicházíme k aktuálnímu typu skládacích zrcadel, tj. k dvojdílným okrouhlým pouzdrům pohyblivě spojeným závěsem, odlitým z barevného kovu, rovněž zdobeným reliéfy či rytinami galantních scén či heraldickými motivy.²² Za nejstarší známý doklad - s rukojetí - je považován nález z hradu v Horním Švábsku, datovaný do druhé poloviny 12. století. Průměr kruhového vybrání pro sklo činí 3 cm.

Je ovšem pozoruhodné - a nejspíše i dáno asymetrií ve znalosti či publikování nálezového fondu, že skládací toaletní zrcadla s kovovým pouzdrům jsou až dosud doložena v počtu více než dvaceti kusů z Anglie, převážně z jihovýchodu země, kde pocházejí z období od poloviny 13. do první poloviny 14. století. Oba díly kulatých pouzder mívají průměr 3 až 5 cm, jsou spojeny závěsem a na protější straně obdobně řešeným, avšak otevíratelným závěrem. Materiálově jsou buď ze slitiny cínu a olova nebo ze slitin mědi. V prvním případě je výzdoba reliéfními liniemi součástí odlitku, ve druhém pak dodatečně puncována. Dekorem jsou zvířecí, rostlinné, geometrické a heraldické motivy a dokonce i figurální scény. Doklady ze slitiny cínu jsou větší

Obr. 5. Pouzdro skládacího zrcátka z dílen v Paříži nebo Limoges, výzdoba rytím a smaltem.

(něco přes 5 cm), zatímco ze slitin mědi poněkud menší. Jako skupina jsou však jednotnější jak co do velikosti (průměr kolem 3 cm), tak výzdoby (obr.4:1). S výjimkou jednoho nálezu ve Švýcarsku (obr.4:2) jsou všechny jejich příklady soustředěny v jihoovýchodní Anglii a lze je tedy nejspíše považovat za výrobek místní dílny. Doklad z Winchesteru (obr. 4:1) má dokonce v obou částech ještě dochovaná a tmelem upevněná sklíčka.

Skládací zrcátka však autorka zjišťuje i na kontinentu, kde zůstala mnohdy nerozpoznána a považována za amulety či články pancéřových opasků. Takový doklad uvádí z hradu Altencelle u Celle v severním Německu (severovýchodně Hannoveru), který zanikl roku 1292 (obr. 4:3a,b,c). Jde o polovinu pouzdra o průměru 3,9 cm, se zvýšeným okrajem a třemi mírně přehnutými oušky. Výzdobu představuje 13 plasticky vystupujících rozet se zasazenými kuličkami zeleného skla.

Z pařížských dílen (případně z Limoges) pochází honosné, dobře dochované dvojdílné pouzdro z pozlacené mědi, jehož okrouhlé části, spojené závěsem, mají průměr 6,2 cm (obr. 5). Vnější strany obou dílů jsou zdobeny smaltem a na jednom z nich je erbovní štít a na druhém milenecký pár. V evidenčním katalogu bostonského muzea, kde je dnes nález chován, je předmět slohově datován do třetí čtvrtiny 13. století.

Zařazení olomouckého nálezů

Olomoucký nález tedy představuje polovinu dvojdílného skládacího zrcátka, které ve svém kapesním provedení sloužilo gotickým dámám jako součást jejich toaletního „neceséru“. Reflexní sklo ani tmel jímž bylo v pouzdru upevněno, se - bohužel - nedochovaly. Materiálem, provedením, technickým řešením, ale i rytou výzdobou je bližší spíše analogiím z Paříže (event. Limoges) a hradu Altencelle u Celle, než jihoanglickým nálezům. Rovněž i časové zařazení do období 13. až první poloviny 14. století, jak je poskytla analýza výzdoby, není v rozporu s datováním uvedených dokladů.

Různorodost dekoru (plastický, rytý, smaltový), jeho nestejná kvalita výtvarná, ale i zeměpisná odlehlost lokalit nasvědčují tomu, že existovala celá řada výrobních dílen zásobujících evropská odbytíště. Typologicky jsou si však jejich výrobky vzájemně poměrně blízké. Pokud by v olomouckém případě nešlo o domácí výrobek, což za dosavadního stupně poznání nelze prokázat, můžeme uvažovat o dovozu, a to nejspíše z již připomenutého Norimberka. V takovém případě by figura orlice patrně neměla nic společného s moravskou heraldikou. Ohlazení lícni strany naznačuje, že zrcátko bylo v používání delší dobu. Odloženo bylo jako poškozené po ulomení druhé poloviny, po níž v závěsu zůstalo vězet ouško.

Byť je technické provedení předmětu poměrně prosté a nedosahuje luxusní úrovně smaltem zdobeného pařížského exempláře - ten byl vzhledem ke své heraldické výzdobě nejspíše zhotoven pro konkrétního zákazníka, přece však rytinou orlice předstihuje primitivní puncování jihoanglických analogií. Nálezy z hradů a velkých měst určují sociální zařazení adresáta takových výrobků, jímž byla - zdá se - feudalita a bohaté měšťanstvo. V Olomouci se pouzdro zrcátka dostalo do násypu sklepní klenby v poměrně pozdní době již jako odpad, takže je nelze spojovat s určitým majitelem domu, ale jen obecně s prostředím hlavního města Moravy.

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 6. Marnivá žena s čertem před nástěnným zrcadlem. Basilejský tisk z roku 1493.

Obr. 7. Miniatura z flámského žaltáře z pozdního 13. století. Dáma se skládacím toaletním zrcátkem.

Nápadný je malý počet publikovaných dokladů. Důvodem může být, jak jsme pozorovali, jednak nesprávný výklad funkce předmětu, a jednak stupeň zveřejňování muzejních a galerijních sbírek, jakož i archeologických nálezů. Působí totiž málo pravděpodobně, že by olomoucký nález byl opravdu tím nejvýchodnějším dokladem výskytu skládacích toaletních zrcátek v Evropě. Svoji roli zde asi bude hrát i tradiční nezájem západoevropských badatelů o odborné poznatky, pokud tyto nejsou psány v jejich rodném jazyce a zveřejněny v některém z jim blízkých časopisů. Řídký výskyt však může být objektivním jevem souvisejícím s tím, že šlo o předmět vázaný na jistý stupeň luxusu a ne zcela běžný životní sloh, který byl vlastní určité společenské třídě. V takovém případě toaletní zrcátka asi nebudeme hledat a nalézat ve vesnickém, avšak ani církevním (klášterním) prostředí.

Pokud jde o smysl rytiny na olomouckém nálezu, opustíme asi výklad o její náboženské, případně moralistní symbolice a přiřadíme ji ke skupině heraldické, případně „heraldizující“ výzdoby. Publikované doklady, pokud jsou zdobeny figurálními scénami, vykazují totiž po výtce galantní tematiku (milenecké páry, někdy v objetí, jindy dokonce v posteli). Dekor náročnějších kusů se slonovinovým rámováním naznačuje, že šlo o svatební dary.²³

Závěrem si předvedme praktické použití dvojdílného skládacího zrcátka, jak je dokládá miniatura flámského žaltáře z pozdního 13. století. Gotická dáma si v elegantním kontrapostu pravicí koketně upravuje účes, zatímco v levici drží rozevřené skládací zrcátko (obr. 7). Rarach se však postaral, aby o dvě stě let mladší kráska uviděla ve svém - tentokrát nástěnném zrcadle - něco zcela jiného (obr. 6). Církevní moralisté udělali totiž ze zrcadla symbol marnivosti - jedné z lidských neřestí...

Poznámky

- 1 Mezi nálezy patří i část raněstředověkých mincovních vážek, které byly publikovány v samizdatovém sborníku „Václavu Burianovi k 17.7.1991“, vydaném v létě 1991 a jehož jeden výtisk má ve fondech Státní vědecká knihovna v Olomouci.
- 2 Při popisu rytiny budeme používat českou heraldickou terminologii podle níž má orlice hlavu jednu a orel dvě. Rovněž strany budeme uvádět podle nositele znaku a nikoliv diváka.
- 3 Heraldika však připouští existenci orlice bez nohou, ale i bez zobáku, (latinsky alerion) jak můžeme vidět na rodinném znaku Habsbursko-Lotrinském.
- 4 S a c h s, H. a kol.: *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Leipzig 1988, s. 21.
- 5 E r d m a n n, W.: *Das Adler-„Medaillon“ aus der Grossen Petersgrube in Lübeck*. 25. Jahre Archäologie in Lübeck, Bonn 1988, s. 147-149, obr. 97.
- 6 K r á l z Dobré Vody, V.: *Heraldika. Souhrn pravidel a předpisův znakových*. Praha 1900, s. 96-97.
- 7 U r b á n k o v á, E. - S t e j s k á, K.: *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*. Praha 1975, s. 15, s. 1b.
- 8 K r á l z Dobré Vody, V.: *Heraldika. Souhrn pravidel a předpisův znakových*. Praha 1900, s. 96, obr. 217.
- 9 R i c h t e r o v á, J.: *Orlice jako chronologický motiv kachlového reliéfu*. *Archaeologia historica*, 8, 1983, s. 155-163.
- 10 R i c h t e r o v á, J.: o. c., s. 160.
- 11 Orel je součástí mytologie lidstva již od antiky, ba ještě dříve. Pro křesťany bývá symbolem Boha všemohoucího, vzkříšení a nanebevstoupení Krista, modlitby, kontemplace a duchovního poznání. Např.: S t u d e n ý, J.: *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 210.
- 12 K o r n, J. E.: *Adler und Doppeladler. Ein Zeichen in Wandel der Geschichte*. *Der Herold*, Bd. 5-6, 1963-1968, s. 117, obr. 1.

- 13 Korn, J. E.: o. c., s. 223.
- 14 Korn, J. E.: o. c., s. 220.
- 15 Korn, J. E.: o. c., s. 223.
- 16 Krueger, I.: Glasspiegel im Mittelalter. Fakten, Funde und Fragen. Bonner Jahrbücher, 190, 1990, s. 233-313.
- 17 Krueger, I.: o. c., s. 241.
- 18 Krueger, I.: o. c., s. 245.
- 19 Krueger, I.: o. c., s. 252.
- 20 Krueger, I.: o. c., s. 260.
- 21 Krueger, I.: o. c., s. 262 ad.
- 22 Krueger, I.: o. c., s. 279 ad.
- 23 Krueger, I.: o. c., s. 277, 278, obr. 18.

Zusammenfassung

Ein mittelalterlicher Toilettenspiegel aus Olmütz

In den Jahren 1979 bis 1983 wurde durch die Staatliche Bezirkszentralstelle für Denkmalpflege und Naturschutz in Olmütz eine präventive archäologische Ausgrabung, unter der Leitung des Autors, in der Lücke nach den niedergerissenen Häusern Nr. 39, 41, 43 und 45 in der Denigasse vorgenommen. In der Aufschüttung des Kellergewölbes aus dem 16. oder 17. Jahrhundert des Objekts No. 45 wurden in der Saison 1982 einige bemerkenswerte Funde entdeckt, darunter auch ein kleiner „Deckel“ aus gelbem Metall, vermutlich Messing, der auf dem Avers durch eine Gravierung verziert war (Abb. 1). Es handelt sich um eine Scheibe vom Durchmesser 4,5 cm, mit vertikal aufgesetztem Rand in einer Höhe von 0,5-0,6 cm, von dem auf den gegenüberliegenden Stellen drei mäßig gebogene Anhängelöcher auslaufen. Auf der einen Seite einfache mit der Öffnung (Durchmesser 0,3 cm), auf der anderen dann zweifache mit erhalten gebliebenem Zapfen aus dem gleichen Material. Zwischen dem Paar ist der Teil einer vierten Öse erhalten, welche die Verbindung mit dem heute bereits fehlenden Teil des Gegenstandes gebildet hat. Das Ganze erinnert an einen ursprünglich beweglich an die Öffnung des Gefäßes (Schale oder Flasche) befestigten Deckel. Der Gegenstand war gegossen und an der Oberfläche durch Feilen und Glätten bearbeitet. Eine Ausnahme bildet der Revers, der sich vermutlich in dem Zustand befindet, in dem er die Form verlassen hat. Dagegen ist der Avers sorgfältig geglättet und trägt eine zarte, die Figur eines Adlers darstellende Gravierung dar, wie nach dem Entfernen der oxydierten Metallschicht festgestellt wurde. Da uns die archäologischen Zusammenhänge über die zeitliche Einordnung des Gegenstandes nicht viel aussagen, hat der Autor eine Analyse der Gravierung aus heraldischem Aspekt durchgeführt. Aufgrund des vergleichenden Materials gelangte er zur Ansicht, daß die Figur des Adlers dem 13. bis der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts entspricht. Was die ursprüngliche Funktion des Gegenstandes betrifft, handelt es sich um den Teil eines Toilettenspiegels. Ursprünglich bildeten ihn zwei runde, durch ein Scharnier verbundene Dosen und an der gegenüberliegenden Seite mit ähnlichem Verschluss. In beiden Hohlräumen befinden sich allgemein Bruchstücke aus Spiegelglas.

Übersetzt von E. Kokojanová

PAMÁTKOVÝ ÚSTAV V OLMOUCI

je státní organizací zřízenou Ministerstvem kultury České republiky v roce 1991 pro výkon a koordinaci odborných činností v oblasti péče o kulturní památky, a to s působností pro okresy Jeseník (od roku 1996), Přerov, Olomouc a Šumperk. Navazuje na tradici organizované památkové péče sahající v Olomouci k roku 1964.

Památkový ústav:

- je odborným zařízením, které poskytuje výkonnému orgánu specializovanou pomoc v oblasti ochrany památek, historických technologií, urbanismu, restaurátorské činnosti a archeologie. Památkový ústav poskytuje tuto pomoc i vlastníkům památek a projektantům
- vyjadřuje se ke stavebním aj. úpravám kulturních památek, případně jiných objektů v městských a vesnických památkových rezervacích, městských a vesnických památkových zónách a ochranných pásmech
- zajišťuje dohled nad prováděním péče o kulturní památky, sleduje jejich technický stav a na zjištěné nedostatky upozorňuje vlastníky a příslušné státní orgány
- eviduje a dokumentuje kulturní památky, navrhuje hodnotné doklady dějin, umění, vědy a techniky k prohlášení za kulturní památky
- provádí stavebně-historický průzkum kulturních památek jako podklad pro stavební úpravy
- provádí záchranný a předstihový archeologický výzkum ohrožených lokalit na území s archeologickými nálezy ve smyslu zákona
- provádí distribuci prostředků státních programů na pomoc vlastníkům kulturních památek (Havarijní střešní fond MK ČR, Program regenerace městských památkových rezervací a zón, Program záchrany architektonického dědictví, Program péče o vesnické památkové rezervace a zóny, Program restaurování movitých kulturních památek, Program podpory záchranných archeologických výzkumů)
- popularizuje a zveřejňuje výsledky studia kulturních památek, a to formou monografií, vědeckých studií, popularizujících článků, informačního servisu pro hromadné sdělovací prostředky a výstavy.

Památkový ústav v Olomouci,

Dolní náměstí č. 9, 771 11 Olomouc,

telefon: (068) 52 225 31, 52 232 28, 52 29 189, 52 227 67,

záznamník a fax: (068) 52 291 89

e-mail: pamol@power.ol.cesnet.cz

Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Hané

Miloslava Hošková

Úvod

Studium zemědělské výroby jako tradičního způsobu zaměstnání a obživy obyvatelstva je důležitou badatelskou disciplínou, jejíž výsledky mají základní význam pro charakterizování vývoje lidové kultury daného regionu. V minulosti nedocházelo k převratným změnám během poměrně krátkých časových úseků tak, jak se tomu děje v současné epoše.

Zemědělská malovýroba jako existenční základ života lidových vrstev byla a je ve své podstatě vázána zejména na geografické podmínky regionu. Přesto však její vývoj byl v minulosti formován a ovlivňován i majetkovými právy držitelů a povinnostmi vyplývajících z držby půdy. Největší vliv na vývoj zemědělské malovýroby měl zejména proces osvobozování z feudálních vázaností koncem 18. století a na počátku 19. století. Období po napoleonských válkách bylo obdobím odklonu od trojpolního hospodářství. Využití úhoru představovalo až třetinu využitelné zemědělské půdy a společně se zavedením nových kultur, zejména píce a brambor, vítězilo nad zemědělstvím s nízkou mírou živočišné výroby s malou produkcí chlévské mrvy. V polovině 19. století došlo k masovému rozšíření v pěstování cukrovky, kdy se během krátkého období zvětšila několikanásobně výměra plochy (v roce 1860 je už připomínán cukrovar v Uničově). V téže době došlo rovněž k podstatnému rozšíření v pěstování sladovnického ječmene, zatímco ve prospěch cukrovky se omezilo pěstování máku, lnu a konopí.

Dalším faktorem, významně ovlivňujícím proces zemědělské výroby, byly i změny politického vývoje. Převratným zásahem, nejen do společenských, ale především do výrobních poměrů, bylo zrušení roboty v roce 1848, i když po určitou dobu stále ještě v zemědělské malovýrobě přetrvávalo extenzivní hospodaření. Cestu pro kvalitativně novou diferenciaci vesnice otevřel až zákon z roku 1868 o svobodné dělitelnosti pozemků. Rozvoj průmyslové výroby a všeobecný pokrok ve 2. polovině 19. století a na začátku 20. století však urychlil technické změny i v zemědělské výrobě. Zatím největší změny v zemědělském hospodaření však nastaly po roce 1948, kdy byla prosazena cesta združstevňování, směřující ke všeobecné kolektivizaci vesnice. V této době se způsob i charakter zemědělské práce změnil natolik, že bylo možné hovořit o „zprůmyslnění“ zemědělství. Proces kolektivizace však znamenal také proces odcizení ve vztahu - zemědělec a půda. Otázka vlastnictví půdy, která v minulosti znamenala pro rolníka závazek k co nejlepšímu obdělání půdy a tím i získání co nejlepší úrody byla nahrazena vztahem zaměstnavatelským. Zemědělci v procesu kolektivizace půda nepatřila, byl jen námezdným pracovníkem obdělávajícím půdu podle plánu a příkazů, nikoliv podle potřeby a zkušeností. Tento vztah se adekvátním způsobem odrážel i v živočišné výrobě a ve svém souhrnu znamenal vlastně morální úpadek zemědělské

práce vůbec. K dalším změnám došlo po roce 1990, kdy se z titulu restitucí znovu začala vracet zemědělská půda majitelům, takže v současné době, kdy proces transformace zemědělství není dosud ukončen, probíhá zemědělské hospodaření v několika rovinách - soukromé malovýrobě, farmářským způsobem i v poloze družstevního obhospodařování půdy.

Držba půdy

Rozdělení půdního fondu na rustikál a dominikál se v průběhu středověku stabilizovalo a v 18. a 19. století se podstatně neměnilo. Dosvědčují to i názvy polních tratí, známých z informací pamětníků, ověřené v údajích stabilního katastru či jiných pramenech dokládajících majetkovou držbu půdy.¹ Z dalších pramenů vyplývá, že plocha orné půdy se rozšiřovala také na úkor rybníků, zejména v 17. století a pastvin v 19. století.²

Výměra půdy každé usedlosti byla ještě v průběhu 19. století dána obecně pojmem statek - grunt a vymezena v lánech nebo jeho částech.³ Proto se na našich vesnicích užívalo pojmů celoláník, půlláník, čtvrtláník atd. Vedle statků s velkou či větší výměrou půdy existovaly na vesnicích i další usedlosti - podsedky, zahrady (zahradníci), chalupy (chalupníci), domky (domkáři). U mnoha statků patřil k základní výměře půdy i kus lesa.

Otázka vlastnictví půdy byla za feudalismu spjata s právem poddaného k nemovitosti - ke statku. Zemědělec měl půdu v nájmu, byl pouhým uživatelem pozemků, ovšem prostředky, kterými půdu obdělával mu plně patřily. Výtěžek své práce částečně odváděl poddaný vrchnosti ve třech formách - robotní, naturální a peněžní.⁴ Zemědělci, kteří vlastnili větší statky, se snažili o zakoupení, tzn. snažili se koupit získat statek a pozemky do svého vlastnictví. Koncem 18. a v 19. století se výkupy staly téměř samozřejmostí, ovšem skutečnými pány na svých usedlostech se rolníci stali až po roce 1848.

V 18. a 19. století byla vesnice poměrně ostře sociálně diferencována, a i z těchto příčin docházelo zhusta ke drobení usedlostí.⁵ Tento proces ustal až koncem 19. století a během 1. poloviny 20. století začalo docházet znovu k úpravám katastrů a ke scelování půdy. Svou roli v tomto procesu sehrály i obě pozemkové reformy, z nichž zejména druhá dala podnět - na základě hospodářskotechnických úprav - k obrovskému scelení půdy obhospodařované jednotnými zemědělskými družstvy a státními statky.

Tak, jako všude jinde, byly i na vesnicích Hané do 2. poloviny 20. století poměry stejné. Byly tu statky větší či velké, s výměrou půdy nad 10 ha,⁶ střední usedlosti s výměrou od 2 do 10 ha a usedlosti drobné s výměrou půdy do 2 ha. Ve vesnicích v okrajových částech Hané, které svou polohou patřily spíše k podhorskému rázu oblasti, existovaly i vrstvy vlastníci asi 50 arů (0,50 ha) půdy, nebo také nevlastnily půdu žádnou. Příslušnost k patřičné skupině rolníků se projevovala i v umístění polností v katastru obce. Nejlepší půda patřila vždy a všude velkým sedlákům a středním rolníkům, chalupníci a domkáři se většinou museli spokojit s políčky ležícími po stranách hlavních polních tratí.

Změny v držbě půdy nastaly po roce 1948, po vytyčení linie budování socialistického zemědělství - zakládání JZD, státních statků apod. Po vzniku družstev zůstala v sou-

kromém držení jen velmi malá část půdy. Jednalo se o parcely drobných držitelů půdy a o záhumenky členů družstev, kteří po svém vstupu do JZD obdrželi 50 arů půdy k pěstování plodin pro vlastní potřebu.⁷ Soukromí zemědělci dostali přidělenou půdu horší bonity, na okrajích obecního katastru, nezřídka na špatně přístupných místech a jednotlivá políčka byla od sebe značně vzdálena.⁸ V 60. letech 20. století se záhumenky začaly začleňovat do výměry polností družstva a zemědělci dostávali náhradou naturálie.⁹

Úprava a zpracování půdy

Aniž bychom chtěli zevšeobecňovat, dodržovalo se na vesnicích ve výše položených oblastech - vyjma vesnic centrální Hané, kde k tomuto procesu došlo již po napoleonských válkách - téměř do devadesátých let minulého století trojhonné hospodaření. V praxi to znamenalo, že jedna část polností zůstávala ležet ladem, nechávala se zarůst trávou a využívala se k pasení dobytka, další části polností se osévaly ozi-my a jařinami. Dochovaná zpráva z Bouzovska hovoří o tom, že „...na polích se úhořilo. Na úhorech se pásli dobytek a škubaly se na seno. Mimo trávu luční a trávu na úhorech, která ve skutečnosti nebyla nic jiného, nežli směs plevelů a samostatných travin, které vzrostly na ladem ležících polích, nebylo jiných píceň pro dobytek.“ V tomto případě lze podotknout, že úhorové hospodaření se v našem regionu uchovalo déle pouze ve vesnicích okrajové oblasti, v části značně kopcovité se složitými klimatickými podmínkami,¹⁰ toto však zřejmě neplatilo obecně. Z jiných zpráv jsme zase informováni, že „...po zrušení roboty zrušily se úhory...“.¹¹

Druhá polovina 19. století byla pro rolníky zřejmě obdobím, ve kterém se způsob zemědělského hospodaření postupně rozvíjel (a to nepravidelně, v každé vesnici jiným způsobem) a ustaloval. I když pěstování píceň (vojtěšky, jetelovin) bylo známo už od 2. poloviny 18. století, pěstovaly se v prvním období jen na panských dvorech či velkých zemědělských hospodářstvích. Drobní rolníci, kteří měli potíže jednak s orbou (protože jim chyběla tažná zvířata, zapřahali se do haků a pluhů lidé sami), jednak neměli dostatečné technické vybavení, setrvali u úhorového hospodaření.

Půda se k setí a výsadbě připravovala orbou, prováděnou dvakrát i třikrát do roka.¹² Na některých polních tratích, zejména v kopcovitém terénu Bouzovska, Konicka a Protivanovska se půda ryla nebo kopala, poněvadž se v těch místech nedalo pracovat s potahem.

Ještě po značnou část 19. století se na vesnicích Hané běžně používalo k orbě dřevěného háku nebo pluhu - orného nářadí dřevěné konstrukce s železnou radlicí. Ten se místy k orbě používal asi do dvacátých let 20. století, poté byl nahrazen pluhem železným, tovární výroby, užívaným běžně od konce 19. století.

Orba, jak již bylo výše uvedeno, se prováděla dvakrát či třikrát do roka. Strnisko se oralo hlubokou orbou (podmítka) a druhé či třetí orání se provádělo do kříže zpravidla jen na tom poli, na kterém chtěl rolník zaset pšenici.¹³ Zemědělec, který nestihl pole poorat na podzim, oral na jaře, a tehdy také pole hnojl. Hnůj se vyvezl na pole dokud ještě na poli ležel sníh a hned, když sníh roztál a půda rozmrzla, pole pooral. Přitom zároveň došlo k zaorání hnoje. Způsob hnojení se řídil typem plodiny na pole sázené. Například k řepě se hnůj zaorával na podzim, jinak většinou na jaře - na hlubokou orbou.

Je nutné se zmínit o tom, že v době, kdy drobní rolníci používali k orbě ještě dřevěného háku nebo pluhu, používali větší sedláci k orbě už pluhu kovového. Do háků a lehčích pluhů byli vesměs zapřaháni koně nebo krávy, chalupníci i někteří drobní zemědělci se do oradel zapřahali sami a tahali je pěšky (odtud název orat samotěhou). Vedle háku a pluhu bylo k orbě používáno i rádlo (typ českomoravského rádla), které oralo a zpracovávalo půdu dokonaleji. Vyžadovalo ale silnější tažnou sílu, do něj se už nemohli zapřahat lidé. Variantou starého rádla bylo rádlo rovněž dřevěné konstrukce, se třemi nepohyblivými držadly, tzv. roučkami, a se dvěma ocelovými radlicemi. Zemědělci tomuto rádlu říkali obracák, protože se s ním pole dalo orat hned vedlejší brázdou zpět.¹⁴ Dřevěné rádlo se začalo později (asi od 30. let) používat k oborávání brambor, odtud také jeho další název oborávač.

Obr. 1. Čištění pole po svázání obilí do mandelů, r. 1905-10.

V dřívějších dobách, dokud se úhorovalo, používalo se na rozrušení povrchu úhoru či jeteliště trhačů, též zvaných pospěchů, které sestávaly ze silného dřevěného rámce ve tvaru trojúhelníku nebo obdélníku, k němuž byla připevněna hřídel. V tomto rámci bylo připevněno 5 i více železných háků (radliček), asi 40 cm dlouhých, dole zahnutých k orání. Takovéto trhače se používaly asi do třicátých let 20. století, později byly nahrazeny celoželeznými trhači, nebo je nahradily výkonné celoželezné pluhy.

Modernizace zemědělského nářadí postupovala poměrně pomalu. Jednoduché háky a rádla jen pozvolna ustupovaly modernímu dokonalejšímu nářadí a strojům. Tak například roučkové dřevěné rádlo (obracák) začalo ustupovat rádlu železné konstrukce na dřevěné hřídeli, se dvěma pérovými pohyblivými roučkami, teprve kolem roku 1890.¹⁵ Velcí sedláci si začali moderní stroje pořizovat na přelomu 19. a 20. století.

K práci s půdou, zejména k její další úpravě po orbě a seti, patřilo bránování - vláčení a následné válení povrchu pole. K čištění zorané půdy od plevelů, k odstranění

zbytků kořínků, k zakrytí zrna hlínou atd. se používalo bran. Nejdříve dřevěných rámových, s dřevěnými později železnými zuby, od dvacátých let 20. století bran celo-železných.

Povrch pole, aby byl pěkně rovný a nepřekážel při sečení obilí, k tomu, aby se upevnilo zrno v půdě, se váloval. První válce byly celodřevěné, tažené lidskou silou, později dřevěné se železnou osou (otočné na železné ose) tažené zvířecí silou. Zhruba od čtyřicátých let 20. století byly nahrazeny těžkými a výkonnějšími válci železnými, spojovanými často po několika dohromady. Opět zde platí - válcování pole se ve vesnicích ležících v okrajových kopcovitých částech Hané ujmul, stejně jako více technických vymožeností, daleko později nežli ve vesnicích na rovině.¹⁶

Setí a výsadba, druhy pěstovaných plodin

Setí a sázení byla se strany rolníků věnována značná péče. Na bohaté úrodě záleželo zda bude co jíst, či zda bude hlad, proto se neponechávalo nic náhodě. Zdar úrody byl magicky ovlivňován při různých příležitostech - o masopustu (obchůzky medvěda s hrachovinou apod.), o velikonocích, letnicích, i o vánocích. Výčet obřadů zajišťujících bohatou úrodu by byl samostatnou prací.

K setí jařin se do polí vyjíždělo podle toho, jaké bylo počasí. Stávalo se, když byla mírnější zima, že se vyjíždělo už začátkem března, ojedinele koncem února.¹⁷ Je nutné podotknout, že setí jařin se až do poloviny 20. století příliš nepoužívalo, většinou se sel jen oves a směska a pod ně vojtěška či jetelina. Tento způsob dvojího setí rolníci na našich vesnicích rádi používali, poněvadž po sklizni ovsa mohli na podzim jetelinu sekat na zelené krmení, a na druhý rok se pak sklízela.¹⁸

Zrno se až do konce 19. století rozsévalo všeobecně ručně - z rozsívek (plachet), ošatek či opálek. Koncem 19. století už někteří sedláci vlastnili nejen drobné secí strojky na ruční pohon, ale i železný secí stroj „mašinu“. Obecnějšího rozšíření doznaly secí stroje vesměs až v prvních desetiletích 20. století. Řepa i brambory se do konce 19. století sázely motykami do řádků vyznačených pomocí řádkovačů, příčných trámců se vsazenými kolíky, jejichž hroty vyznačovaly směr řádků. U řádkovače okutého funkci kolíků zastávaly dřevěné, po obvodě okuté půlkotouče. Později se k setí řepy začalo používat zvláště upravených secích strojků.¹⁹ Řepa se vícekrát okopávala a jednotila, vše převážně ručně za pomoci motyk. Brambory se zahrnuły (ohrnuły) do řádků a po vzejití se prooraly (oborávaly, plůžkovaly, háčkovaly).

Ze zemědělských plodin se na vesnicích Hané pěstovalo proso, dále pšenice, ječmen, žito (rež), oves, z luskovin hrách, čočka, vikev, později bob, z okopanin to bylo zelí, řepa krmná (burina, burdina), řepa cukrovka, tuřín, strnisková řepa. (O pěstování řepy a její velikosti existovalo mezi sedláky rčení: „Vozel sem z jedné roli viržinka, z drohé kube a z tech močálu športke“). Pěstoval se také mák, brambory, konopí, len, jetel, vojtěška, chmel.

Kukuřice nepatřila k plodinám, které se v regionu Hané pěstovaly odedávna, jako plodina se začala vyskytovat ve druhé polovině 19. století. Velkým propagátorem pěstování kukuřice byl profesor a lékař Jan Helcelet (1812-76) ve svých listech Sedlské noviny. Velkého rozšíření doznala až v padesátých letech 20. století, kdy se na polích JZD stala, vedle pšenice, jedním z hlavních produktů (sloužila na zrno i na siláž dobytka).

Pěstovalo se i ovoce, zejména peckové (švestky a třešně) i jádrové (jablka - míšeňská, panenská, renety, kožená, hrušky a ořechy).

Pěstování vína a chmele na Hané je připomínáno v obecních urbářích již počátkem 16. století (1515 - Šternberk - víno, 1515 - Kosíř, Hnojice, Štarnov - chmel. Ve Štarnově až do roku 1914, v Tršicích od roku 1861 dosud).

Obr. 2. Česání chmele v Příkazích roku 1920.

Sklizeň obilí, okopanin a pícein

Sklizňové práce patřily v hospodářství k těm nejdůležitějším. Velmi záleželo na včasném zahájení prací i na jejich průběhu, což všechno mělo vliv na kvalitu sklizně.²⁰

Senoseč se konala dvakrát do roka - na jaře se sklízelo seno a na podzim otava. Jetelina, vojtěška a směska se sekaly i vícekrát do roka. Tráva se posekala kosami (na drobné krmení srpy), v průběhu první poloviny 20. století již i strojem - sekačkou a nechala se proschnout. Obrátila se hráběmi (dřevěnými i kombinovanými), později strojem - obracákem, aby proschla a nezapařila se a poté se kopčila. K dokonalejšímu sušení používali rolníci dřevěné sušáky - tyče sbité do obdélníků, které se postavily vždy dva proti sobě (stanová střecha A) a na ně teprve se seno kupilo (kopčilo). Dokonale usušené seno se svázelo do seníků a stodol.

Obiloviny se začaly sklízet postupně tak, jak dozrávaly, obvykle v polovině července, někdy, podle počasí, i později.²¹ Zralost obilí hospodáři rozpoznávali promnutím klásku v dlani, vydrolením zrna a kousnutím do něj - podle tvrdosti. Obilí se sekalo obilní kosou, zvanou též hrabice nebo luňák. Muži - ženci, kosili obilí kosou do tzv. pokosů, za nimi šly ženy, které obilí odebíraly a vázaly do snopů, k čemuž se používalo povřísel - pletenců z obilí - později, v první polovině 20. století se začalo používat provázků.²² K lepšímu utahení povřísla se používal dřevěný kolík - roubík, též zvaný vróbl nebo róbl. Snopy se potom stavěly do panáků - stojáků. Stoják byl složen ponejvíce z 8 snopů (byly však i jiné počty - 10, 12) postavených klasy nahoru, navzájem o sebe

opřených. Nahoře jako stříška byl, klasy dolů, posazen další snop. Tvořil stříšku - čepici, po které dešťová voda stekla dolů. Před tím se zřejmě snopy kladly křížem přes sebe - klásky k sobě - do mandelů. Po doschnutí se obilí svázelo na žebřinových vozech do stodol. Už před 1. světovou válkou začala řada sedláků používat žacíh strojů, později samovazů - strojů, které posekané obilí hned vázaly do snopů. Ve starších dobách se snopy ukládaly do stodol (na patro a do přístodůlků) a během podzimu a zimy se obilí postupně mlátilo. K mlácení bylo všeobecně používáno cepů. Tento způsob mlácení byl běžný ještě na přelomu 19. a 20. století, později se cepy používaly výhradně k mlácení žita (rži), protože rezná sláma byla nejvhodnější jak na povřísla, tak na pletení různých věcí pro hospodářství - ošatky, slaměné pantofle, došky atd. Mlátilo se ve stodole na mlatě (v „mlatevni“ nebo na „homně“) a bylo k tomu zapotřebí více párů rukou. Běžná byla výpomoc za úplatu. První mlátičky se na hanáckých vesnicích začaly objevovat, zejména v bohatších usedlostech, již počátkem 2. poloviny 19. století. Vymláčené obilí bylo nutné pročistit věním, přehazováním obilí dřevěnými lopatami vějačkami na volném prostranství - ve stodole nebo před stodolou. Obilí se vysypalo na velkou plachtu a pomocí lopaty se vyhazovalo do výše. Těžké zrno dopadalo na zem blízko pracovníka, lehké plevy odlétaly stranou. Je třeba říci, že takto čištěné obilí nebyvalo příliš čisté, zůstávalo v něm ještě dost plev, které se odstraňovaly pomocí sít - říčic a od poloviny 19. století též čistících mlýnků (fukarů), později třídících mlýnků. Začátkem 20. století se začalo k ulehčení mlácení používat i žentourů uváděných do chodu koňským nebo volským potahem.²³ Obilí vymláčené žentourem se čistilo fukarem - dřevěným nebo kombinovaným s drátěným sítkem. Tyto fukary byly nejdříve na ruční pohon (točilo se klikou), později byly poháněny elektromotory.

První mlátičky na žentourový nebo parní pohon se na našich vesnicích začaly objevovat už v osmdesátých letech 19. století, benzínové a elektrické širokomlátičky až ve dvacátých letech 20. století. Postřelmovský továrník Vítek vyráběl jednoduché mlátičky na žentourový pohon, které byly u zemědělců ve velké oblibě. Tyto poměrně malé stroje byly brzy vystřídány velkými mlátičkami firmy Vichterle-Kovářík z Prostějova.

Vymláčené a vyčištěné obilí se uchovávalo na sýpkách nebo na půdách statků a chalup volně sypané na hromadách nebo v pytlích. Sláma, svázaná do balíků, se ukládala ve stodolách na patře, plevy se sypaly do zvláštního oddílu přístodůlků.²⁴

Brambory se nejprve vykopávaly motykami, sbíraly do košíků, sypaly na vůz (karetu) a ukládaly se volně sypané do sklepů. Kolem roku 1910 se začaly na vesnicích objevovat i první kovové vyorávače brambor, zv. čerty, masovějšího rozšíření však doznaly až po 1. světové válce.

Řepa se nejdříve sklízela vyrýváním bulev pomocí dvouzubých vidlí - rýčů, nožem nebo srpem se odkrojil chrást (později se použil ke zkrmení dobytka) a řepa se uložila do hromádek překrytých chrástem. Po ukončení sklizně se řepné bulvy naložily pomocí železných vidlí na vůz a uskladnily ve sklepech. Cukrová řepa se vozila do cukrovaru, odkud pak sedláci brali melasu a řepné řízky ke krmení dobytka. Melasa se míchala do vody na pití pro koně.

Chov dobytka

O starých způsobech chovu hospodářského zvířectva nelze v současné době čerpat informace od pamětníků. Z obecních kronik a sčítacích operátů se však dozvídáme

alespoň kusé zprávy o tom, který dobytek byl nejvíce chován. Pouze velcí a větší sedláci chovali v době roboty (před 1848) nejvýše 7 krav,²⁵ koně prý bývaly špatné „polosciplé“ a pásával je každý buď na své louce nebo v lese. Večer se hnalo na pastvu a ráno se zapřahalo.²⁶ Kromě krav a koní se chovalo poměrně hodně koz (především chalupníci a domkáři), vepřový dobytek a jen ojediněle ovce. Z drůbeže se na hospodářstvích nejvíce chovaly slepice a husy, později i kachny, perličky a ojediněle krůty. Po zrušení roboty docházelo i k postupnému rušení úhorů (změnou systému hospodaření), proto bylo možné, aby sedláci chovali více kusů hospodářských zvířat. Nejvíce byl rozšířen chov hovězího dobytka. Mladý dobytek byl chován na mléko a maso, jalůvky a březí krávy se držely na prodej. Drobní rolníci používali krávy i k tahu, zapřahali je do pluhu i do vozů. Tento způsob záprahu se udržel u drobných rolníků, zvláště ve vesnicích kopcovitého terénu (Bouzovsko, Protivanovsko, Konicko) až do poloviny 20. století.

Kravám dávali velice často jména charakterizující podobu či povahu krávy: Zezula, Květena, Hvězda, Lyska, Černula, Bělina, Straka, Jahoda, Malena, Růže, Bluma, Černina atd.

Jako krmení pro krávy sloužila tráva, dále řezanka ze slámy, sekaná řepa, řepný chrást a skrojky z řepy, seno, brambory, šrot atd.

Koně se chovali výhradně k záprahu, krmili se sečkou, ovsem, šrotem, řepou, senem apod.

Vepřový dobytek se choval pro domácí užitok i na prodej. Rolnická rodina zužitkovala z vepře téměř vše. Zabíjelo se jedenkrát i dvakrát ročně, podle potřeby. Maso, droby a sádlo se zužitkovávalo v domácnosti, kůže (krupon) se prodala. Prasata se krmila různými zbytky z domácnosti (pomejemi), šrotem, vařenými bramborami, někde i sekanou řepou. Tradiční chov vepřového dobytka přetrval v rolnických hospodářstvích dodnes. V posledním období se selata běžně kupovala v JZD.

Kozy a ovce se staly koncem 19. a ve 20. století hospodářskými zvířaty především chudších vrstev. Kozy se chovaly hlavně pro mléko, mladá kůzlata na maso. Ke krmení se využilo všech dostupných plodin - trávy, sena, šrotu, brambor, řepy atd., velmi často byla tato zvířata vyháněna na pastvu (meze, palouky apod.). Chov ovcí, na rozdíl od minulých století, kdy byl rozšířen hlavně na panských dvorech,²⁷ začal pomalu upadat, takže koncem 19. století se chovalo na vesnici vždy jen několik málo kusů. Během 1. poloviny 20. století chov ovcí z vesnic Hané vymizel. Opětovně se začal chov ovcí ojediněle obnovovat kolem roku 1980, kdy ovce byly chovány především záhumenkáři - členy JZD.

Drůbež se chovala hlavně pro domácí užitok, částečně na prodej. Chovaly se hlavně slepice (pro vejce), ve velkých hospodářstvích jako zvláštnost i krůty, husy, perličky a kachny.

Postupné zavedení kolektivizace zemědělství v padesátých letech 20. století znamenalo i změnu v majetkové držbě půdy a zároveň ve všem, co s tím souviselo. Zemědělec už neměl výnosy z polí pro svůj vlastní užitok, dostával jen určitý podíl (naturálie), proto doznal změn i tradiční chov hospodářského zvířectva, zůstal zachován jen chov vepřového dobytka a drůbeže. V posledních dvou desetiletích docházelo také k tomu, že někteří obyvatelé vesnice si smluvně zajišťovali mladého býčka (jako tele), kterého doma vykrmili do určité váhy a potom prodali. Byla to vlastně z minulosti transformovaná forma chovu hovězího dobytka pro prodej.

Migrace sezónních zemědělských dělníků

Haná je úrodnou zemědělskou oblastí, která neměla problémy se zaměstnáváním obyvatelstva vlastních vesnic. Ti nacházeli dostatek práce buďto na svém hospodářství nebo se nechávali najímat na práce u sedláků ve vesnici, takže nemuseli, na rozdíl od obyvatel chudších oblastí, odcházet na práce mimo vlastní region. Právě naopak, Haná, jako prosperující zemědělská oblast byla cílem mnoha sezónních zemědělských dělníků z okolních chudších oblastí, jako bylo např. Zábřežsko, Valašsko, ale docházeli sem za prací i lidé ze Slovenska. Na Hanou se chodívalo na sena (kosení i sklizeň), ale především na žně a na sklizeň řepy (řepná kampaň). Nářadí potřebné k výkonu práce si obvykle lidé nosili s sebou. Muži měli připravenou kosu s příslušenstvím k broušení a naklepávání, což byla přenosná babka, kladívko a brousek v krbci. Ženy měly zase nezbytné hrábě a osobní věci si společně vozili na trakaři. Mezi sezónní pracovníky lze započítávat i miškáře, což byli zvěrokleští, kteří na Hanou přicházeli obvykle z valašských vesnic.

Závěr

Zpracovaná studie zachycuje jen část rozsáhlé problematiky zemědělské výroby a zemědělské práce v obcích regionu Haná. Cílem se stala interpretace nejdůležitějších prvků tradiční zemědělské výroby, protože především ta vytvářela a usměrňovala materiální základnu lidové kultury našeho regionu, na niž navazovaly postupně další složky způsobu života obyvatel. Mnohé jevy už nebylo možné zkoumat přímým sledováním, bylo nutné se obracet na získávání údajů z obecních kronik a korigovat je s údaji z dalších pramenů. Práce je zaměřena spíše etnografickým způsobem, nezabývá se zkoumáním zemědělství v celé jeho šíři. Ukázalo se také, že obecným problémem pro volné podnikání zemědělců ve druhé polovině 19. století se stala otázka prodeje jejich produkce. Východiskem k prosperujícímu zemědělství se stalo svépomocné hnutí. Na počátku hrály významnou roli hospodářské spolky, další etapu vývoje tvořily rolnické akciové závody ve zpracovatelském průmyslu (pivovary, sladovny, cukrovary, lihovary), a také zemědělské družstevnictví, zpočátku zejména mlékařství. Souběžně se rozvíjelo i zemědělské školství. Tato otázka však nebyla předmětem této práce.

Je jisté, že studie má mnohé rezervy, přesto však, i v této podobě, přispívá k poznání zemědělské výroby regionu Haná. V posledních letech, kdy vlivem rychlé a násilné kolektivizace došlo k rozrušení systémů tradičního hospodaření, se neúplně zbytky tradičního hospodaření dochovaly jen v několika soukromých hospodářstvích a v drobném hospodaření družstevních rolníků na vlastním pozemku - záhumencích, zahradách apod. I do tohoto prostředí však pronikly způsoby moderního obdělávání půdy i sklizně zemědělských plodin za pomoci mechanizace buď vlastní nebo zapůjčované z JZD. Dá se říci, že zemědělská velkovýroba posledních čtyř desetiletí vytlačila tradiční způsoby zemědělské práce z našich vesnic. Období po roku 1990, kdy došlo znovu k transformaci zemědělství na základě osobního vlastnictví, se stává opět mezníkem pro znovuvzkříšení zemědělské práce.

Můžeme říci, že práce postihuje hlavní formy tradičního zemědělského hospodaření na vesnicích našeho regionu v období 19. století a v první polovině 20. století a přispívá tak k poznání života lidu na Hané v minulosti.

Poznámky

- 1 O b e c n í k r o n i k y obcí Štěpánov, Dolany, Protivanov aj. Mnohé názvy jsou známy a užívány dodnes.
- 2 H u r t, R. : Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. Praha 1960.
- 3 K r o f t a, K. : Dějiny selského stavu. Praha 1949.
- 4 M a t ě j e k, Fr. : Feudální velkostatek a poddaný na Moravě. Praha 1959.
- 5 Např. selský statek čp. 18 v Zábřeze - Krumpachu (maj. Ant. Hroch) vznikl rozdělením, lépe řečeno osamostatněním výměny statku čp. 20.
- 6 S t o A Olomouc, urbáře panství Dolany, Šternberk.
- 7 Výpovědi informátorů, např. J. Pelikán ze Zábřeha, A. Zatloukal z Daskabátu aj.
- 8 Na Bouzově dostávali náhradou pole v lesních partiích, stejně tak na Protivanovsku.
- 9 Informátoři, viz pozn. 7.
- 10 K r o n i k a obce Střelice.
- 11 K r o n i k a obce Štěpánov.
- 12 Viz inf. pozn. 7.
- 13 Např. inf. Kráčmar ze Štěpánova.
- 14 Průzkum Václava Buriana. Archiv VMO.
- 15 K r o n i k y obcí Bílá Lhota, Příkazy.
- 16 K r o n i k y obcí Bílá Lhota, Příkazy, Střelice.
- 17 Inf. viz pozn. 7.
- 18 K r o n i k a obce Střelice.
- 19 Inf. A.N. Příkazy.
- 20 Informátoři z obcí Střelice, Cholína, Náměšť na Hané.
- 21 Podle údajů obecní kroniky obce Bouzov počínaly žně v r. 1929 - 5. srpna, r. 1930 - 22. července, r. 1937 - 26. července.
- 22 D r l í k o v á, A. z Lechovic darovala svazek těchto provázků.
- 23 Žentour na koňský pohon byl v každé větší obci. Torzo žentouru je uloženo i ve sbírkách VMO.
- 24 Cholína, Střelice, Moravičany, Červenka atd.
- 25 K r o n i k a obce Daskabát.
- 26 K r o n i k y obcí Kozlov, Bílá Lhota.
- 27 H o s á k, L. : Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Ostrava 1974.

Literatura

- V o r e l, Stanislav : Haná. Praha 1948.
- B e r a n o v á, Magdalena: Zemědělství starých Slovanů. Praha 1980.
- N o v á k, V. a kol.: Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice Československé. Praha 1925.
- K r a m a ř í k, Jaroslav: Dřevěné rýče se železným okutím v českých zemích. Čs. etnografie 7, r. 1959, str. 244-261.
- K u n z, Ludvík: Některé národopisné konsekvence společenských proměn na zemědělské vesnici. ČMMZ, vědy spol. 44, 1959, str. 99-126.
- K u d r n á č Jaroslav: Skladování obilí v jamách - obilnicích. In: Vznik a počátky Slovanů, II. Praha 1958.
- U l č á k, Ladislav: K vývoji plužiny do konce 16. století. Čs. etnografie 8, 1960, str. 139-167.
- S u k, Richard: Tradiční nástroje živočišných výrob v muzeu. Muzejní a vlastivědná práce, 11, 1973, str. 18-30.
- S u k, Richard: Tradiční zemědělské nářadí a nástroje. Muzejní a vlastivědná práce, 4, 1966, str. 193-203.

- Š a c h, František: Rádlo a pluh na území Československa. Vědecké práce zemědělského muzea, 1961, str. 25-155.
- Š a c h, František: Soustava oradel Starého světa a zařazení náradí z území Československa. Vědecké práce zemědělského muzea, 3, 1963, str. 173-31.
- V o n d r u š k a, Vlastimil: Tradiční žňové nástroje. Muzejní a vlastivědná práce, 20, 1982, str. 83 - 92.
- V o n d r u š k a, Vlastimil: Staré zemědělské stroje II (do r. 1914). Muzejní a vlastivědná práce, 24, 1896, str. 1.
- T e m p í r, Zdeněk: Typy ručních a nožních stup v Československu. Český lid, 49, 1962, str. 104 - 114.
- K a l o u s e k, Jaroslav: Archiv český, díl XXIX, Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388 - 1779. Praha 1913, str. 110-111.
- K u t t n a r, František: Krize českého bramborářství a sociální situace lidu v době před březnem a po březnu 1848. In: Sborník historický, 10, 1962.
- S b o r n í k: Vývoj zemědělského náradí, strojů a strojírenství u nás. Dům techniky ČSVTS Ústí nad Labem, prac. Liberec, 1980.
- S t r á n s k á, Drahomíra: Lidové obyčeje hospodářské. Národopisný věstník čs. 24, 1931, č. 25 - 26, 1932 - 1933.
- H o s á k, Ladislav: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 -1960. Ostrava 1974.
- M í k a, Alois: Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu. Praha 1960.
- J a n č á ř, Josef: Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Slovácku. Strážnice 1987.
- K r o f t a, Kamil: Dějiny selského stavu. Praha 1949.
- M a t ě j e k, František: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě. Praha 1959.
- R a d i m s k ý - T r a n t í r e k: Tereziánský katastr moravský. Praha 1962.
- K a l o u s e k, Jaroslav: Řády selské a instrukce hospodářské. Archiv Český, r. XXIII, č. 618.
- N o ž i č k a, Jiří: Sclování pozemků v Čechách a na Moravě v přehledném vývoji do r. 1914. Český lid, r. II. 1947.
- P r o c h á z k a, Jaroslav: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století. Praha 1963.
- P e t r á ň, Josef a kolektiv: Dějiny hmotné kultury I. Praha 1985.
- S b o r n í k y Agricultura Carpatica II. a IV. Rožnov p. Radhoštěm 1979, 1987.

Prameny

Kroniky obcí Štěpánov, Dolany, Bělkovice-Laštany, Bouzov, Protivanov, Daskabát, Náměšť na Hané, Cholina, Střelice, Červenka, Loštice, Bílá Lhota, Tršice, Dub nad Moravou, Velká Bystřice, Kozlov, Příkazy.

Zusammenfassung

Traditionelle Formen der Landwirtschaft in der Hanna

Die Studie stellt einen Versuch um Interpretation der wichtigsten Elemente der traditionellen landwirtschaftlichen Produktion in der Hanna dar, denn diese war es, welche die materielle Grundlage der Volkskultur in dieser Region bildete und lenkte. An die landwirtschaftliche Produktion knüpften dann die weiteren Bestandteile der Lebensweise der Hannabewohner an. Die vorliegende Arbeit hat sich zum Ziel gesetzt, die landwirtschaftliche Produktion in der Hanna zu erkennen und die Hauptformen der traditionellen landwirtschaftlichen Bewirtschaftung in den Dörfern der Hanna in der Zeit des 19. Jahrhunderts und in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts zu erfassen. Das Studium der landwirtschaftlichen Produktion als der traditionellen Beschäftigungsart und des Lebensunterhalts der Bevölkerung bildet eine wichtige Forschungsdisziplin, deren Ergebnisse eine grundsätzliche Bedeutung für die richtige Beurteilung der Entwicklung der Volkskultur der gegebenen Region,

in unserem Fall der Hanna, darstellen. Die landwirtschaftliche Kleinproduktion als Existenzgrundlage der Volksschichten war und ist in ihrem Wesen besonders an die geographischen Bedingungen der Region gebunden. Trotzdem war ihre Entfaltung in der Vergangenheit auch von den Besitzrechten der Inhaber und die, aus dem Besitz des Bodens folgenden Pflichten geformt und beeinflusst. Den größten Einfluß auf die Entfaltung der landwirtschaftlichen Kleinproduktion hatte insbesondere der Befreiungsprozeß aus den feudalen Bindungen zu Ende des 18. und anfangs des 19. Jahrhunderts. Einen weiteren, den Prozeß der landwirtschaftlichen Produktion beeinflussenden Faktor bildeten auch die Veränderungen der politischen Entwicklung. Einen umstürzlerischen Eingriff in die gesellschaftlichen sowie produktionellen Verhältnisse stellte die Aufhebung der Frohnarbeit (1848) dar, obwohl innerhalb einer gewissen Zeit in der landwirtschaftlichen Produktion noch immer die extensive Bewirtschaftung überwog. Den Weg zu einer qualitativ neuen Differenzierung des Dorfes eröffnete erst das Gesetz aus dem Jahre 1868 über die freie Grundstücksteilung. Durch die Entfaltung der industriellen Produktion und den allgemeinen Fortschritt in der 2. Hälfte des 19. und anfangs des 20. Jahrhunderts wurden jedoch auch die technischen Veränderungen in der landwirtschaftlichen Produktion beschleunigt. Die bisher größten Änderungen in der landwirtschaftlichen Bewirtschaftung fanden allerdings nach dem Jahr 1948 statt. Damals wurde die Gründung von Genossenschaften durchgesetzt, was die allgemeine Kollektivisation des Dorfes zur Folge hatte. In dieser Zeit veränderte sich der Charakter der landwirtschaftlichen Arbeit derart, daß man von einer „Industrialisierung“ der Landwirtschaft sprechen konnte. Der Prozeß der Kollektivisierung bedeutete ebenfalls den Prozeß der Entfremdung in der Beziehung des Landwirts zum Boden. Diese Beziehung spiegelte sich auch in adäquater Weise in der Viehzucht wider und in ihrer Gesamtheit bedeutete sie den moralischen Niedergang der landwirtschaftlichen Arbeit überhaupt. In den musealen Sammlungen blieb eine ganze Reihe von Gegenständen, Geräten, Apparaten, Maschinen und anderen Dingen erhalten, welche nicht allein bei der Bodenbestellung, sondern auch bei anderen Arbeiten in der Wirtschaft, besonders bei der Verarbeitung der Wirtschaftsproduktion verwendet worden waren. Ebenfalls im Terrain sind noch zahlreiche Belege für die landwirtschaftliche Produktion zu finden. Bei der Bearbeitung dieser Aufgabe wurde die Methode der Terrainforschung benutzt, die mit dem Sammeln von musealen Gegenständen verbunden ist und ferner wurde der bisherige Sammelfundus studiert, bewertet und fachlich ausgewertet.

Übersetzt von E. Kokojanová

Neznámý brakteát s jezdeckým motivem z Kláštera Hradiska u Olomouce

Věra Michnová

Dvě desetiletí poté, co Klášter Hradisko u Olomouce, objekt historicky i umělecky významný nejen pro moravské dějiny, oslavil své 900. výročí, jsme neustále přesvědčováni o tom, že tato lokalita je nevyčerpatelným zdrojem nových a nových poznatků. Chápeme-li hradisský vršek za součást olomoucké sídelní aglomerace, pak nám mimoděk vytane na mysli básnická charakteristika Olomouce coby města nikoliv na třech, nýbrž na čtyřech návrších (michalském, petrském, václavském a hradisském). Byl to však Olomoucký kopec, který sehrál nejdůležitější roli ve vývoji komunikačních poměrů střední a severní Moravy. Obklopen říčními nánosy, od 12. století stále více zbahňenými vylévající se Moravou za jarních tání, dovoloval bezpečný průchod až k hlavnímu toku řeky. Obdobně posloužil na protějším, levém břehu, pleistocénní náplavový kužel říčky Bystřice, táhnoucí se od Velké Bystřice na Bystrovany a olomoucká předměstí Pavlovičky, Bělidla, Hodolany a Holici. Tuto tisíciletou úlohu komunikačního předmostí nepozbyl ani v současnosti. Mapa Hornomoravského úvalu vykazuje až překvapivě náhlé zúžení pruhu území zatopených při červencové povodni roku 1997, a to právě v okolí Olomouckého kopce... Míst, kde bylo možno pod Olomouckým kopcem překonat říční tok, bylo nepochybně více. Kamenité prahy tvořené kulmskými břidlicemi lze kupříkladu pozorovat za nízkého stavu vody v řece Moravě asi 200 až 500 m od ženíjní lávky u Hradiska směrem k Černovíru.¹ Tato situace přiměla archeology předpokládat jeden z přechodů řeky právě zde, poblíže hradisské kanonie na protějším břehu. V souvislosti s archeologickými výzkumy přitahuje Klášter Hradisko - tato pozoruhodná enkláva olomouckého historického jádra, v průběhu posledních let pozornost především numismatických badatelů, a to díky objevům, které zde byly nedávno učiněny. Všimneme-li si významnějších mincovních dokladů z této lokality v určitém chronologickém sledu, byla to především „quarta turris“ - čtvrtá, nebo také jihozápadní věž kláštera, při jejichž opravách v roce 1992 byl odkryt jeden z nejhodnotnějších depotů poslední doby.² Při kamenických pracích na čtvrté věži, kdy bylo nutno vyměnit jednu z poškozených pískovcových říms, byla objevena schránka s pamětními předměty a mincemi, potvrzujícími položení základního kamene věže.³ Nebýt záznamů diaristy hradisské kanonie, který nám událost položení základního kamene jihozápadní věže kláštera stanovil přesně na den a dokonce hodinu (25. června, roku 1736, 11 hodin dopoledne), byla to v depotu uložená medailka, vyražená ke sňatku Marie Terezie s Františkem Lotrinským, kterou byl celý nalezený soubor datovatelný k roku 1736.

Další významné numismatické památky přináší archeologický výzkum Kláštera Hradiska, který provedli pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 1996 pod vedením dr. Jiřího Kohoutka, CSc. a dr. Zdeňka Čížmáře. Tímto výzku-

mem vrcholil po desetiletí přetrvávající archeologický zájem o hradiskou lokalitu. Ale také po stránce numismatické byla tato akce korunována úspěchem, neboť při odkrývání v místě objeveného pohřebiště, byl v jednom ze zkoumaných hrobů učiněn neobvyklý nález mincí. Nalezeno zde bylo deset brakteátů, a to pouze jednoho typu - C 917, které František Cach zahrnuje k letům vlády českého krále Přemysla Otakara II. (1253-1270). Prof. Jiří Sejbal ve skupině malých moravských brakteátů většího střížku vymezuje pro tuto ražbu období 1247-1253, a připisuje ji Přemyslu Otakarovi coby teprve markraběti, a mincovně v Brně.⁴ Z obou závěrů je však zřejmé, že ražbu lze za současného stavu objeveného a prostudovaného materiálu, v každém případě řadit padesátým letům 13. století.

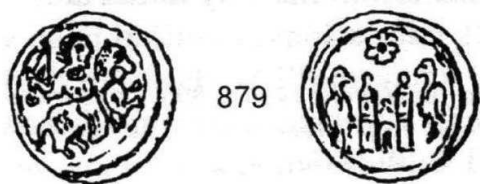
Při vzpomínaném záchranném archeologickém výzkumu byla objevena, mimo jiné, také další ražba. A to ve čtverci D 3/ K 135 v bílé maltové vrstvě, jak prozrazuje náleзовá zpráva. Doposud známá moravská mincovní produkce byla touto mincí obohacena o další zatím neznámý typ brakteátu s jezdeckým motivem. Zobrazuje jezdce na koni zprava, třímajícího v pravé ruce meč, levá ruka drží štít, kryjící hrud. Z rozparku drátěné košile vyčnívá noha jezdce zasunutá ve třmenu. Kůň je zachycen v klidové poloze, a celé ztvárnění jezdce s předimenzovanou hlavou (pojatou en face) na nás působí vpravdě důstojným až majestátním dojmem. Můžeme říci, že mincovní obraz je zde doslova ztělesněním důstojnosti vládce země. Brakteátová ražba vykazuje (vzhledem k náleзовým okolnostem) nezvykle pevný střížek. Její maximální průměr je 22,15 mm a hmotnost 0,73 g. (Obr. 1).

Obr. 1. Dosud neznámá brakteátová ražba s jezdeckým motivem panovníka, připisovaná období markraběcí vlády Přemysla Otakara na Moravě (1247-1253).

Pestrá ikonografie ražeb brakteátového období vycházející z námětové samostatnosti dřívější doby je nyní bohatší o nové snahy, nové myšlenky a přináší pochopitelně také nový výraz při vyjadřování symbolu moci, kterému se tak dostává poněkud jiného vyjádření, a to také za nemalého přispění vlivů a vzorů přicházejících k nám z okolních zemí.

Jezdecký obraz panovníka je v našem prostředí typický pro moravské ražby, a můžeme jej vidět u celé řady denárů a brakteátů. Podnikneme-li krátký exkurz do minulosti je jednou z moravských ražeb s jezdeckým motivem i dvoustranný denár fenikového typu pocházející z nálezů objeveného v Městečku Trnávce (okr. Moravská Třebová, Nálezy č. 1871). Prvořadý význam pro časové zařazení této mince mělo zpracování rakouské části depotu. To umožnilo, že ražba byla v roce 1964 přidělena J. Sejbalem markraběti Vladislavu I. Jindřichovi (1197-1222). (Obr. 2) Mince nese na

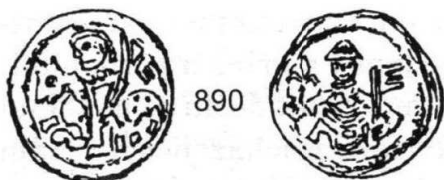

Obr. 2. Dvoustranný denár fenikového typu C 879, náležející moravskému markraběti Vladislavu I. Jindřichovi (1197-1222).

lícni straně jezdce na koni zprava třímajícího ve zdvižené ruce meč.⁵ Takovéto pojetí jezdce je však plné dynamiky a pohybu kresby v kontrastu se statickým zobrazením stejného motivu na hradisské minci. Důvodem pro uvedení dvoustranného denáru Vladislava I. Jindřicha v této práci je možnost srovnání, které se nám nabízí díky existenci dobového sfragistického materiálu. Jedná se o listinu z 31. prosince 1213, která je zpečetěná jednostrannou markraběcí pečetí Vladislava I. Jindřicha s použitím jezdeckého motivu. Zobrazuje jezdce na koni zprava, držícího v pravici praporec, v levici štít.⁶

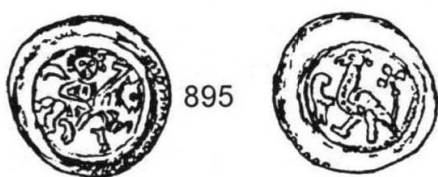
V minulosti se badatelé nejednou obraceli při studiu sfragistiky k analogiím, které nacházeli mezi numismatickým materiálem. Jako příklad může posloužit práce prof. Václava Vojtíška při objasňování původu mincovních pečetí českých panovníků vybavených svatováclavským motivem; kde formu mincovní pečeti a její základní rysy (líc - obraz panovníka, rub - sv. Václav) srovnává s celou škálou mincovních obrazů užitých na českých denárech. Komparace materiálu, jímž se zabývají obě disciplíny je u této, stejně jako u dalších podobných prací, vyvolána především nedostatkem jiných dochovaných dobových reálií.

Budeme-li tedy sledovat linii konfrontace obou pomocných věd historických na dostupném materiálu z období vlády moravských markrabat, nutno vzpomenout alespoň okrajově také v pořadí dalšího markraběte - Vladislava II., který měl stejně tak svou vlastní pečeť. Původně byla přivěšena k listině z 11. května 1225,⁷ ta se však nezachovala. Markraběcí pečetí jsou poté dochovány až na písemnostech Vladislavova nástupce Přemysla. Ten užíval na všech svých listinách, a to od dubna 1233, okrouhlé pečetí s vyobrazením panovníka na koni, s praporcem a štítem opatřeným znakem moravského markrabství - vpravo hledící orlicí.⁸ Z numismatického materiálu opatřeného jezdeckým motivem je moravskému markraběti Přemyslu (1228-1239) připisován dvoustranný denár fenikového typu, podle Cachova řazení C 890.⁹ (Obr. 3) Denár byl objeven ve strmilovském nálezů (okr. Jindřichův Hradec, Nálezy č. 1741), a to v pouhých čtyřech kusech. Tyto čtyři mince však reprezentují onu část depotu,

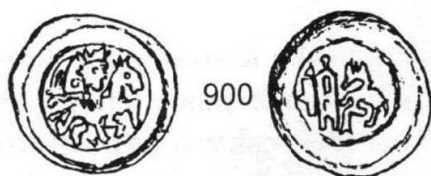
Obr. 3. Dvoustranný denár fenikového typu C 890, řazený k době vlády moravského markraběte Přemysla (1228-1239).

která byla tvořena naprosto novými ražbami, jež se do té doby neobjevily v žádném z předchozích nálezových celků.¹⁰ V pořadí dalšímu moravskému markraběti Vladislavu III. (1246-1247) J. Sejbal připisuje dvoustranný denár fenikového typu s motivem jezdce C 895,¹¹ pocházející hned ze šesti nálezů. Nejhojněji byl však tento dvoustranný denár zastoupen v blanenském depotu I - z roku 1962, a to v 391 kusech. Denár nese na své lici straně jezdce na klusajícím koni zprava, držícího napřážené kopí či praporec.¹² (Obr. 4) Srovnání numismatického a sfragistického materiálu tentokrát znemožňuje ta skutečnost, že Vladislav III. nezanechal listinný materiál.¹³

Obr. 4. Dvoustranný denár fenikového typu C 895, s vyobrazením jezdce na aversní straně. Je připisován vládě moravského markraběte Vladislava III. (1246-1247).

V pořadí poslední denár s jezdeckým motivem, který nutno jmenovat, je mince, připisovaná Vladislavovu nástupci markraběti Přemyslu Otakarovi, pozdějšímu českému králi. Dvoustranný denár fenikového typu¹⁴ je unikát, a není u něj známo ani naleziště, z kterého pochází. Do literatury byl uveden J. Sejbalem opět v roce 1964, kdy jej přiřadil k markraběcí vládě Přemysla Otakara, tedy do let 1247-1253.¹⁵ Denár typu jezdec na koni s taseným mečem (Obr. 5) je jakousi analogií - co do dynamiky ce-

Obr. 5. Dvoustranný denár fenikového typu C 900. Dosud unikátní mince zobrazující korunovaného panovníka s mečem na cválajícím koni. Řazen je k vládě markraběte Přemysla na Moravě (1247-1253).

lé kresby mincovního obrazu líce, kterou je možno vysledovat již u dvoustranného denáru C 879, uvedeného na počátku jmenované řady markraběcích ražeb, a připsaného Vladislavu I. Jindřichovi. Ostatní mince s jezdeckým motivem, na které jsme se soustředili - brakteát typu C 931 (s jezdcem s napřáženým kopím), typ C 932, či C 935 (s jezdcem držícím sokola), stejně jako denár C 974, jsou již ražby řazené k období pozdějšímu, (které je již mimo úhel našeho zájmu), a sice k druhé polovině 13. století - tedy době královské vlády Přemysla Otakara II.

Z uvedených ražeb reprezentujících vládu jednotlivých moravských markrabat je zřejmé, že jezdecký motiv nepředstavoval nijak nový prvek v moravské mincovní ikonografii. Není vyloučeno, že významnou úlohu při vzniku takového mincovního obrazu pak mohla sehrát i existence, a především znalost pečetí moravských markrabat, na nichž, jak uvedeno, byl jezdecký typ běžně užíván.

K dokreslení vzniku brakteátu s jezdeckým motivem panovníka v moravském prostředí je však nutno si povšimnout i politického ovzduší konce 40. a počátku padesátých let 13. století, kdy se druhorozenému synu krále Václava - Přemyslovi otevírá cesta ke skvělé politické dráze. Ta začíná de facto již dnem 3. ledna 1247, kdy umírá

mladý a nadějný prvorozený královský syn Vladislav. Jeho předčasnou smrtí mizí v nedohlednu mnohé z velkorysých plánů české koruny. Na prvním místě je nutno jmenovat ztracené naděje na získání Opolska, a také Rakous. Za této situace se sám císař Fridrich vrací již z jara 1247 k původnímu plánu získat pro sebe a říši dědictví rakouských Babenberků.

Přesto, že je Přemysl poměrně velmi mlád, byla mu v tomto mladém věku po Vladislavově smrti svěřena otce správa Moravy. Jenom pro zajímavost uvádím, že V. Novotný ve svých Českých dějinách hovoří v době Přemyslova jmenování do úřadu o hochovi čtrnácti - či patnáctiletém¹⁶ - který je tedy na samém prahu zletilosti nutné tehdy pro politické úkony. Rovněž Šusta se nevzdaluje daleko od takto stanoveného věku, a domnívá se, „že Přemyslovi v době, když byl postaven proti otci (pozn. aut. 1247) nebylo asi mnoho přes patnáct let.“¹⁷ Poprvé je Přemysl jako markrabí uváděn - a sice to, že se jím stal po smrti bratrově - v listině z 27. března 1247, a pak také v další listině, rovněž z roku 1247, blíže však již nedatované.¹⁸ Téměř přesně po čtyřech měsících od Přemyslova jmenování moravským markrabětem dochází - patrně pod vlivem okolního evropského dění, a také za nemalého přispění domácích podnětů - celkem neočekávaně k odboji proti českému králi. „...31. července 1247 čeští šlechtici zvolili Přemysla za mladšího krále českého a tedy za spoluvládce otcova.“¹⁹ Po dvou letech je však vzpoura ukončena. Václav, kterému jsou jeho moc, a jeho práva navrácena v plné míře, z ní vychází jako vítěz. Snad je to právě období odboje, kdy je probuzena Přemyslova mladická touha po činech či po ukojení jeho zřejmě nemalých ambicí. Přemysl, který se musel po potlačení vzpoury zříct titulu mladšího krále a spokojit se pouze s titulem moravského markraběte, tak jako tomu bylo dříve, možná právě nyní hledá uplatnění svých snah v otázce rakouské. Konečně i samotný vývoj v této zemi Přemyslovým záměrům nahrával. Přesto, že zájemců o dědictví Babenberské nebylo málo, Rakousy se posléze rozhodly pro českého kandidáta. V listopadu 1251 přijal Přemysl titul vévody Rakouského, a poté svou vládu, díky výhodné sňatkové politice, podepřel ještě dědickými nároky.

Následující vývoj událostí sehrál významnou roli i v historii města Olomouce, a především Kláštera Hradiska. Upevňování Přemyslovy moci ve Štýrsku narazilo totiž na odpor rakouského krále Bely IV. Navzdory tomu, že Přemysl měl zprostředkovaně (díky sňatku s Markétou Babenberskou) nárok i na Štýrsko, a bezprostředně po svém jmenování začal také užívat vévodského titulu, reakce Uher na jeho počínání byla okamžitá. Zatímco oddíl Uhrů plenil jižní Štýrsko, vpadl na Moravu početný houf divokých Kumánů, který brzy dosáhl Olomouce. Dne 25. června 1253 zde došlo k bitvě. Na české straně byly údajně zaznamenány obrovské ztráty, a přesto, že k městu přitáhl i hlavní uherský voj pod vedením samotného Bely IV., vlastního města se dobýt nepodařilo. O to více však prý byla popleněna okolní krajina.²⁰ S touto válečnou epizodou spojují také vedoucí archeologického výzkumu Kláštera Hradiska - Zd. Čížmář a J. Kohoutek mohutný požárový a destrukční horizont hradby s nálezem brakteátu. Tato hradba byla zbudována patrně někdy na počátku 13. století a nahradila tak původní (patrně nedokončený) starší příkop.²¹

Doba kolem poloviny 13. století zaznamenává pozvolné pronikání vlivů, které souvisí s pronikavou přeměnou vkusu. Můžeme říci, že se nacházíme v samotných počátcích rytířské kultury. Ne nepodstatnou roli zde sehrává i sousedství okolních zemí a především živel německý, který nutně musel poznamenávat i kulturní vývoj v čes-

kých zemích. Sílicí intenzita podnětů především ze západní Evropy si podmaňuje nejen dvůr, ale proniká postupně i mezi ostatní šlechtu, která má snahu dvůr a krále napodobovat. Obraz jezdce v rytířském brnění se štítem a praporcem je nejbyťostnějším vyjádřením rytířství a rytířská sláva - ideálem všech velmožů. (Obr. 6)²² Nelze

Obr. 6. Duryňský brakteát zobrazující lantkraběte s praporcem a štítem. Jindřich Raspe (1227-1247).

pochybovat o tom, že ikonografickému pojetí hradisského brakteátu byl přikládán v době jeho vzniku ten význam, jaký mincovní obraz měl nejen ve své době, ale i dávno předtím. Nyní se stává ústředním motivem panovník jako první rytíř a to zcela v duchu módní rytířské ideologie. A jezdecký motiv? Ten je patrně také jedním z těch podnětů, promítajících se nám pak do konkrétních památek (pečetí), jejichž snadnější pronikání do země umožnila a podpořila rakouská vláda Přemyslova. Vezmeme-li si tedy ku pomoci opět sfragistický materiál a závěry Jiřího Čarka, vidíme, že již od jara 1247 zavěšoval Přemysl jako markrabě moravský na písemnosti jednostrannou pečeť. Vyobrazen je na ní vpravo cválající jezdec s kbelíkovitou přilbou na hlavě s trojúhelníkovým praporcem v jedné a štítem v druhé ruce.²³ Stejný motiv nese tentokrát již dvoustranná pečeť, kterou je opatřena listina z roku 1251. Přemysl ji zavedl poté, když byl na podzim roku 1251 zvolen vévodou rakouským a štyrským. Na aversu je jezdec na koni se lvem na štítě. Symbolem rakouských hodností je strana rubní nesoucí téhož ozbrojeného jezdce jako líc, jezdec má však na štítě místo lva zobrazen erb rakouského břevna. (Obr. 7, 8)²⁴ Této pečetě užíval Přemysl i poté, když se stal českým panovníkem jako Přemysl Otakar II., a to až do své korunovace 25. prosince 1261. Teprve pak nechal zhotovit honosnou majestátní pečeť, na lici zobrazující sedícího panovníka s rubem jezdeckého typu. Přemysl Otakar II. tak zcela opustil starý svatováclavský motiv užívaný na reversu královských pečetí a nahradil jej motivem jezdeckým, symbolizujícím v okolních zemích suverénního vládce. Tento panovník českým zemím přinesl nejen nové postavení na poli evropské politiky, ale uvedl současně v život i celou řadu nových myšlenek, snah a ideí. Není nesnadné si představit, že jeho touha po novém vyjádření symbolu moci mu byla blízká už v době, kdy býval ještě moravským markrabím.

Vzhledem k tomu, že v případě dosud neznámé brakteátové ražby s jezdeckým motivem, pocházející z archeologického výzkumu Kláštera Hradiska, není možno nalézt zatím nějakou pevnější oporu pro datování, je pro hypotetické přiřazení této mince důležité skloubení všech známých a dostupných skutečností. Závěrem je možno říci, že se jedná nesporně o moravskou mincovní ražbu, kterou lze prozatím na základě srovnávání numismatického a sfragistického materiálu, posléze i konfrontace historických událostí a rovněž situace vyplývající z nálezové zprávy výzkumu přiřadit k období markrabčí vlády Přemysla Otakara na Moravě, tedy k letům 1247-1253.

Obr. 7

Legenda: † Premisl dei gracia iuvenis rex Boemorum

Obr. 8

Legenda: † Otacharus dei gracia dux Austrie et.

Obr. 7, 8. Pečeť, které užíval Přemysl na počátku své vlády.

Poznámky

- 1 Z a p l e t a l, J.: Příspěvek ke geologii drobných výskytů kulmu v okolí Olomouce. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, facultas rerum naturalium, Geographica - Geologica XXIV, 1985, vo.83, s. 86.
- 2 Nález při jihozápadní věži kláštera zpracovaný v kontextu se záznamy diaristy hradiské kanonie je náplní článku - M i c h n o v á, V. - P r u c e k, J.: „...quarta turris monasterii Gradicensis“. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, č. 270, 1993, s. 21-34.
- 3 Předměty z hradiského depotu jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci pod inv. čísly N 28.184 - N 28.200 (přírůstkové číslo 151/92).
- 4 M i c h n o v á, V.: Nález brakteátů z kostrového hrobu v Klášteře Hradisku u Olomouce. (Archeologický výzkum 1996). Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, č. 276, 1998, s. 9-17.
- 5 C a c h, Fr.: Nejstarší české mince III, Praha 1974, č. 879. Viz také např. H a l a č k a, J.: Dva neznámé moravské denáry z nálezů v Městečku Trnávce. MNZ, č.3, 1957, s. 14-16.
- 6 Č a r e k, J.: O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova. In: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, díl VIII, Praha 1938, s. 19-20.
- 7 CDB II, č. 269.
- 8 Č a r e k, J.: O pečetech českých knížat..., s. 20.
- 9 C a c h, Fr.: Nejstarší mince III, č. 890.
- 10 S e j b a l, J.: K chronologii moravských ražeb 13. století. In: Sborník I. Numismatického symposia 1964. Brno 1966, s. 80.
- 11 C a c h, Fr.: Nejstarší české mince III, č. 895. Viz také S e j b a l, J.: K chronologii..., tab. XV, č.233.
- 12 Č e r v í n k a, I. L.: Moravské brakteaty, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, č. 74, 1902, s.49. Otázku identifikace předmětu vyobrazeného na minci řešil už autor této práce. Denár Vladislava III., tentokrát z nálezů ve Staré Říši, popisuje pod číslem 87 následovně : „... v kroužku jezdec s kopím či praporcem na pravo...“
- 13 Č a r e k, J.: O pečetech českých knížat..., s. 20.
- 14 V této souvislosti je nutno upozornit na termín, označující tento druh mincí, který upřednostňuje J. Hásková. Ta v terminologii užívá místo označení denár fenikového typu - označení denár brakteátového typu. Viz H á s k o v á, J.: K ražbě a ikonografii české mince ve 13. století. In: Acta Universitatis Carolinae, Z pomocných věd historických XI - Numismatica, Praha 1993, s. 35.
- 15 S e j b a l, J.: K chronologii..., č. 238. Jinak také C a c h, Fr.: Nejstarší mince III, č. 900.
- 16 N o v o t n ý, V.: České dějiny, díl I, část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253), Praha 1928, s. 784.
- 17 Š u s t a, J.: Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara. ČČH, XXI, 1915, s. 19.
- 18 N o v o t n ý, V.: České dějiny, díl I., s. 785.
- 19 N o v o t n ý, V.: České dějiny, díl I., s. 793. K otázce Přemyslova odboje proti otci viz také: Š u s t a, J.: Kritické příspěvky..., s. 20-39.
- 20 N o v o t n ý, V.: České dějiny, díl I., s. 845.
- 21 Č i ž m á ř, Zd. - K o h o u t e k, J.: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na ploše I. nádvoří býv. kláštera Hradiska v Olomouci. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci, 5, 1996, s. 231. Viz také: Č i ž m á ř, Zd. - K o h o u t e k, J.: Olomouc - Klášterní Hradisko, první nádvoří bývalého kláštera. Výroční zpráva Památkového ústavu v Olomouci, Olomouc 1996, s. 57. Č i ž m á ř, Zd. - K o h o u t e k, J.: K nejstaršímu raně středověkému osídlení bývalého Kláštera Hradisko u Olomouce. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 281-282.
- 22 Bližší popis mince viz : D a n n e n b e r g, H.: Studien zur Münzkunde des Mittelalters (1848-1905).Reprint, Leipzig 1984, s.717.
- 23 Č a r e k, J.: O pečetech..., s.14 a 36.

Zusammenfassung

Ein unbekannter Brakteat mit Reitermotiv aus dem Kloster Hradisch bei Olmütz

Die bemerkenswerte Enklave des Olmützer historischen Kerns zieht in letzter Zeit die Aufmerksamkeit der numismatischen Forscher auf sich. Zuerst war es der Fund denkwürdiger Gegenstände im Mauerwerk des südwestlichen Turms des Klosters, dessen Hauptbestandteil aus Münzen bestand. Dann war es vor allem die im Hofraum des Klosters Hradisch durchgeführte archäologische Ausgrabung im Jahre 1996, die einige numismatische, für das Studium besonders der Brakteaten-Epoche unseres Münzwesens bedeutende Stücke erbrachte. Durch den Umfang der erforschten Begräbnisstätte im ersten Hofraum, die rund 350 Gräber zählte, hat sich die Ausgrabung zu den bedeutungsvollen Taten in dem, ein Jahrzehnt dauernden archäologischen Interesse um dieses Baudenkmal eingereiht. Durch die Entdeckung von Brakteaten-Prägungen in einem der Gräber vermehrte diese Ausgrabung die wenig zahlreichen Funde dieser Münzen in Skelettgräbern auf diesem Territorium. Bei der erwähnten Erkundung des Klosters Hradisch wurde unter anderem auch die einzigartige Prägung mit Reitermotiv entdeckt. Die mährische Münzproduktion wird durch diese Münze um einen weiteren, bisher unbekannten Typ von Brakteaten bereichert. Reiterbildnissen des Herrschers, die gerade für mährische Prägungen typisch sind, begegnen wir sowohl bei Denaren als auch bei Brakteaten. Aus dem Vergleich der, den mährischen Markgrafen zugeschriebenen Prägungen mit sfragistischem Material ist nicht nur anzunehmen, daß das Reitermotiv kein neues Element im mährischen Münzwesen dargestellt hat, sondern auch die Tatsache, daß bei der Entstehung dieses Münzbildes auch die Existenz und besonders die Kenntnis von Siegeln der mährischen Markgrafen eine wesentliche Rolle gespielt haben kann. Dort wurde nämlich das Reitermotiv laufend verwendet. Aufgrund des Vergleichs des numismatischen mit dem sfragistischem Material im Zusammenhang mit historischen Ereignissen und ebenfalls mit der, vom Leiter der archäologischen Ausgrabung mitgeteilten Situation, wird der Brakteat aus der Ausgrabung im Kloster Hradisch in das Zeitalter der markgräflichen Herrschaft Přemysl Otakars in Mähren eingereiht, also in die Jahre 1247-1253.

Übersetzt von E. Kokojanová

Ferdinand

der
Gütige,

Kaiser

von
Oesterreich.

Der 1. Staatsbürger!

Der Bürger Wiens von Sklavenketten befreit, jauchzte auf, als ihm der Götterstrahl das Ernt'wunder für Mühen und Tapferkeit, das, obwohl er es nur seinem Muth zu verdanken hatte, aus dem Kampfe mit der Finsterniß siegreich hervorzugehen, — das Verdienst, mit wenig Blut so viel errungen zu haben, nur Einer Person gebühre, — und diese Eine Person, ist der

Erste Staatsbürger!

Eine Heldenschaar in Oesterreich unter dem Drucke einer fürchterlichen Despotie hatte sich kühn erhoben, nicht scheute sie Folter, Kerker, noch den Tod durch des Henkers Beil; — lieber sterben als den fürchterlichen Druck des Geistes noch länger zu ertragen, war ihre Lösung. — Der Bürger Wiens sah mit Stolz auf seine für die heilige Sache der Freiheit erglühte Jugend, — die mit ewigem Ruhme gekrönte Studentenschaft, — und als der Sieg errungen war, da ward der Student der Abgott der Bevölkerung, mit Bewunderung und Verehrung staunte man den Erstürmer der Freiheit an, und vor Allem war der Student geachtet und verehrt.

Doch noch größere Verehrung ward gezollt ob seiner Güte dem

Ersten Staatsbürger!

Der junge Staat hatte manchen Sturm zu bestehen; denn der Fraktionägeist der Nationalitäten in den Provinzen ist zum Kampfe ausgebrochen, steckte auch die Bevölkerung der Hauptstadt an, und wurde noch genährt von einer im Finstern schleichenden Partei; — dennoch schierte der Jesuit und der mit ihm verwandte Aristokrat den Parteizwist, in der Hoffnung, es könne noch das Staatsschiff, — wenn das Freiheitssegel durch den Kampf der Parteier zerrissen, — im Schlepptau der gewaltigen Reaction genommen, — im sumpfigen See zurückgeführt und dort an den Ufern der Despotie und der Aristokraten-Willkühr festgebannt werden. — Um noch sicherer zum Ziele zu gelangen, ward vermocht und zu verlassen der

Erste Staatsbürger!

Er war fern der Erste Staatsbürger dem Körper, aber nicht dem Geiste nach, die Ruhe und Ordnung die nie gestört war, wurde statt der gehofften Reaction gehandhabt und erhalten, und die Posaune der Verleumdung war nicht mehr im Stande ihn noch länger ferne zu halten, — die Reichsdeputirten sprachen eines großen Volkes würdig und diese große Sprache verhallte nicht, — sie war verstanden, — sie drang zum Herzen, weil sie vom Herzen kam, — eitel waren die Mühen der Großen und trotz allen Chicanen und Intriguen kehrte unter dem Jubel einer treu gebliebenen und constitutionellen freien Bevölkerung in die glückliche Stadt zurück der

Erste Staatsbürger.

Gedruckt bei Franz Eden von Schmid.

Císař Ferdinand na cestě do Olomouce

Zdeněk Fišer

Jeden z účastníků bouřlivých událostí, které probíhaly před stopadesáti lety po celém území habsburské monarchie, poznamenal k jejich nadčasovému významu: „Každý zajisté z nás, milí krajani, pamatovati bude po celý život svůj na události a doby roku 1848, neb byl to rok bujný, rozchvělý, ve kterém více se stalo, nežli napřed v celém století; každý den přinášel nové a nové události.“¹

Týž autor uvedl, že 14. říjen toho roku zůstane „pro vlast naši moravskou věčně památným, a nám a potomkům našim sloužiti bude ke cti a chvále pro to, že jsme přijali do lůna svého císaře dobrotivého, který dal lidu svému svobodu...“²

Monarchou, kterého měl pisatel citovaných řádků na mysli, byl Ferdinand Habsburský, rakouský císař (1835 - 1848) toho jména první, jako český král toho jména pátý. Stal se nedobrovolným symbolem revoluce, která v polovině března 1848 vypukla ve Vídni. Znamenala pád policejního systému reprezentovaného především kancléřem Metternichem. Pod tlakem vzbouřených studentů a měšťanů císař přislíbil zavedení ústavy (dobově konstituce), zrušení cenzury a svobodu tisku, zřízení národních gard jako ozbrojených složek měšťanstva a konečně i zrušení roboty a s ní spojených různých feudálních výsad šlechty či naopak závazků poddaných. Zejména poslední akt mu získal sympatie milionů obyvatel venkova, žijících dosud v neplnoprávném postavení, které zcela omezovalo jejich duševní a ekonomické aktivity.

Byl to přelomový rok. Končila celá jedna dějinná epocha, epocha aristokracie a privilegií šlechty, a začínala epocha jiná, v níž nabývaly převahy historické trendy, vedoucí ke vzniku občanské společnosti. Jejím projevem měl být stát, v němž by právo a povinnosti obyvatel byly zajištěny ústavou, činností parlamentu a podílem obyvatelstva na moci prostřednictvím volebního systému.

Proto si události roku 1848 a 1849 pamatovali nejen tehdejší aktivní účastníci. Jejich význam si připomínaly rovněž další generace, jak svědčí četné doklady z jubilejních let 1898 a 1948. Ani 150. výročí revoluce nebylo zapomenuto. Byla to Morava a dvě města, Olomouc a Kroměříž, která si připomněla řadou akcí dobu, v níž sehrála pozoruhodnou roli. Olomouc se stala od poloviny října 1848 sídelním městem císaře Ferdinanda a jeho dvora. V Kroměříži zase od 22. listopadu 1848 zasedal říšský sněm národů habsburské monarchie.

V roce 150. výročí se v Kroměříži konala velká retrospektivní výstava nazvaná „Město a sněm“, a v jejím závěru, 14. až 16. září 1998 vědecká konference „Kroměřížský sněm 1848 - 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě.“ Podobně vzpomenu na významné jubileum Olomouc, ne ale ve spojení s datem 14. října, který měl být památným dnem pro Moravu, ale s datem 2. prosince 1848. Tehdy totiž abdikoval císař Ferdinand a na trůn nastoupil jeho mladičkový synovec František Josef I., aby dalších sedm desetiletí řídil říši, patřící k největším evropským státům.³ Zmíněný

dynastický akt po stopadesáti letech zachytila výstava „František Josef I. a Olomouc v roce 1848“, zpřístupněná v kryptě kostela sv. Václava v Olomouci po vernisáži, konané dne 12. listopadu 1998.

Přesto však chci vzpomenout spíše data, dnes zcela zapomenutého a neoslavovaného. 14. říjen 1848 byl dnem, kdy do Olomouce dorazil císař Ferdinand. Učinil tak po útěku ze vzbouřené Vídně, v níž vládu převzaly radikální živly a z níž uprchla nejen vláda, ale také řada poslanců tam zasedajícího říšského sněmu. Jeho dosud nejvýznamnějším činem bylo zrušení roboty a odstranění dalších poddanských závazků, sankcionované následně panovníkem a zveřejněné 7. září 1848. Největší úkol říšského sněmu, kvůli němuž se především sešel, tj. projednání a přijetí demokratické ústavy, se však stal hlavním předmětem jednání až po jeho přesunutí do Kroměříže.

Císařova cesta do Olomouce nebyla náhodná. Naopak souvisela se snahou nejvyšších kruhů postupovat aktivně proti revoluci. Už 28. srpna 1848 instruoval kníže Windischgrätz, jeden z nejvyšších císařských vojenských velitelů a jedna z nejvlivnějších osobností na dvoře, císařova nového generálního adjutanta Josefa knížete Lobkovice: „*Především Tě činím odpovědným za to, že Jeho Veličenstvo už neučiní žádné ústupky... Jakmile zpozoruješ, že se vynucují další ústupky nebo že je jiným způsobem ohrožována osoba císaře, seber tolik vojska, kolik je možno a odved Jeho Veličenstvo s celou císařskou rodinou pod ochranou jeho armády do Olomouce. Pak podrobím Vídeň, Jeho Veličenstvo odstoupí ve prospěch svého synovce Jeho Výsosti Františka a poté budeme dobývat Pešť.*“⁴

Víme, že naznačený scénář kníže Windischgrätz splnil, když plně využil situace, která se v hlavním městě Vídně vytvořila na začátku měsíce října. Tehdy měly být odeslány vojenské jednotky, umístěné v metropoli, na pomoc jinému císařskému vojevůdci. Chorvatský bán Jelačić totiž právě zahájil přímé bojové akce proti revolučním Uhrám. Dne 6. října se však vojenské jednotky vysílané z Vídně dostaly do šarvátek s tamním obyvatelstvem, které naopak projevilo s intervencí nesouhlas. Mnozí vojáci, nakažení revoluční atmosférou, také bezprostředně přecházeli na stranu povstalců. Situace gradovala do všeobecného povstání. Císař se dvorem z města 7. října uprchl a zamířil na Moravu, jejíž hranice překročil 10. října. Doprovázel jej jeden prapor pěšího pluku č. 10 a dvě setniny kyrysníků.

První noc na moravském území Ferdinand strávil v klášteře sv. Hyppolita u Znojma. Po jednodenním odpočinku 12. října zamířil na Pohorelice a k večeru o sedmé hodině se dostal do Židlochovic, kde se i se svým doprovodem ubytoval na nocleh. Tam následně přijal několik delegací, včetně zástupců moravského zemského sněmu, zasedajícího v Brně.⁵ Během 13. října pokračoval v cestě až do místa dalšího nočního odpočinku, jímž byl arcibiskupský zámek ve Vyškově. Posledním cestovním dnem byl 14. říjen, když přes Prostějov dospěl Ferdinand o půl páté odpoledne do svého nového sídla v Olomouci.

Celou cestu, zvláště pak na Hané, byl císař nadšeně pozdravován venkovským obyvatelstvem.⁶ Cesta přitom musela být pro císaře asi dosti namáhavá, jistě i vzhledem k okolnostem, za nichž opouštěl Vídeň. Mnozí pozorovatelé si skutečně všimli panovníkova nezdravého vzhledu a únavy, která na něm byla patrná i ve chvíli příjezdu do Olomouce: „*Vůz byl zaprášený a opotřebovaný, koně vyhublí, výraz těžkomyšlnosti a hrůzy v obličeji císařově. Vjezd měl vzhled smutečního průvodu, vše bylo nejhluběji dojata tímto chmurným dojmem,*“ poznamenal si vojenský velitel Olomouce polní podmaršálek Heinrich Sunstenau.⁷

Císařova cesta je doložena řadou dobových svědectví. Zpravodajství o ní přinášely noviny, zemské i krajské úřady vydávaly o cestě průběžné relace.⁸ Také řada osob zachytila panovníkovo putování a jeho vjezd do Olomouce ve svých soukromých zápiscích.

Zmíněné písemnosti celkem dobře vystihují cestu samu, okolnosti s ní spojené, i atmosféru, v níž probíhala. Z relativně širokého výběru materiálů k danému tématu jsem vybral zajímavou vzpomínku, zveřejněnou v roce 1851 na stránkách kalendáře Koleda (bylo z ní citováno v úvodu článku). Její autor byl donedávna neznámý. Počítalo se mi v něm identifikovat katolického kněze P. Františka Dědku (1821-1874), který dlel v Olomouci právě v době příjezdu císařského dvora.⁹

Snad alespoň touto ukázkou připomenou dobu, na níž přece jen ani dnes nezapomínáme, na rozdíl od data 14. října 1848. Den příjezdu císaře Ferdinanda do Olomouce měl být podle mínění účastníka oněch událostí „pro vlast naši moravskou věčně památným“, dnes však snad kromě několika profesionálních historiků už nikomu nic neřekne. Inu, vše je relativní...

Poznámky

- 1 Koleda. Kalendář na rok obyčejný 1851, I, s. 95-96.
- 2 Tamtéž, s. 98.
- 3 Podrobně Fiala, J.: Císařská abdikace a intronizace v Olomouci. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 3 (22), 1994, s. 141-153.
- 4 Viz Polišenský, J.: Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848. Praha 1975, s. 203 a s. 268, pozn. 21.
- 5 Dvořák, J.: Moravské sněmování roku 1848-49. Telč 1898, s. 200-201.
- 6 Srv. Obrtel, F.: Moravští sedláci v letech 1848-1904. Přerov 1914, s. 119 a dále (kapitola Císařský dvůr v Olomouci).
- 7 Trapl, M.: Olomouc v revolučním roce 1848. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci IV, 1956-1958, s. 85.
- 8 Relace jsou uloženy např. v SOKA Kroměříž, fond Archiv města Kroměříže Ba 1, karton 2287. Letáky z 13. a 15. října 1848 byly již otištěny v Selském archivu, 7, 1908, s. 77-79.
- 9 Na základě honoráře, který mu byl vyplacen. Viz MZA v Brně, fond G - 83 (Matice moravská), karton 1, složka I F/2 - 1851, Dědkův dopis z 6. 2. 1850, v němž se zavazuje napsat „Pomněnky na Holomouc“, a tamtéž návrh honorářů z 20. 8. 1850 za články připravené pro Koledu na rok 1851.

Příloha

František Dědek: Pomněnky na Holomouc v měsíci říjnu 1848.

(Kalendář Koleda, 1851, s. 95-101).

Každý zajisté z nás, milí krajani!, pamatovati bude po celý život na události a doby roku 1848, neb byl to rok bujný, rozchvělý, ve kterém více se stalo, nežli napřed v celém století, každý den přinášel nové a nové události. V roku tomto povstala z hrobu francouzská republika, německá jednota znova počala stavěti na chrámu svém, obzvláště ale přinesl rok tento mnoho dobrého nám, obyvatelům rakouského mocnářství, neb přinesl nám konstituci čili svobodné řízení a zprostil stav nejčtetnější v zemích našich, totiž stav rolnický od poddanství, kteréž svíralo jej už mnohá století, a které nehodné jest pro člověka, jenž toliko Bohu má poddaným býti; mezi lidmi už od narození Krista Pána platiti má svazek bratrství.

Jako nadzminěný rok nejournodnější byl mezi jinými roky celého století, tak byl měsíc říjen nejbouřlivější mezi ostatními měsíci roku tohoto. V říjnu stalo se ono pověstné zbouření vídeňské, ve kterém jeden z nejvážnějších ministrů rakouských, hrabě Latour, hanebně byl usmrčen, což vše pak bylo příčinou, že císař, dobrotivý Ferdinand, z Šenbrunu odjel do Holomouce, že bán Jelačič armádou svou, kterou táhl proti zpupným Maďarům, obrátil se ku Vídni, a že pak město toto přísně pokořeno bylo od zplnomocněného generála knížete Windišgráce, jehožto jméno tenkrát co velkého hrdiny velmi váženo bylo u dvoru, pak ale přišlo v zapomenutí ano v pohanění, když totiž s Maďary nic poříditi nemohl.

Hřmot vídeňský rozléhal se tenkrát po celém mocnářství, obzvláště ale obžívala Holomouc, ano stala se, bych tak řekl, druhou Vídni, dílem příjezdem císařovým a ostatního dvořenínstva, jakož i mnoha jiných rodin vídeňských, které pro tamnější nepokoje sem se byly odstěhovaly, dílem též svou nynější důstojností diplomatickou, kterou nabyla tím, poněvadž rozličné deputace z Vídne, z Prahy a pak i z rozličných končin pozeňnané Hany ke dvoru přijížděly, aby buď o politických záležitostech s ním vyjednávaly, buď mu svou úctu a oddanost vyjevovaly. I já měl příležitost různobarevný a hýbavý tento život holomoucký po nějaký čas pozorovati, a co jsem tu viděl a zkusil, chci tuto Vám, rozmilí krajani, věrně vypravovati.

Spíše ale ještě, nežli počnu vypravovati, zmíniti se musím také o tom, kterak tenkrát vypadalo to s politikou v mocnářství rakouském. Byly totiž tenkrát národy rakouské v ohledu politickém rozštípeny na dva díle, jeden díl držel s vládou a druhý byl proti ní. Proti vládě stáli Němci a Maďaři, oba chtěli Rakousko roztrhnout a sice tak, aby země německé, ke kterým od starodávna počítají i naši Moravu a sousední Čechy, připadly k velkému Německu aneb jak u nás říkáme k říši, království uherské ale aby zůstalo tak, jak bývalo posud. K docílení toho směřovalo i povstání vídeňské, způsobené nejvíce maďarskými penězy. Patrně, že by takto Slované, kteří činí přes polovici obyvatelů rakouských, a ke kterým i my Moravané dle rodu patříme, byli velmi zkráceni, a že by poddaní zůstali tam Němcům, tuto Maďarům, jako byli před tím; oni tedy drželi s vládou, poněvadž i jim na tom záleželo, aby Rakousko při vši své svobodě zůstalo i budoucně tak jak posud bylo, totiž mocnářství samo pro sebe a se všemi zeměmi, které mu posud přináležely.

Větší města ale v zemích slovanských, jako u nás Brno a Holomouc, smýšlely po německu a tajně nakloněné byly Vídeňanům. Brno poslalo do Vídne několik set od národní stráže na pomoc, a Holomouc dávno už skrze odrodilost svou v dějepisu moravském jest známa. Tak už v 16. století káral slovutný národ mil Karel ze Žerotína radu holomouckou proto, že poslala mu přípis německý, uváděje při tom tato památná slova: „Styděti bychom se slušně museli za to, kdybychom se toho dopustili, aby jazyk náš přirozený, tak vzácný, starožitný a rozšířený, měl od cizého jazyka vytisknut býti.“ Holomouc též pevně žádala, aby Morava připojena byla k Německu, ona vyobcovati chtěla vážené profesory, proto že upřímným srdcem svému slovanskému národu oddáni byli. Byly to smutné časy, kde nejen vláda a národy mezi sebou byly rozdvojeny, nýbrž i synové jednoho národu sebe vespolek pronásledovali!

Bylo to r. 1848 v měsíci říjnu, právě po onom zbouření vídeňském a před přijetím císařovým, když jsem po železnici přijel do Holomouce. Slyšel jsem na cestě své už sem tam po venku, že cestují po dědinách i městečkách emisaři, povzbuzující lid venkovský, aby Vídni táhl na pomoc, sice že bude muset robotovat jako předtím; někteří i uvěřili řečem takovým, a vytáhli z dědiny a městečka svého, když ale nenašli následovníků, vrátili se brzo nazpátek. Železnice u Holomouce strážena byla od několika myslivců, protože někteří studující o to se pokusiti chtěli železnici porouchati, aby tak vojsko nemohlo se k Vídni odvážeti.

Vidět, že i holomoučtí studenti, ačkoliv většího dílu rodilí Slované, stáli tenkrát na straně německé, a jen málo bylo těch, kteří věděli, o č se tu jedná. Holomouc sama přeplněna byla lidem

František Dědek
biskupský vikář a děkan polenský.

všeho druhu, na ulicích vše se jen hemžilo, sem tam stály chumáče pánů a paní v živém hovoru, všudy živé pohybování a na tvářích čisti bylo důležitost doby nynější. Všechno jen dbalo o politiku, ostatní záležitosti ustupovaly tomuto vše pohlcujícímu živlu. V kavárnách a hostincích slyšeti bylo pestré vypravování o posledních událostech vídeňských, a mysle všech obrácené byly k tomuto pobouřenému městu, neb to každý cítil, že tu historie se tvoří znamenitého tohoto roku nejznamenitější, že tu rozhodnout se má budoucnost Rakouska, Německa, Slovanstva, ba snad celé Evropy. Uprchlíků vídeňských přibývalo denně, v hostincích i v domech privátních nebylo už ani místečka prázdného, a s velkou napnutostí očekávalo se, jaké ovoce ponesou poslední události.

Z ohledu politiky by i tenkrát Holomouc čest byla dělala každému městu německému, jen ne městu, kteréž jest druhým hlavním městem v Moravě. Zřejmě pro Vídeň a proti dvoru se mluvilo, časopisy vídeňští, toho času naskrze radikální, veřejně v hostincích a v kavárnách se předcítávaly, časopisů mírných, pro pravdu a rovnoprávnost národní bojujících ku příkladu českých neb vůbec slovanských nebylo nikde k spatření. Divadlo bylo pravé rejdiště strany přemrštěné, ještě večer před příjezdem císařovým při provozování novoněmeckého kusu „Die Heimat“ (Domov) z dějiště v posměch se uváděla blížící prý se Šenbrunská kamarila, studentská vídeňská legie vychvalována až do nebe a provolávána jí sláva, o Čechismu a Panslavismu potupně zmíněno a každý takový vtip na nás s všeobecnou pochvalou přijat.

Takto rozkvašená byla mysl veřejná, i byl jsem žádostiv zvěděti, jak asi přijmut bude císař se svým dvořenínstvem, který přes Židlochovice a Vyškov blížil se k Holomouci, a na druhý den už v městě tomto uvítán býti měl. Ostatek ale nebyla žádná nepříznivá demonstrace k obávání, neb bylo tu vojska dosti, a hradby městské stály pevně a byly všemi potřebami zaopatřeny.

Dne 14ho, bylo to v sobotu, bylo po městě a po ulicích ještě hlučněji a živěji než obyčejně, neb se očekával příjezd císaře a i mnoho lidu venkovského přišlo do města, aby poprvé uvidělo toho císaře, jenž osvobodil je od pánů. Vojsko vytáhlo odpoledne v hojném počtu z kasáren, a postavilo se na náměstí a po ulicích, kudy císař jeti měl, do dvou řadů, poštechující kolbami houfy na ně tlačícího se lidstva, měšťanská garda a střelci shromáždili se v radnici a táhli, doprovázeni oddílem vojska odtud před město k uvítání císaře. Po čtvrté hodině započne zvonění všemi zvony, což znamením bylo, že císař se blíží. Za hodnou chvíli vyhrnou se jako dým chumáče lidu z ulice od strany brněnské na náměstí, provolávající vivat a sláva; byli to první doprovázovatelé císařovi. Pak se objeví v zdoluhavém pochodu přední stráž vojska, potom řada kyrysníků s lesknoucími se krunýři a vytaženými šavlí, po nich granadiéry s ohromnými čepicemi medvědími, se zbraní v ruce, pevně při sobě sražení jsouce a tak okolo císaře činíce pevnou nepřístupnou zeď. Pak následovaly sbory hudební, císařské principi v čele majíce mladého nynějšího císaře Františka ve vojenské uniformě s vytašenou šavlí, a za těmito jel císař pán dobrotivý Ferdinand v krytém voze s chotí svou Marií Annou. Vůz byl ale po stranách šetrně otevřen, tak že okolostojící zíratí mohli v tvář mírnou císařských těchto utečenců. Je následovali František Karel s chotí svou Žofií, rodičové nynějšího našeho císaře, a pak ostatní dvořaninstvo ve více kočárech, za těmito hrdě si počínalo množství nesčíslné Hanáků na koních, kteří císaře na cestách doprovázeli a jichžto od dědiny k dědině více přibývalo, za nimi zase měšťanská garda, granadiéry, kyrysníci a jiné vojsko jako zpredu.

Shon byl nesmírný, jako bývá při nějakém nenadálém neštěstí, náměstí a ulice lidem až k utlačení nabyté, okna paničkami přeplněné, i vítali císařskou rodinu bílými šátky, křik a hluk byl náramný. Když se průvod dostal až k paláci arcibiskupskému, v němžto císař pán přebývati chtěl a vše už pro něj a rodinu císařskou bylo uchystáno, vstoupil dvůr s dvořenínstvem do paláce, a brzo ukázala se zase rodina císařská lidu dole čekajícímu a vivat a sláva provolávajícímu na pavlači, a když zadní oddíl průvodu pozůstávající z Hanáků na koních, z měšťanské gardy a vojska císaři úctu svou vzdával, děkoval tento vždy hlavou obnaženou, a zdál se býti velmi pohnutý, ano v rozpacích. I císařová svou vážnou a bledou tvář, svým jednoduchým oblekem všechny velmi dojala, měla jen černé jednoduché šaty a bílý čepček, což se zvláště lidu venkovskému zalíbilo, který myslil, že chodí císařovna nanejvýš celá v zlatě a stříbře. Poohlédna se po okolostojícím zástupu podivil jsem se, vida všechny obličejy ve všem hluku, tlačení a štouchání napnuté přec a neodvratně na císaře vzhůru hledící, a nebyl to věru pohled lhostejný, ale pln úcty a vroucnosti, asi tak, jako

když na něco svatého se díváme. Přesvědčil jsem se, že jádro lidu na vzdor všemu ponoukání přec zůstalo v srdci svém oddané císařskému domu. Až pozdě na večer teprv počal se lid rozcházeti a město nabylo pokojnější a mírnější tvářnosti.

Tak tedy ukončil se 14tý říjen, který pro vlast naši moravskou zůstane věčně památným, a nám a potomkům našim sloužití bude ke cti a chvále pro to, že jsme přijali do lůna svého císaře dobroti-
vého, který dal lidu svému svobodu, a kterou tento zneužívati počal proti císaři samému. Tak, ačkoliv příchod císaře pána byl radostný a přivítání jeho hlučné a upřímné, ačkoliv hudba hrála, zvony hučely, lomoz a křik a vivat volání po celém skoro městě se rozléhalo, přec průvod sám příliš smutný se zdál mi rozvažujícímu, kterak ten, jenž národům svým bez krveprolití udělil konstituci, už po druhé utíkatí musí ze sídla svého. Průvod sám mnoho k smutku přispěl tím, že byl velmi vláčný a zdoluhavý, jako nějaký průvod pohřební, a k tomu silná vojenská stráž z předu i ze zadu, z jízdy i pěších, jak se posud dílo jen při průvodech těžkých provinilců.

Příjezdem císařovým a veškerého dvořenínstva stala se Holomouc nejdůležitějším místem v celém Rakousku, a politika, rozštípená na dvě sobě odporne strany přestěhovala se z Vídně sem, a každá strana měla i tu brzo svoje reprezentanty, kteří veškerou svou sílu vynaložili, aby pro sebe získali náklonnost vlády. Löhrner, známý to nepřítel Slovanstva, pronásledoval císaře pána skrze Židlochovice a Vyškov až do Holomouce, aby vymohl audienci u vlády, nebyl ale připuštěn. Brzo přijela z Vídně deputace druhá, třetí, atd., nebyly ale slyšeny proto, že nepřijely s vládou vyjedná-
vati, nýbrž více si poroučeti.

Šťastnější byli deputovaní slovanští, měl bych říci čeští, poněvadž tito samojediní tenkrát zastávali Slovanstvo a vládu. První z nich p. Jaroš, oud pražské městské rady a plnomocník depu-
tovaných českých, tehdejší v Praze se zdržujících, byl tu už před příjezdem císařovým a měl pak s ministrem Wessenbergem častěji vyjednávání.

Den po příjezdu císaře pána přijeli pak Dr. Brauner a p. Helfert z Prahy, vymáhající u dvoru nové potvrzení všech už vydobytých svobod a tlačíce obzvláště na to, aby se sněm nerozpustil, jak to snad vláda zprvu na mysli měla, nýbrž aby se z Vídně povolal do města svobodného, kde by nebyl terorizován nevázaným proletariátem. Věděti sluší, že tenkrát i sněm říšský rozpoltěn byl na dvě strany, jedna strana, jenž držela s vládou, opustila Vídeň, druhá strana nadržovala vídeňským rebelantům. Mluvílo se zprvu o Brně, co o místě, kde by sněm dále rokovati mohl. Když ale město toto silnou náklonnost najevo dalo k Vidni, tu vyvolena za budoucí město sněmovní moravská Kroměříž. I o Holomouci prý byla řeč u dvoru, ale deputovaní statečně opřeli se tomu tvrdíce, že by mohla svoboda sněmu v pochybnost brána býti, když by se sněmovalo v městě opevněném.

Bylo tu též mnoho oudů říšského sněmu, kteří Vídeň byli opustili, následující příklad sněmov-
níků slovanských; později přijel i Palacký a Pinkas.

Kromě slovanských diplomatů vyskytly se tu i hlavy prvního nepodařeného podniknutí dobro-
volníků na Slovensko p. Bloudek, Zach a Mikšíček. Činili tu přípravy k podniknutí druhému, a jak víme, šťastnějšímu.

Odjel jsem na několik dní na venkov. Mezitím zjevilo se mnoho; temné chmury vznášely se na obloze politické, vzduch byl dušný jako před nastávající bouřkou, trapná nejistota skličovala prsa a mysle. Vídeň byla vojskem ze všech stran obklíčená, Windišgréc vydal ono hrdovojenské provolá-
ní na Vídeňany, aby se dobrovolně vzdali, a poněvadž neuposlechli, počalo se proti Vidni operovati. Navrátil se do Holomouce, našel jsem i tu velkou změnu. Byla jako v obležení, ouřady a vojsko bdělo přísně nad veřejným pořádkem. Já jedu ještě s jedním přítelem do města, byl jsem u brány dvakrát zabaven, společník můj, veza sebou pušku ku správě, musel na policejní ouřad se dosta-
viti, kdež mu praveno, že není dovoleno, přijížděti do města se zbraní, a zbraň mu odejmuta, až by zase odjel z Holomouce. Vše bylo tu jako v zimničním napnutí, předešlá živost po ulicích a hostin-
cích zmizela, málo se mluvilo, více se šeptalo a mnoho se očekávalo. Časopisy z Vídně už nedochá-
zely, privátním pověstem věřil každý dle toho, jak mu byly po chuti, telegrafické zprávy generála Windišgráce o šťastném postupování vojska v předměstích vídeňských nacházely málo víry.

Vídeň považovala se posud za nepřemožitelnou. Dnem i nocí čekaly vždy houfy zvědavých u že-
leznice, vyptávající se novopříchozích na poslední události. Konečně přišel 30tý říjen a tu odpoled-
ne najednou koluje pověst o vzdání se Vídně.

Jako hrom omráčila zpráva tato mysle všech. Ještě se pochybovalo o pravdivosti její, telegrafická zpráva ale málo připouštěla pochybnosti. Nemohlo se pochopiti, kterak by Vídeň, o jižto odhodlanosti a hotovosti ke každému odporu časopisy radikální tak mnoho namluvily, tak brzo mohla klesnouti. Zprávami o pomoci maďarské a opětném povstání Vídně znovu okrály zmalátnělé mysle, naděje ale znovu klesla porážkou Maďarů u Švechatu a znovudobytím Vídně.

Vídeň klesla, a s ní všeliká choutka maďarského a frankfurtského nadvládnictví. Cítilo se, že by bylo nebezpečné zastávati déle politiku protivládní, a změna tato brzo i v životě i v časopisech se ukazovala. Tak vylezli tajní přátelé vlády a Slovanstva ze skrýší svých a nechávali hlasů svých slyšeti, kalabresky, pověstné to klobouky studentů vídeňských, na které už spíše od vojáků honba se držela, dokonce zmizely a slovanské čepice počaly se ukazovati. Časopis holomoucký německý „Neue Zeit“, který mnoho hanlivého a lživého napsal na Slovary, ku příkladu že oni jsou vinni všeho neštěstí vídeňského, že Praha byla při odjezdu knížete Windišgráce osvětlená, že Češi podali mu 12 vězňů za rukojemství, že udrží pořádek atd., změnil tón svůj, ano počal i ty, které napřed hanil, vychvalovati, ku příkladu Čechy v příloze 30ho října, právě když Vídeň klesla, chválil proto, že prý přemohli už mezinárodní stranictví, že se stali velkosrdečnými atd. Napřed nevěděl nic o Rakousku, nýbrž jen o sjednoceném Německu, teď ale hned bylo Rakousko dosti silné mocnářství samo pro sebe, jen když prý národy pevně budou držet pohromadě.

Změna taková musila každému hned napadnouti a věru nebyla hádanka tato těžko k rozluštění. I přátelé Slovanstva uvázali se k vydávání potřebných novin pro lid moravský, a tu přišly na světlo „Holomoucké noviny“, které byly dosti odbírané a oblíbené mezi lidem, až zanikly zákonem vydaným o tisku, protože se jim nedostávalo dostatečné kauce. Novinami těmito poprvé veřejně ozval se hlas slovanský v poněmčilém městě tomto.

K nadzminěným chvalořečem časopisu „Neue Zeit“ zadala též příležitost čtená deputace z Prahy, která v čele purkmistra pražského p. dr. Vaňky dne 30ho října sem byla přijela, aby vyžádala milost pro Vídeň. V deputaci této zastoupeny byly všechny odvětví studentské legie a národní stráže, jakož i spolky politické, každý ve svém zvláštním kroji, což činilo deputaci velmi rozmanitou a poutalo k ní všeobecnou pozornost. Deputace uznávala právo vlády, zakročiti proti odbojné Vídni, chtěla ale docíliti šetrné s Vídni nakládání, tlačíc zvláště na to, aby správa civilní neklesla pod moc vojenskou, nýbrž aby vyvolení byli všeobecnou důvěrou požívající mužové, jenž by ve srozumění s knížetem Windišgrácem spravovali záležitosti civilní. Znali totiž Pražané přísnost jeho vojenskou a nepřáli Vídni to, co sami trpce zakusili v Praze. Odpovědělo se jim, že skutky sami dokážou, jak velice vládě na mírném nakládání s Vídni jest záleženo.

Nebyl by obraz tento dokonalý, kdybychom zapomněli tuto vypravovati o Hanácích, kterak statečně si tito při uvítání císaře pána a při jeho pobytí v Holomouci počínali. Že jej v mnohém počtu doprovázeli po cestách až do Holomouce, už jsme povídali, a to sice na koních, v červených gatích a dvourohatých kloboukách jako jenerálové. O tom jsme se ale ještě nezmínili, že před městem vypráhli císaři koně a sami jej vezli přes celé město až k rezidenci. Arci že tato úcta mnohým nepřátelům lidu slovanského příčinu zadala k tupení jej, že prý jest servilní a sám sebe zahazuje. Když ale vzdělaní hejsci němečtí nějakou divadelní hrdinku neb pěvkyni jako zmámení provázejí ve vítězoslavném triumfu, o tom neví vzdělaný svět. Myslíme, že dobrotivý Ferdinand hodnější byl takové slávy nade všechny divadelní rekyně. Však ale Hanáci nečinili to tak řka pro nic za nic, nýbrž ptali se napřed císaře pána, nebudou-li už robotovat a desátky dávat, jak prý je zase někteří lidé strašili, a když jim to císař pán rukou dáním potvrdil, že nebudou a že podrží všechny svobody, které jim už byl udělil, tu teprv vypráhli koně a zapřáhli se sami, ano, někteří chtěli dokonce císařské slovo míti napsané, a to na „štemplu“. Ti, jenž doprovázeli císaře koňma, měli sebou praporečky černožluté a za kloboukami též černožluté fábory. I jednu červenozelenou korouhev jsem tu viděl, což prý jsou barvy na Haně nejoblíbenější. Ne ale dost na tom, že císaře tak slavně byli přivítali, nýbrž přijížděli pak v největší parádě s hudbou a rozličnými dary k uvítání jeho skoro každý den, majíce vždy mezi sebou náčelníka řečníka nějakého, který oustně i písemně úctu a přání příchozích císaři vyřknul a doručil. I selky přijížděli na vozích s muži svými, vezouce pro paní císařovnu vejce, máslo, mouku, bochty, slepice, kuřata, kapouny, kachny, husy, jehňata, šunku

atd., aby prý paní císařovně v hospodářství nic nescházelo, a aby se jim jen říkalo, kdyby byla nouze na něčem, že oni vše zaopatří. Komu by tu na mysl nepřišly starodávné legendy a národní valašské písně a pastorálky o pastýřech, kterak i oni s dary rozličnými pospíchali do Betléma uvítati tu novorozeného Spasitele! Tatof původní prostota, tato vezdejší ziskem nezkalená mysl i tu u statečných krajanů našich patrně se jevila.

Mezi nadzminěnými dary arci první místo zaujímal hanácký koláč, tento král všech ostatních bochet a koláčů na světě, pročež i jemu tuto několik slov buď věnováno. Především sluší podotknouti, že takovýto koláč není každodenní strava Hanákův, nýbrž že jen při skvostných a bohatých svadbách a jiných slavných příležitostech jest k vidění. Hospodyně, která jej dobře upéci umí, jest vyhlášenou kuchařkou, není to ale tak lehké a snadné, neb koláč tento jest znamenité velikosti. Slyšel jsem, že čtyři hospodyně přivezly k císaři hanácký koláč, jenž měl pět střevíců šířky a tři výšky. Zadělává prý se na takový koláč v díži, na nejmenší asi půl měrice, a jdou o něm báhorky, že se dává do pece „na vozejčku“ a otvor pece musí prý se rozbourati. Když jest upečen, zapíchne se v prostřed něj stromek, a na tento se navěší rozličných pletek a hraček z perníku, z cukru, z karlátek, pak marcipán, svatojánský chléb, fíky a jiné pamlsky. Vypadá to vše dohromady jako malá věž se statečným podkladem. Nechci ale dalším popisem laskominy vzbuditi u některých čtenářů a protož obrátím se zase k Hanákům.

Uvedu tuto ještě nějaké anekdoty, kteréž se vůbec o Hanácích vypravovaly a kteréž, byť by i vesměs nebyly pravdivé, přec ráz hanácký trefně vyznačují. Tak, když prý jedné deputaci hanácké vyšel na pavlač celý dvůr, aby podíval se na průvod hanácký jenž defiloval okolo, zůstali tito najednou před pavlačí státi, aniž měli se k tomu, aby jeli dále. I poslal císař poptati se, proč neodjíždějí, a promluvil jeden srdnatý Hanák: „Me bechme rádi poznale císaře pána a paní císařovno, a nevíme, které ze všech těch osob tam na hůře to jsó.“ Slyše císař přání jejich postoupil ku předu se svou chotí, načež Hanáci hlasitě sláva provolávající táhli dále.

O dvou starcech jiného průvodu hanáckého vykládalo se, že když deputování tohoto průvodu předpuštění byli před císaře a z úst jeho v moravské řeči ta nadějná slova slyšeli, že už ani oni ani potomci jich robotovati nebudou, že radostí a vděkem přemožení před císařem na kolena padli a hlasitě vzlykali, i pohnulo to císařem tak, že i oko jeho zaronilo a sám stařečky před ním kleící zdvíhati počal.

Těž i o tom rád sobě vykládal lid venkovský, kterak jeden kmet, uslyšev, že prý císař pán jest velmi zadlužen, a nemaje doma ani ženu ani děti, kterým by svoje jmění byl poručil, vyžádal si u císaře audienci a vyložil mu na stůl tři sta dukátů, které skrze celý život svůj sobě byl zahospodařil. I měl prý císař pán co jej přemlouvati, že s ním není ještě tak zle, že má ještě co potřebuje, aby si tedy jen své dukáty zase vzal nazpátek, musel prý mu ale slíbiti, že kdyby je potřeboval, mu dá o tom vědomost. Takové a těmto podobné povídky šly mezi lidem a nacházely u něj mnoho víry, což nám jest důkazem, že byť by i nebyly pravdivé, aspoň jádru jeho nejsou cizé. Nyní ale už končím vypravování své o událostech říjnových ve Vídni, o příjezdu císaře do Holomouce a o ochotě Hanáků, kterou tomuto největšímu dobrodinci lidu selského proukazovali. Od této smutné doby uplynuly už dvě léta, bouřky poznenáhle utichly, a vlast naše počíná nadějně rozkvétati ku svobodě občanské, k čemuž i my od srdce rádi mnoho štěstí ji přejeme.

Sociálně psychologické souvislosti tradic Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci - nositelka tradic Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci

Jiří V. Musil

Úvodem

Vlastivědné muzeum uspořádalo 14. října 1998 slavnostní seminář u příležitosti 150. výročí olomouckého muzejnictví. Na slavnosti se podílela rovněž Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci (dále VSMO) jako dědička prvního českého muzejního spolku na Moravě, který byl zakladatelem a až do roku 1952 majitelem a provozovatelem prvního českého muzea v Olomouci a na Moravě s rozsáhlými sbírkami, knihovnou, archivem a dalším jméním. Ustavující členská valná hromada „Musejního spolku olomouckého“ se konala 23. září 1883. Dva roky nato, v roce 1885, byl spolek přezván na „Vlastenecký spolek musejní v Olomouci“. O vydávání tiskového orgánu spolku bylo rozhodnuto na výborové schůzi 24. října 1883 a první číslo čtvrtletníku „Časopis Musejního spolku v Olomouci“ vyšlo v lednu 1884 (od r. 1885 „Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci“). Sto šestnáct let tedy trvá tradice VSMO. Je to jistě důvod k radosti. Není však radosti bez žalosti. Smutek při našem ohlédnutí vyvolávají vzpomínky na osobnosti, které zde už nejsou fyzicky přítomné a také vzpomínky na události, které čerily dějinný rozvoj, ať již byly důsledkem zlovůle obecné v podobě válek či přerušení kontinuity z důvodů vnitřně politických, tedy zlovůle domácí. Historické reminiscence jsou nepochybně důležitou a nezbytnou součástí každého jubilejního bilancování, aby se naplňovala platnost jednoho moudrého úsloví a dění minulé se stalo poučením pro budoucnost. Při ohlédnutí do minulosti VSMO neuniknou naší pozornosti zmíněné přeryvy v kontinuitě. Války přinesly Spolku výrazné omezení, když ne přerušení činnosti. Citlivým kritériálním ukazatelem doby byla vždy možnost vydávání spolkového časopisu. Politický režim nastolený v únoru 1948, v době mírové, přinesl Vlasteneckému spolku nejen existenční ohrožení, ale zánik. Počátkem padesátých let bylo zastaveno vydávání spolkového časopisu, spolek se musel vzdát majetku (rozsáhlých sbírek), muzea - v důsledku zestátnění a reorganizace československého muzejnictví - a brzy nato byl zrušen.

Jinak řečeno: přestože hmotná, majetková základna byla Vlasteneckému spolku odejmuta, nebylo možné politickou směrnicí změnit kapitál morální, projevovaný smýšlením členů. A tak byl Spolek, tísněný zákonem o spolcích z r. 1951 a nedostatkem finančních prostředků, přiveden ke zrušení. Pro úplnost je nezbytné připomenout, že na poslední řádné valné schůzi Vlasteneckého spolku muzejního (13.5.1951) byla Spolku zástupcem Krajského muzea v Olomouci předestřena nabídka pokračování v činnosti v podobě jakéhosi spolku přátel KMO s příslibem „*nevidaných možností*“, které skýtá

nová změna muzejnictví a rovněž s příslibem obnovení časopisu pod „záštitou lidové správy“, jejímž přičiněním by byl „naplněn novým duchem“.

Prof. Rostislav Bartocha, jednatel spolkového výboru, tehdy definičně vymezil tíži situace a současně tradicím věrné mravní východisko z této situace slovy: „Činnost VSMO dospěla ke konečné hranici přirozeného vývoje, v němž každá doba vytváří nové útvary pro svou životnost“. ¹ Byly to morální důvody, které způsobily, že po seznání bezvýchodnosti dané situace, se představitelé Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci nechali přivést ke zrušení v souladu s vlastními stanovami. Stalo se tak na poslední mimořádné valné schůzi 20. listopadu 1951.

Než kvality, dané hodnotovou orientací, obsaženou v tom, co nazýváme tradicí, přežily. Absolutistický totalitní lžirežim, strůjce zániku Spolku v roce 1951 jim dokonce prospěl, což je důkaz platnosti paradoxní sociální zákonitosti bumerangového efektu. A tak se stalo, že úlevná společenská atmosféra konce šedesátých let umožnila prokázat trvalost hodnot tradice, které členové dřívějšího Spolku vyznávali. Nebylo to sice již „vlastenectví“, které dobovému slovníku už ani zdaleka nevyhovovalo při srovnání s „internacionalismem“, nýbrž ideologicky únosnější „vlastivěda“. ² A ta se stala určujícím pojmem nového názvu nové společnosti muzejní (označení „spolek“ bylo zakázáno - přežil pouze jeden spolek, a to „Spolek českých bibliofilů“). A to je první, patrně ne nejzávažnější důvod, proč za názvem našeho příspěvku děláme pomyslný otazník. V této souvislosti totiž mj. vyvstává oprávněná otázka návratu k původnímu názvu VSMO. Vždyť „vlastenectví“ a „vlast“, jak si právě dnes uvědomujeme díky zkušenostem s obnovováním demokracie, nejsou bezobsažnými pojmy. Právě naopak. Po letech marného úsilí o zúrodnění internacionálního úhru potřebují vyprahlé duše desorientovaných pionýrských a svazáckých generací poznat hlouběji vlastní identitu prostřednictvím poznání příslušnosti k národu. Během půlstoletí trvající státní a národní nesvéprávnosti v podmínkách protektorátu cizích ideologií podporovaných nepřátelskou nebo také „na věčné časy přátelskou“ hrubou mocí, jsme dobře poznali, že nám nejvíc schází právě vědomí vlasti a spolu s tím národní sebevědomí. Poznání ne-deformovaného, historicky a psychologicky nezkrásleného obrazu vlastního národa, vlasti, vede k prohloubení možností poznání vlastního individuálního rozměru, identity sebe. Teprve pak se podaří porozumět rozměru evropanství a světoobčanství. Nejde přece pouze o rozměr extenzivně geografický, nýbrž se to týká osobnostního rozměru interního, intenzivně psychologického, mravního, který je základem rozměru sociálního a kulturního. Pouze s tímto vybavením má internacionální putování naději. Na otázku, jak dlouho potrvá průprava k znovuoobnovení osobní a národní sebeidentity nelze odpovědět jednoznačně a dokonavě. Nepochybně nepůjde o jednorázový či krátkodobý časový úsek. Při poctivém úsilí lze předpokládat rozsah několikaletý, zvláště tam, kde kvalitní rodinná výchova rozšiřovala obzory vymezené indoktrinátory. Obecně jde o představu procesu střednědobého, při němž hlavní funkcí budou neuzavřenost, pozitivní vyladění mysli a kultivovanost vůdců i vedených, především však těch v roli vychovatelů.

Tradice jako sociální normy

Tradici se rozumí předávání vžitého celku společensky uznávaných duchovních a kulturních hodnot z generace na generaci. Hodnoty jsou obsaženy ve zvyklostech, směrnicích, pravidlech, obyčejích, zvycích a předávány zpravidla neformálně prostřed-

nictvím mínění, postojů a chování, řeči i neverbálním sdělováním. Cena a význam tradice roste s jejich stářím. Tradice patří k činitelům spoluvymeztujícím úroveň uspořádání a rozvoje společenství, komunity, společnosti. V obecném pojetí jsou tradice „abstraktními vzory“, které působí na práva a povinnosti členů společnosti a ovlivňují v různém stupni jejich individuální společenské začlenění. Tradice jsou souhrnným označením pro sociální normy subsistentní, tzn. pro sociální normy zdrojové, nezbytné pro bytí a trvání občanského společenství. Jsou však volněji formulované - oproti sociálním normám kodifikovaným, tj. přesně formulovaným, formalizovaným, striktně vyjádřeným právníkou terminologií.

Dodržování tradic gratifikuje a je odměňováno, nedodržování tradic je odstupňováne sankcionováno, mírněji však než nedodržování zákonů a tabu. Oba druhy sociálních norem jsou nezbytné pro existenci society. Liší se rovněž v trvání a manipulovatelnosti. Zatímco interiorizované tradice mají skrytý a trvalostní charakter, kodifikované sociální normy mohou podléhat časným vlivům a záměrům. Tradice jsou privátnější a osobnostně jádrovější. Týkají se přesvědčení, které se vyznačuje menším emočním nábojem, značnou stabilitou v čase a nezávislostí na situaci.

V průběhu socializačního a enkulturačního procesu jedince je přenos tradic zprostředkováván a interiorizován prvotně během výchovy v nukleární rodině. Tradice jako součást společenské kultury podmiňují hodnotové zaměření jedince.³

Přerušení tradic Vlasteneckého spolku musejního

Dobově autentické práce věnované dějinám VSMO, které napsali Rostislav Bartoča, Milada Písková a Václav Stratil, považujeme za kvalifikované informační zdroje, umožňující druhotnou analýzu a metaanalýzu i z pohledu pojetí tradic VSMO v souvislostech teorie sociálních norem. Rostislav Bartoča (1970) zpřístupnil na prahu normalizačního období komunistické totality formou diskrétně komentované zprávy mnoho cenných informací reflektujících jak ono období, tak jeho osobní odezvu na změny týkající se Spolku v období od konce války do jeho likvidace v roce 1951. Pozorné pročtení článku prof. Bartochy odkrývá tehdejší autorovo duševní rozpoložení, jeho zklamání, beznaděj a přispívá porozumění jeho mrazivé bezmocnosti, vedoucí k bezvýchodnosti při chmurném očekávání věcí příštích.⁴

Milada Písková (1983), důsledně a kriticky se opírající ve svém výkladu dějin VSMO o pramenné archivní a dobové materiály, podala - jak jinak než v souladu s možnostmi a dikcí doby - důkladný vhled do historické faktografie. Nemohla se přitom ovšem vyhnout antinomiím až kontradikcím. Nebylo totiž dost dobře možné vyhnout se rozporu vyplývajícímu z nezbytnosti pozitivního ocenění tradice Vlasteneckého spolku a současně dehonestovat tutéž tradici pomocí klišé a pseudovědeckých měřítek poplatných režimní ideologii.⁵

Václav Stratil (1983), ve snaze o uchování z tradic Spolku co se dá, charakterizoval novou Společnost jako „školu k pochopení současnosti a zákonitostí dalšího společenského vývoje, ohnisko kulturně politické a osvětové práce, podílníka na budování socialismu. Místo amatérské dokonalosti, byť nadšené, plodné a záslužné, nastoupily školená osobnost a profesionální soustavnost a místo obtížného zajišťování finančních zdrojů ... přiměřené dotace z prostředků státních“ (s. 63). Podal přehled důvodů zániku Vlasteneckého spolku, jimiž podle něho byly: ztráta materiální základny a opory, neschopnost orientovat se na nově vzniklou situaci a ztráta smyslu vlastního bytí.

Tyto okolnosti vedly podle Stratila Spolek k rozhodnutí rozejít se, přičemž, jak vzápětí dodává „nastávající změny Spolek přijal jako progresivní“ (s. 63).⁶

Principy (dobrovolnost, obětavost, nadšení, demokratičnost, oddanost věci, činorodost, láska k národu a vlasti, kořenicí někde v dávných obroditelských snahách směřujících k osamostatnění a k představám národního státu), které byly charakteristické pro Vlastenecký spolek musejní v raných stadiích jeho vývoje, především však princip autopoietický (sebeorganizující, sebevytvářející a parciálně sebeudržující pojetí struktury a dynamiky sociálního útvaru Spolku), byly nahrazeny vnucenou závislostí, odvozeností, ideologickou determinovaností a tudíž područeností. Jsou to neklamné znaky paralýzy dotehdejšího vývoje, paralýzy tradice do té doby závazného, funkčního a zvnitřnělého souboru základních sociálních norem.

Název příspěvku, za kterým jsme udělali pomyslný otazník, jsme tedy nevolili jako tautologickou hříčku či žertovný pleonasmus, nýbrž jako nejkratší možné vystižení hlubokého protimluvu skrývajícího se za nejmladší diskontinuitou a formální změnou názvu dřívějšího spolku jako prvořadé charakteristiky sociální instituce.

To je autorův výchozí poznatek, který vyplynul z vlastního „auditů k inaugurační adrese“ určeného především vlastnímu svědomí.

Determinanty zániku Vlasteneckého spolku musejního

Autoritativní - diktátorský či totalitní režim pokládá sociální systémy a subsystémy označitelné za autopoietické apriorně za něco ohrožujícího a nežádoucího. Proto v podmínkách komunistických režimů musely zákonitě zaniknout sociální organizace protikladného světónázorového založení. Zanikly nikoliv spontánně, nýbrž v důsledku plánovaného restriktivního zásahu směřujícího k okamžitému zastavení činnosti. Zásah byl zpravidla provázen terorem a represemi, v „kultivovanější“ formě směřoval likvidační tlak k vytvoření zdání dobrovolnosti, vyjádřené na straně tísněné instituce dobrovolným vzdáním se majetku, „darováním“ majetku uzurpující straně. Tak tomu bylo i v případě Vlasteneckého spolku musejního v roce 1951. I zde byl uplatněn obecný model: úsilí o sociální desintegraci institucí a snížení jejich sociální regulace vyšlo z účelově formulovaných legislativních ustanovení (vyhláška o zrušení tiskového orgánu, zákon rušící spolky, předpis o zestátnění majetku spolků) a mělo budit zdání legálnosti. K tomu se ovšem přidružilo napadání sociálních norem (tradice) z hlediska ideologického. Cílem bylo zpochybnění sociálních norem - které jsou základem pro funkčnost instituce a nastolení *a n o m i e*, stavu bez norem. A anomie sociální instituce je prostředkem řízené destrukce této instituce, vedoucí ke ztrátě její identity a k jejímu zániku.

V totalitních podmínkách je pro vládnoucí režim existenčním imperativem naprostá kontrola jednotlivce. Doposud funkční sociální organizace a instituce jsou zaměněny náhražkami centrálně kontrolovatelnými a řiditelnými. Veškerá méně kontrolovatelná sociální uskupení, spolky, společnosti, ba i dočasné sociální aktivity jsou zakázány. Vše co je pro zdání navenek povoleno, se odbývá na úrovni náhražky, surogátu, hry na „jako“. Nonkonformní jednatel se v autoritativní skupinové atmosféře takto determinované stává bezprostředně kontrolovatelný, uvědomuje si to a brzy nabývá pocitu bezmocnosti, ohrožení a zbavení jistoty. Narůstá u něho nejistota, pocit bezvýznamnosti vlastní činnosti. Přitom se stupňuje pocit ohrožení vlastního bezpečí. Taková sociální subdeprivace postupem času deformuje sebeidentitu, tzn. sebevědomí a se-

bepojetí osobnosti, což u některých vede k podceňování vlastních možností být komukoliv prospěšný. Jedinci režimu obzvlášť nebezpeční (podle kritérií zvlášť k tomu vypracovaných) jsou vysloveně sociálně deprivováni např. násilným přestěhováním na jiné (často určené) místo, kde žijí i s rodinami pod nezastíranou kontrolou. Podle osobních dispozic je takto sociálně subdeprivovaný či deprivovaný jedinec stále úzkostnější, což vede k obranným mechanismům apatie nebo agresivity. Po delší expozici subdeprivačním faktorům vede potřeba redukce takto navozené kognitivní disonance u některých osobností paradoxně k vytváření kvazipozitivních postojů vůči požadavkům stanoveným politickou autoritou nebo k naprosté apatii či rezignaci (včetně rezignace existenciální - suicidia). To je důkaz krajní ztráty sebeidentity, desintegrace osobnosti, vývojové stagnace ústící do regrese. Zde je to opět svého druhu anomie, anomie mikrosociální na úrovni jedince - člena anomické instituce. Projevuje se desocializací, deprivací původní interakce, a to v důsledku restrinkcí řízených zvenčí, rušících původní komunikaci a vyvolávajících střet tradičních a nově vnucovaných norem, což vše vede ke zmíněné ztrátě sebeidentity a desintegraci jedince.

Odkaz tradic VSMO v sociálně psychologických souvislostech

V tradici Spolku jsou ze sociologického hlediska adekvátně zastoupeny obě složky charakterizující dobře organizovanou sociální instituci: struktura a proces. Spolek se postupem času stabilizoval jako relativně stálý soubor vztahů mezi členy a primárními sociálními skupinami - sekcemi a skupinami členů, kteří se původně soustřeďovali kolem jednotlivých sbírek. Tento způsob výstavby organizace (soc. makrostruktura), podmíněný iniciativami prvků struktury - jednotlivců, sekcí - je velmi stabilní, protože zohledňuje a saturuje individuální očekávání. Relativní autonomie základních složek mikrostruktury, umožňující spontánní iniciativy, podmiňuje optimální vývoj celého sociálního systému. Vlastenecký spolek nebyl nikdy nějakým abstraktním, trpně pasivním systémem centrálně řízeným, nýbrž koordinovaným souborem konkrétních aktů (srov. sociogenetický zákon).

Kromě objektivně věcné struktury lze u spolku rozlišit rovněž psychologicky vymezitelnou subjektivně kolektivní strukturu s funkcí sociálně adaptační (současně také adjustační, suportivní a facilitační), umožňující členům náležité uspokojování jejich sociogenních potřeb. Z hlediska psychologického mohou takové organizační podmínky skýtat uspokojení řady potřeb - potřeby sociálního začlenění, potřeby výkonu uspokojující osobní ambice individua, potřeby projevu síly a poskytování, potřeby vztahující se k náklonnosti k druhým lidem (potřeby afiliace a přátelství), potřeby hry a zábavy a potřeby smyslových dojmů a citových vzrušení. Třibí se v nich výběrová zájmová orientace odpovídající socio-kulturním podmínkám a prostředí, dochází k sociální valorizaci zájmů a realizaci sociálně apetenčních tendencí k jednání. Prostřednictvím citových prožitků při společenských akcích se zvyšuje integrace kolektivu, prohlubují se citové vazby mezi členy. Stabilizuje se základní emoční ladění osobnosti - účastný a přívětivý postoj k lidem, víra ve vztah k druhým a optimistické vidění společného dění. Zvyšuje se sociální iniciativnost jedince, dynamizuje a aktivizuje se jeho osobnost. Prospívá to rozvoji identity jedince, přiměřeného sebepojetí, adekvátní aspirační a expektační úrovni na základě potvrzení přiměřenému autokritičnosti. Přitom se naplňují základní úkoly socializace - zodpovědnost a kontrola (přístupnost kontrole a schopnost kontrolovat). Jsou formovány společenské city jedince - jeho družnost,

otevřenost, obětavost, schopnost vcítit se do situace druhých, altruismus a illismus. Prohlubuje se citlivost k estetickým a mravním hodnotám.

Závěrem přání VSMO: „E pluribus unum“!

Opakujeme zde dosud nepříliš naplněné heslo V. Svora - Pospíšila z úvodu studie prof. Rostislava Bartochy „Od svobody k svobodě“ (1945, s. 3) jako přání.⁷

Činíme tak ze dvou důvodů: jednak proto, že tehdy nemělo možnost náležitě vyznít, neboť svoboda dlouho netrvala, a také proto, že vystihuje význam občanské podstaty demokratického státu potažmo i principiální zákonitost funkční sociální struktury, kterou se vyznačoval až do svého zrušení rovněž Vlastenecký spolek musejní v Olomouci, o jehož tradicích jsme právě jubilejně přemýšleli. Tradice a dějiny Vlasteneckého spolku musejního, jejichž pokračovatelkou, hodnou takového odkazu, by měla být Vlastivědná společnost muzejní, jsou do určité míry paralelou tradic a dějin našeho státu. Tradice trvají nebo jsou zakázány (a pak stejně houževnatě přežívají v soukromém ústraní myslí ctitelů). Dějiny jsou průběžné veřejně, přitom však někdy velmi invalidní, zvrácené a usvědčitelné z nepravosti. Tradice jsou svědomím dějin. Tradicím se nedaří v totalitním absolutistickém režimu, který nemůže prosadit vlastní doktrinu či ideologii bez teroru a útisku.⁸ Tradice jsou takovému režimu na překážku, protože usvědčují z nepravosti a zvrácenosti. Tradicím se daří v demokratickém státu, neboť v jeho společenské atmosféře přestává stát být mechanismem a stává se společenstvím občanů. Je známo, že Vlastenecký spolek musejní významně prospěl utváření občanské společnosti v Olomouci a okolí. Vytváření občanské společnosti patří k hlavním doporučením a odkazům Masarykem budovaného demokratického státu a je pro nás dodnes vzorem a potřebou. Autonomní zájmové a kulturní společenské organizace, společenství, sdružení a spolky, k nimž náležel i Vlastenecký spolek musejní, vytvářely prostředí politické občanské kultury ve státě, podílely se na politické, nikoliv etnické koncepci národa a národního státu. Je nutné usilovat o obnovení takové situace ve státě, kdy občanství je uznáváno jako sociální hodnota. Masarykem požadovaný společenský „tacitus consensus“ je ideálem, který nemůže být nastolen mimo rámec občanské společnosti. Tradice Vlastivědné společnosti musejní je proto třeba - bez předsudku k minulosti - hledat v období první republiky a snad ještě dříve a pokusit se navazovat a obnovovat kontinuitu tohoto vzoru, na desetiletí násilím přerušeno a odstaveno.⁹

Vlastivědné společnosti muzejní přejeme u příležitosti letošního „polokulatého“ výročí, aby oživila a obnovila principy vlastních tradic, aby se především stala spolkem či společenstvím občanů, kteří chtějí přispívat povlovnému protože nelehkému obnovení demokratických tradic v místě. Vlastivědné společnosti muzejní přejeme, aby se jí dařilo prokazovat, že je hodna tradic, které téměř sedmdesát let (1883-1951) budoval Vlastenecký spolek musejní, aby tyto tradice obnovila a rozvíjela je ku prospěchu svých členů a všech občanů našeho státu usilujících o obnovení demokracie.

Poznámky a odkazy

- 1 Bartoch, R.: Na závěr činnosti VSMO. Olomouc 1970, s. 144.
- 2 V jiném pojednání se zabýváme měřením významu obou pojmů (vlastenectví - internacionalismus) v sémantickém poli dnešních vysokoškoláků pomocí Osgoodovy metody sémantického diferenciálu.

- 3 Musil, J.: Úvod do sociální psychologie. Olomouc 1996. Srv. pojednání o socializaci a enkulturaci (s.21-25), hodnotách a ideálech (s.31-32) a osobnosti v sociálním začlenění (s. 37-38).
- 4 Bartoča, R.: Na závěr činnosti VSMO. Olomouc 1970, s. 142-144. Prof. Bartoča nebyl přesvědčen o oprávněnosti důvodů uváděných při vysvětlení zániku Vlasteneckého spolku muzejního. V normalizační době tak odvážně čelil ideologickým invektivám obhajobou demokratické prosociální koncepce VSMO. O jeho stanovisku jsme s ním několikrát rozmlouvali, sdílel jsem jeho obavy a zklamání. Prof. Rostislav Bartoča byl od r. 1933 jednatelem VSMO a od r. 1936 redaktorem ČVSMO až do zániku Spolku.
- 5 Písková, M.: Dějiny VSMO. Olomouc 1983. Srv. s. 44, 48, 49, 50-52, 57 a d. V souvislosti se zmínkou o pravidelných hlášeníh týk. se činnosti VSMO na Policejním ředitelství během nacistické okupace (s.42) nás zajímá, kolik asi konfidentů si přivydělávalo obdobnou aktivitou při monitorování činnosti VSMO v době následující okupace ČSSR a „normalizace naší společnosti“, nemluvě o raportech na OV KSČ aj. Sami jsme měli tu „nečest“ pohovořit si s jedním z nich. Nepříjemná zkušenost, potvrzená v r. 1998 zprávou MV o tom, že autor byl sledován StB.
- 6 Stratil, V.: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. Olomouc 1983. Srv. s. 63-64. V rozporu s takovým výkladem okolností vzniku státního Krajského muzea v Olomouci - na základě usnesení rady olomouckého KNV k 1. 4. 1951 - je jiná dobová zpráva. Prof. Stratil připisuje státnímu muzeu pozitiva „školy k pochopení současnosti a zákonitostí dalšího společenského vývoje, v němž místo amatérů budou pracovat školené osobnosti s profesionální soustavností“ (viz přesnou citaci v textu příspěvku). Stejnou situaci však nahlíží jinak muzejní pracovníci: „První pracovníci muzea (oficiální název zněl Krajské muzeum Olomouc, zkratka KMO) byli postaveni před nelehké úkoly, ať už se to týkalo organizační činnosti, zajišťování materiálně technické základny nového muzea apod. nebo vlastní muzejní práce, kterou měli orientovat tak, aby se stala platnou součástí socialistické kulturní nadstavby. Naprostou většinu zaměstnanců muzea (v první etapě budování to bylo celkem 18 zaměstnanců) tvořili noví pracovníci, v muzejní práci nepříliš obeznalí“ (srv. publikaci „100 let - Krajské vlastivědné muzeum /1951-1983“, Olomouc 1983, s. 13).
- 7 Bartoča, R.: Od svobody k svobodě. Olomouc 1945. (Srv. s. 3: Úvodní slovo od V. Svora-Pospíšila).
- 8 Poznámka k historickým paralelám: po nastolení nacistické totalitní okupační moci v roce 1939 bylo „zastaveno“ vydávání Časopisu VSMO 15.5.1941. Na rozdíl od toho bylo „zastaveno“ vydávání téhož časopisu ve výrazně kratší době po Vítězném únoru 1948, kdy se chopila moci totalita komunistická. Znemožnění komunikace, jak známo z kybernetiky (teorie informací), vede k ohrožení funkce systému a výrazně prospívá jeho destrukci. Časopis je významným komunikačním médiem.
- 9 Nástrojem komunistické ideologie je podle Stéphane Courtoise (1998) politika hegemonie aktivní intolerance (oproti reaktivní intoleranci francouzské revoluce), potvrzující tezi, že doktrinu, která nemá žádný vztah k realitě, lze prosazovat jen terorem. Za cenu mizivých výsledků ovšem.

Literatura

- Bartoča, Rostislav: Od svobody k svobodě. Knižnice Propagačního ústředí kraje olomouckého. 1. vyd. Olomouc 1945. Nákladem vlastním. Stran 14.
- Bartoča, Rostislav: Na závěr činnosti Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. R. 60/1, č. 2-3, s. 141-148.
- Courtois, Stéphane et al. : Le Livre noir du Communisme (Crimes, Terreur, Répression), I, II. 1. ed. Paris 1997, R. Laffont, S.A. Německý překlad „Das Schwarzbuch des Kommunismus“. München 1998, Piper. (Podle týdeníku Focus byla kniha na podzim 1998 na 4.-6. místě žebříčku nejprodávějších bestsellerů v NSR). České 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 1999. 407 s. (I), 311 s. (II). ISBN 80-7185-196-5 (soubor).

K e a n e, John : Civil Society and the State. New European Perspectives. London - New York 1988. Verso. 1st publ. 426 p. ISBN 0-86091-921-8

M a s a r y k, Tomáš Garrigue: Jak pracovat ? Přednášky z roku 1898. 2. vyd. Praha 1928. Čin. 77 s.

M u s i l , Jiří V.: Stoletá společnost. Kulturní měsíčník, r. I, 1983 (Ostravský kulturní měsíčník, r. XXVI.), č. 7-8, s. 7.

M u s i l , Jiří V.: Dobrovolný vlastivědný pracovník (Sociálně psychologická úvaha na okraj století Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci). Vlastivědný věstník moravský, r. XXXVI., 1984, č. 3, s. 323. ISSN 0323-2581

M u s i l , Jiří V.: Úvod do sociální psychologie. 1. vyd. Olomouc 1996. Univerzita Palackého. 81 s. ISBN 80-7067-647-7

M u s i l , Jiří V.: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci - nositelka tradic olomouckého Vlasteneckého spolku musejního. Sborník ze semináře „150 let olomouckého muzejnictví“, který se konal 14.10.1998 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. V tisku.

P í s k o v á , Milada: Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Sborník „Živé tradice 1883 - 1983“. Olomouc 1983. Krajské vlastivědné muzeum ve spolupráci s Vlastivědnou společností muzejní v Olomouci , str. 5-62.

S t r a t i l , Václav : Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. Sborník „Živé tradice 1883 - 1983“. Olomouc 1983. Krajské vlastivědné muzeum ve spolupráci s Vlastivědnou společností muzejní v Olomouci , str. 63-103.

STAROŽITNOSTI GALERIE **USTAR** OLOMOUC

Denisova 21, 772 00 Olomouc, tel.: 068/522 08 09

Navštivte:

- největší starožitnictví na Moravě
- tři minuty chůze od muzea

Naše nabídka:

Nábytek, obrazy, hodiny, hodinky, keramika, stříbro, militaria, šperky, sklo, porcelán, těžítka a další.

Otevřeno: Po-Pá 10.00 - 13.00, 14.00 - 17.00 hod.

Těšíme se na Vaši návštěvu!

drobnosti

Poznajemy historię i kulturę innych narodów

Z działalności Muzeum w Sosnowcu

Zbigniew Studencki

Przed kilku laty Muzeum w Sosnowcu /województwo śląskie/ podjęło działania mające na celu przybliżenie zwiedzającym historii i kultury innych narodów. Składało się na to przygotowywanie wystaw, organizowanie koncertów i występów, projekcje filmów, konferencje prasowe, a nawet ... degustacje potraw.

Inicjatywa ta miała również za zadanie wzbogacenie i uatrakcyjnienie oferty wystawienniczej placówki, a co za tym idzie, także przyciągnięcie do niej większej liczby zwiedzających. Zwłaszcza chodziło tutaj o młodzież szkolną, zarówno tę ze szkół podstawowych jak i ze średnich.

Muzeum nawiązywało kontakty nie tylko z placówkami muzealnymi w kraju i poza jego granicami, ale także z przedstawicielstwami handlowymi i dyplomatycznymi - ambasady i konsulaty, innych państw w Polsce. Obok tego prowadzono szereg rozmów mających na celu pozyskanie sponsorów dla sfinansowania przynajmniej części zamierzeń jak np. koncertów czy występów. W rezultacie kilkakrotnie przybywali do Muzeum przedstawiciele różnych państw co ułatwiało m.in. władzom miasta Sosnowca nawiązanie bezpośrednich rozmów z nimi na tematy związane z podjęciem ewentualnej współpracy na polu gospodarki czy też kultury. Należy tutaj wyraźnie podkreślić, że czasami osoby te jak np. ambasadorowie Izraela, Republiki Indonezji czy też Stanów Zjednoczonych Meksyku, przybywali po raz pierwszy na teren województwa katowickiego właśnie na zaproszenie sosnowieckiego Muzeum.

Kierownictwo placówki starało się ukazywać nie tylko egzotyczną na pewno dla Polaków kulturę, np. Chin, Meksyku czy Indonezji, ale także tych narodów, których dorobek kulturalny wydaje się z pozoru bardziej znany i mniej atrakcyjny. W związku z tym nawiązywano kontakty z placówkami kulturalnymi na terenie Republiki Czeskiej, a także z przedstawicielstwem dyplomatycznym tego państwa w Katowicach jakim był Konsulat Generalny.

W efekcie dnia 26 kwietnia 1990 roku została otwarta wystawa pod tytułem „Plakat i sztuka użytkowa secesji” składająca się z ponad 130 eksponatów wypożyczonych z Muzeum Śląskiego w Opawie. Wśród nich wyróżniała się unikatowa, licząca kilkadziesiąt sztuk, kolekcja plakatów takich twórców jak np. Francuza Henri de Toulouse-Lautrec, Austriaków - Alfreda Rollera i Kolomana Mosera oraz Czechów - Alfonsa Muchy i Emila Orlika. Obok tego na ekspozycji zaprezentowano blisko sto wyrobów rzemiosła artystycznego i przedmiotów codziennego użytku, m.in. wazony, misy, dzbanki, szklanki, pudełka oraz noże. Zostały one wykonane ze szkła, porcelany, ceramiki, mosiądzu i stopów metalowych w końcu XIX i na początku XX w.

W uroczystości otwarcia wzięła udział grupa pracowników opawskiego Muzeum, a interesujący wykład o secesji ze szczególnym uwzględnieniem Czech wygłosiła Maria Schenkova. Należy podkreślić, że wystawa cieszyła się ogromnym zainteresowaniem zwiedzających i przewinęło się przez nią blisko 13 tysięcy osób.

drobnosti

Kolejna ekspozycja została otwarta 3 września 1992 roku i nosiła tytuł „Czeska i słowacka grafika współczesna“, a patronat honorowy objął nad nią Konsulat Generalny Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej w Katowicach. Złożyło się na nią ponad 100 grafik, od lat sześćdziesiątych do osiemdziesiątych, najwybitniejszych czeskich i słowackich twórców, które przywieziono z Galerii Sztuk Plastycznych w Ostrawie. Szeroka gama technik - linoryty, drzeworyty, akwaforty, barwny offset, sitodruk oraz techniki komputerowe, pozwalała zapoznać się z tą posiadającą bogatą tradycję dziedzinę sztuk pięknych XX wieku. Komisarz wystawy Ludmila Jůzowa we wstępie do katalogu tak napisała o ekspozycji: „Wystawa jako całość ma wspólną tendencję - pragnie przedstawić świat i człowieka, jego zewnętrzne realizowanie się, duchową intymność /.../ tajemnice ludzkiego wnętrza, a także wszystko to co jest powierzone niekończącemu się obrazowi rozumowego i irracjonalnego świata sztuk pięknych“. Na szczególną uwagę zasługiwały prace m.in. takich twórców jak Vincenty Hložník i jego uczniowie Albín Brunovský i Vladimír Gažovič, a także Jiří John, Andriena Šimotová i Aleš Veselý.

Wystawę otworzył Konsul Generalny Jan Jacko, a interesujący wykład o grafice czeskiej i słowackiej wygłosili dyrektor Galerii Peter Beránek i Josef Jůza. Następnie odbyła się, przygotowana wspólnie przez Konsulat i Muzeum, degustacja potraw kuchni czeskiej. Ekspozycję udostępniano aż do końca października, a następnie prezentowano ją w Muzeum Śląskim w Katowicach.

Trzecia, kolejna już wystawa nosiła tytuł „Wielkie pranie“ i została otwarta 8 listopada 1993 roku, a honorowy patronat nad nią objął Konsulat Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach. Miała ona odmienny charakter od pozostałych, gdyż złożyły się na nią nie tylko eksponaty z Muzeum w Czeskim Cieszynie, gdzie kilka miesięcy wcześniej pod takim samym tytułem przygotowano ekspozycję, ale także wypożyczone z Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu - Bierkowicach oraz z Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Blisko 200 przedmiotów ukazywało na niej proces prania, suszenia i prasowania w XIX i XX wieku. Uzupełnieniem było kilkadziesiąt współczesnych pralek i wirówek produkowanych przez zakłady ROMO w Fulneku i ŠWIATOWIT z Myszkowa oraz środki piorące wytwarzane przez Henkel Polska w Raciborzu i PZChG w Pačzkowie.

Wystawę otworzył Konsul Jiří Kropáč w obecności m.in. dyrektorki cieszyńskiego Muzeum dr Very Tomolovej, dyrektora handlowego ROMO Fulnek Břetislava Skalika oraz szefa katowickiego Oddziału METALIMEX S.A. Praga Miloslava Husáka. Należy dodać, że sponsorami wystawy były firmy ŠWIATOWIT z Myszkowa i METALIMEX S.A. Praga, oddział w Katowicach.

Ogółem w latach 1990-1993 w sosnowieckim Muzeum zostały udostępnione trzy ekspozycje przybliżające społeczeństwu polskiemu dorobek kulturalny jego południowego sąsiada i cieszące się dużym zainteresowaniem zwiedzających. W ciągu około pół roku przewinęło się przez nie blisko 20 tysięcy osób. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa jakie do Księgi Pamiątkowej Muzeum wpisał 8 listopada 1993 roku Konsul Czeski Jiří Kropáč: „...wystawa służy zbliżeniu i poznaniu naszych narodów ...“, gdyż

drobnosti

w pełni oddają one sens działań podejmowanych przez stronę polską i czeskie placówki kulturalne.

Nowy etap w działalności sosnowieckiej placówki na rzecz przybliżania Polakom historii i kultury narodu czeskiego rozpoczął się 22 października 1996 roku. W tym dniu została otwarta wystawa pod tytułem „Ołomuniec na starej fotografii“, którą udostępniło Muzeum w Ołomuńcu, a honorowy patronat objął nad nią Konsul Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach.

Wystawa składała się z blisko 70 fotografii ukazujących to miasto w drugiej połowie ubiegłego stulecia, a które zostały odnalezione w czasie remontu Ratusza w 1962 roku. W pięciu kopułach jego wieży odkryto, zgromadzony w czasie wykonywania co najmniej 16 remontów, bardzo cenny materiał historyczny. Wśród przedmiotów włożonych do jednej z kopert w dniu 15 września 1860 roku znalazły się pierwsze fotografie Ołomuńca wykonane przez Hermana Haubenreissera. Autorami innych byli m.in. Edward Schleif czy Salomon Wasservogel.

Podczas wernisażu została zawarta umowa o współpracy między muzeami w Ołomuńcu i Sosnowcu obejmująca lata 1997-1998. Określała ona zasady współpracy na polu naukowo-badawczym, w zakresie wymiany doświadczeń, pracowników i wystaw, a także pozyskiwania sponsorów i prowadzenia działalności gospodarczej. Podpisała ją ze strony czeskiej Miloslava Hošková - kierownik Działu Historii, a z polskiej Zbigniew Studencki - dyrektor Muzeum. Należy podkreślić, że porozumienie to jest pierwszą tego typu umową międzynarodową, która została zawarta po wielu latach między polskimi i czeskimi placówkami muzealnymi. Wśród przybyłych na tę uroczystość ponad 120 osób byli m.in. Konsul Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach Józef Byrtus, Konsul Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Ostrawie Bernard Błaszczyk, przedstawiciel Ministerstwa Spraw Zagranicznych z Pragi Ivan Chwalny, dyrektor Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach Lucja Ginko. Z Urzędu Powiatowego w Ołomuńcu przybyli: prednosta František Neplech, Kierownik Referatu Kultury Pavla Nachtmannová oraz Kierownik Referatu Rozwoju Regionalnego Jan Krejzar. Władze miejskie Sosnowca reprezentowali Przewodniczący Rady Miejskiej Bogusław Kabała, Prezydent Michał Czariski, Wiceprezydent Magdalena Pochwalska oraz kilkunastu radnych. Przybyło także kilkunastu dyrektorów muzeów z województwa katowickiego.

Po części oficjalnej odbyła się, przygotowana wspólnie przez oba muzea, degustacja potraw kuchni czeskiej. Należy także wspomnieć, że sponsorem wystawy była firma Hadpol z Katowic, która jest dystrybutorem materiałów FUJI.

Imprezą towarzyszącą było odbywające się w tym samym dniu, w godzinach przedpołudniowych, I Polsko-Czeskie Forum Gospodarcze. Zgromadziło ono nadspodziewanie liczne grono uczestników. Przybyło ponad 160 przedstawicieli wielkiego przemysłu, izb gospodarczych, prywatnych przedsiębiorców, a także reprezentantów urzędów i instytucji centralnych polskich i czeskich. Honorowy patronat nad Forum objęli wspomniani wyżej konsulowie, a gospodarzem był Prezydent Miasta Sosnowca Michał Czariski.

drobnosti

Podstawowy referat wygłosiła wiceprezydent Magdalena Pochwalska, a nosił on tytuł „Znaczenie utworzenia Specjalnej Strefy Ekonomicznej dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu oraz łagodzenia negatywnych skutków restrukturyzacji przemysłu“. Następnie wywiązała się dyskusja z udziałem kilkunastu osób, a jej głównym tematem były szanse i bariery w rozwoju międzynarodowej współpracy regionalnej.

Należy wspomnieć, że inicjatywa zwołania Forum wyszła ze strony Muzeum w Sosnowcu, a przygotowania do niego trwały już od wiosny 1996 roku. Jego sponsorem został Katowicki Klub Gospodarczy, który jest stowarzyszeniem skupiającym ponad 300 firm nie tylko z terenu województwa katowickiego, ale także spoza jego granic. On też był inicjatorem powołania podczas Forum Stowarzyszenia Polsko-Czeskiego Biznesu, którego prezesem został Arkadiusz Winciorek.

Sosnowieckie Forum było pierwszym z cyklu imprez i spotkań jakie w najbliższych miesiącach planowane były po obu stronach granicy. Służyć one miały wzajemnej wymianie informacji o strukturze gospodarki sąsiadujących ze sobą regionów i możliwościach współpracy w różnych dziedzinach.

Na zakończenie warto przypomnieć słowa jakie wypowiedział Prezydent Michał Czarski do uczestników spotkania: „Z Sosnowca do granicy z Republiką Czeską jest około 80 km. Jest to tyle, że nasze wzajemne kontakty mogą mieć charakter niemal codzienny. Tym bardziej, że granica staje się obecnie nie tym co dzieli, ale raczej łączy“. Przebieg i dorobek Forum stanowiły zachętę dla jego organizatorów, że tego rodzaju inicjatywy należy podejmować także w przyszłości.

W 1997 roku na terenie Republiki Czeskiej były dwukrotnie prezentowane wystawy ze zbiorów Muzeum w Sosnowcu. Pierwsza z nich została otwarta w salach wystawowych Muzeum w Ołomuńcu dnia 15 maja. Składała się ona z kilkudziesięciu fotogramów i plansz, a nosiła tytuł „Sosnowiec wczoraj i dziś“. Ukazywała ona to miasto na starych fotografiach i pocztówkach od początku XX wieku aż do początku lat trzydziestych, a także jego dzień dzisiejszy i główne kierunki rozwoju w najbliższych latach. Imprezą towarzyszącą było Forum Gospodarcze Sosnowiec - Ołomuniec z udziałem kilkudziesięciu polskich i czeskich biznesmenów, którzy zastanawiali się nad możliwościami rozwoju wymiany i współpracy gospodarczej.

Honorowy patronat objęli Konsul Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Ostrawie Bernard Błaszczak i Konsul Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach Józef Byrtus. Obecni byli m.in. z Urzędu Powiatowego w Ołomuńcu prednosta František Neplech, a władze Sosnowca reprezentowali: Przewodniczący Rady Miejskiej Bogusław Kabała, Prezydent Miasta Michał Czarski i Wiceprezydent Miasta Magdalena Pochwalska.

Kilka miesięcy później, tj. 3 listopada, w ramach obchodów Święta Niepodległości Polski w Republice Czeskiej, została otwarta ekspozycja w salach wystawowych czeskokocieszyńskiego Muzeum mieszczących się na Zamku w Karwinie (Frysztat). Była ona zatytułowana „Śladami przeszłości Sosnowca“ i ukazywała to miasto na blisko 70 fotografiach i widokówkach zgrupowanych w następujących blokach tematycznych:

drobnosti

kościół, parki, pałce, budynki użyteczności publicznej i szkoły, obiekty przemysłowe. Była ona udostępniona do początków stycznia 1998 roku, a zwiedziło ją blisko 2000 osób.

W części artystycznej odbył się występ uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej im. Jana Kiepury z Sosnowca. Imprezie patronowały Konsulaty Generalne Rzeczypospolitej Polskiej w Ostrawie i Republiki Czeskiej w Katowicach. Obecni byli m.in. przedstawiciele obu Konsulatów, Starosta Karwiny Lubomír Kužník i Wiceprezydent Miasta Sosnowca Ryszard Łukawski.

W tym samym roku dnia 25 marca w salach sosnowieckiego Muzeum została otwarta wystawa pod tytułem „Ukryte twarze” wypożyczona z Galerii MXM z Pragi. Składała się ona z kilkudziesięciu fotografii-portretów autorstwa J.Davida przedstawiających ludzi sztuki, kultury i polityki z całego świata. Była udostępniona do 8 maja, a zwiedziły ją 1903 osoby. Podczas wernisażu odbył się występ artystów przybyłych ze stolicy Czech, a obecny był m.in. Konsul Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach Józef Byrtus.

Na koniec warto wspomnieć o imprezach w 1998 roku. I tak 27 sierpnia otwarto wystawę pod tytułem „Lalka czeska na przestrzeni wieków”, którą wypożyczono ze zbiorów Muzeum w Chrudimi. Składało się na nią ponad 100 malowanych, drewnianych lalek oraz kilkadziesiąt zabytkowych figurek z których najstarsze pochodziły z połowy XIX wieku. Ekspozycja była udostępniona do 23 września i cieszyła się ogromnym zainteresowaniem o czym świadczy liczba 5407 zwiedzających.

W części artystycznej odbył się występ aktorki Lidii Wróbel z Teatru Dzieci Zagłębia w Będzinie, która przedstawiła fragmenty kilku spektakli dla dzieci. Odbyła się także degustacja potraw kuchni czeskiej. Należy podkreślić, że patronat nad wystawą objął Konsul Generalny Republiki Czeskiej w Katowicach Józef Byrtus. Był on obecny na wernisażu i na zakończenie swojej misji dyplomatycznej w Polsce został pożegnany przez władze miejskie Sosnowca na czele z Prezydentem Miasta Michałem Czarskim.

W czasie trwania wspomnianej wyżej wystawy przebiegał Konkurs Plastyczny pod hasłem „Moja lalka z wystawy”. Nadesłano na niego 164 prace z 4 przedszkoli, 5 szkół podstawowych i 1 domu dziecka oraz 3 prace indywidualne z terenu nie tylko miasta Sosnowca. Z okazji Święta Narodowego Republiki Czeskiej, pod patronatem Konsulatu Generalnego w Katowicach, dnia 29 października 1998 roku otwarto dwie wystawy. Jedną z nich to „Ostrawa na starej fotografii” wypożyczona z Muzeum w Ostrawie, która ukazywała to miasto na blisko 60 fotogramach od końca XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku. Przedstawiały one zabytki historyczne architektury, przemysłu, obiekty użyteczności publicznej oraz tereny rekreacyjne. Druga to wystawa pokonkursowa „Moja lalka z wystawy” na którą złożyło się 112 najlepszych prac wybranych przez Jury. Wręczone zostały także nagrody laureatom ufundowane przez Konsulat Republiki Czeskiej w Katowicach, „Trybunę Śląską” i Muzeum. Najlepszymi okazali się w I kategorii wiekowej (3-6 lat) dzieci z przedszkoli nr 45, 50, 51, w II kategorii (7-10 lat) uczniowie ze szkół podstawowych nr 1, 7, 9, 11, 42. Obie wystawy były udostępnione do 22 listopada, a zwiedziły ją 1202 osoby. Podczas wernisażu odbył

drobnosti

się koncert muzyki czeskiej pod tytułem „Cyprysy - miniatury muzyczne A. Dworzaka“. Wykonał je kwartet smyczkowy z Agencji Artystycznej „Violino“ z Dąbrowy Górniczej. W ramach obchodów Święta Niepodległości, dnia 11 listopada została otwarta wystawa w salach ostrawskiego Muzeum. Nosiła ona tytuł „Śladami przeszłości miasta Sosnowca“ i składała się z blisko 70 fotografii i widokówek. Była ona udostępniona do końca listopada, a zwiedziło ją 1148 osób. Honorowy patronat nad nią objął Konsul Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Ostrawie Marek Masiulanis, który przybył na wystawę w towarzystwie Konsuli: Małgorzaty Filipek i Wacława Leśniewskiego. W części artystycznej odbył się koncert muzyki polskiej w wykonaniu uczniów i pedagogów z Państwowej Szkoły Muzycznej w Żaganiu.

Ostatnia wystawa została otwarta dnia 26 listopada w ramach Górnośląskiego Festiwalu Kameralistyki „ARS CAMERALIS“ i miała tytuł „Jiří Anderle - formy, metamorfozy, dialog“. Prezentowała ona 74 prace tego jednego z najwybitniejszych czeskich artystów i wypożyczono ją z Czeskiego Muzeum Sztuk Pięknych w Pradze. Była udostępniona do końca stycznia 1999 roku i zwiedziło ją 4 556 osób.

Przedstawiona wyżej współpraca między sosnowieckim Muzeum i czeskimi placówkami kulturalnymi będzie w najbliższych latach nie tylko kontynuowana, ale także rozwijana i poszerzana o nowe formy.

Na koniec warto przedstawić, oczywiście tylko w telegraficznym skrócie, imprezy przybliżające historie i dorobek kulturalny nie tylko narodów i państw, ale także regionów świata i kontynentów. Zostały one podane w porządku chronologicznym za okres od stycznia 1990 roku do grudnia 1998 roku.

1990 rok

29 maja - w ramach obchodów Międzynarodowego Dnia Dziecka odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Zabawki świata“ wypożyczonej z Muzeum Zabawkarstwa w Kielcach.

12 października - odbyło się otwarcie dwóch wystaw: „Grafika lamajska z Nepalu“ i „Sztuka Czarnej Afryki“. Pierwsza z nich była własnością Muzeum Azji i Pacyfiku, a druga - Państwowego Muzeum Etnograficznego, obie z Warszawy.

1991 rok

30 kwietnia - w ramach obchodów Międzynarodowego Roku Mozartowskiego odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Plakat Mozartowski“. Została ona wypożyczona z Ambasady Francji w Warszawie.

14 maja - w ramach obchodów Międzynarodowego Dnia Dziecka odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Regionalne lalki świata“ udostępnionej przez Spółdzielnię Rękodzieła Artystycznego i Ludowego w Krakowie.

4 września - w ramach imprez kolejnego VIII Międzynarodowego Studenckiego Festiwalu Zespołów Folklorystycznych odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Instrumenty ludowe“. Była ona własnością katowickiego kompozytora i popularyzatora muzyki ludowej prof. Władysława Byszewskiego.

24 września - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Życie i wiara Żydów“ przygotowanej ze zbiorów m.in. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Historii Katowic oraz muzeów w Gliwicach i Zabrze oraz Archiwum Państwowego w Katowicach, Oddział w Będzinie. W tym samym dniu udostępniono

drobnosti

ekspozycje „Jerozolima“ i „Krajobraz i przyroda Izraela“, które wypożyczono z Ambasady Izraela w Warszawie. Obecny był m.in. Sekretarz Ambasady Ami Mehl. Ponadto grupa osób otrzymała medale „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata“, a następnie odbył się koncert pieśni i muzyki żydowskiej w wykonaniu aktorów z Państwowego Teatru Żydowskiego z Warszawy oraz degustacja potraw kuchni izraelskiej.

10 października - odbył się koncert muzyki żydowskiej pod tytułem „Niggun“ w wykonaniu sosnowieckiego kompozytora i muzyka Bogdana Mizerskiego (kontrabas, śpiew).

24 października - odbyło się otwarcie wystawy, w ramach obchodów Międzynarodowego Roku Mozartowskiego, pod tytułem „Mozart. Życie i dzieło“, którą udostępnił Instytut Kultury Austriackiej w Warszawie.

5 grudnia - w ramach Międzynarodowego Roku Mozartowskiego odbył się koncert muzyki kameralnej W.A.Mozarta w wykonaniu Zenona Mojżysza - skrzypce, Leokadii Duży - śpiew, Justyny Nigieryszyn-Piernik - flet, Teresy Kamińskiej - fortepian. Ponadto podsumowano Wojewódzki Konkurs Wiedzy o Mozarcie zorganizowany dla uczniów szkół podstawowych i średnich, a laureatom nagrody wręczał m.in. Konsul Austrii w Krakowie dr Emil Brix.

1992 rok

13 lipca - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Huculszczyzna“ na którą złożyły się eksponaty z Muzeum Historii Katowic, Muzeum Etnograficznego w Krakowie oraz Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

5 października - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Sztuka cerkiewna“ przygotowanej ze zbiorów Muzeum-Pałac w Łańcucie. Podczas wernisażu odbył się koncert pieśni cerkiewnej w wykonaniu Zespołu „Oktoich“ z Wrocławia.

5 listopada - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Chińska sztuka ludowa“, którą udostępniła Ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Warszawie. Podczas wernisażu odbyła się degustacja potraw kuchni chińskiej.

1993 rok

21 stycznia - odbyło się otwarcie wystaw: „Węgierska sztuka ludowa“ i „Zamki węgierskie“ wypożyczonych z Instytutu Kultury Węgierskiej w Warszawie. Podczas wernisażu, na którym obecny był szef Delegatury Węgierskich Przedsiębiorstw Handlu Zagranicznego w Katowicach Kalman Uri, wystąpili artyści Operetki Śląskiej z Gliwic oraz odbywała się degustacja potraw kuchni węgierskiej.

22 marca - odbyło się otwarcie wystaw: „Brytyjska literatura podróżnicza“ i „W. Szekspir i jego epoka“ udostępnionych przez Bibliotekę Brytyjską w Katowicach. Podczas wernisażu aktorzy Teatru Zagłębia w Sosnowcu czytali i recytowali fragmenty dzieł W. Szekspira.

21 kwietnia - w ramach obchodów 50 rocznicy wybuchu Powstania w Getcie Warszawskim odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Żydzi zagłębiowscy w obiektywie. (Nieznane fotografie z lat okupacji hitlerowskiej)“. Obecna była m.in. kilkusobowa delegacja Światowego Związku Żydów z Izraela. Podczas wernisażu odbyła się degustacja potraw kuchni żydowskiej.

11 maja - w ramach obchodów 51 rocznicy pierwszej wywózki Żydów sosnowieckich do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Z dziejów społeczności żydowskiej w Sosnowcu“ przygotowanej ze zbiorów m.in. Muzeum-Pałacu w Łańcucie, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Historii Miasta Krakowa oraz Archiwum Państwowego w Katowicach, oddział w Będzinie. W tym samym dniu udostępniono ekspozycję pod tytułem „Hofstatter - wystawa retrospekcyjna“ ze zbiorów Muzeum w Herzlii (Izrael). Obecni byli m.in. Ambasador Izraela w Polsce Miron Gordon i Sekretarz Ambasady Ami Mehl, którzy wręczyli grupie osób medale

drobnosti

„Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata“. Następnie odbył się koncert muzyki i pieśni żydowskiej w wykonaniu aktorów z Państwowego Teatru Żydowskiego z Warszawy oraz degustacja potraw kuchni żydowskiej i konferencja prasowa.

17 maja - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Kultura materialna Ameryki Łacińskiej, Indii, Indonezji i Nowej Gwinei“ ze zbiorów Muzeum Misyjno - Etnograficznego Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie. Podczas wernisażu Zespół „Curacas“ wykonał pieśni Indian Ameryki Łacińskiej.

30 sierpnia - odbył się wieczór pieśni żydowskiej w wykonaniu Piotra Rożańskiego z Teatru „Bagatela“ w Krakowie. Obecna była m.in. 100-osobowa delegacja Światowego Związku Żydów Zagłębiowskich z Izraela.

28 października - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Meksykańska sztuka ludowa“, którą udostępniła Ambasada Stanów Zjednoczonych Meksyku w Polsce. Obecny był m.in. Ambasador Meksyku Jose Luis Vallarta. Odbył się koncert muzyki meksykańskiej w wykonaniu Mirosława Franczaka, degustacja potraw kuchni meksykańskiej oraz konferencja prasowa.

1994 rok

18 lutego - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Europejskie stroje ludowe“ wypożyczonej z Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Obecny był m.in. dyrektor Bułgarskiego Instytutu Kultury w Warszawie Veselin Nikołow. Podczas wernisażu wystąpił Zespół Folklorystyczny „Ziemia Żywiecka“ z Żywca oraz odbyła się degustacja potraw kuchni bułgarskiej.

15 marca - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Sztuka Indonezji“ stanowiącej własność Ambasady Republiki Indonezji w Polsce. Obecny był m.in. Ambasador Abdul Salam Gani. Podczas wernisażu odbyła się degustacja potraw kuchni indonezyjskiej oraz konferencja prasowa.

17 maja - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Stroje kobiet Dalekiego Wschodu“ przygotowanej ze zbiorów Muzeum w Gliwicach, Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie oraz Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Odbyła się degustacja potraw kuchni chińskiej.

5 września - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Sztuka Indii“ ze zbiorów Państwowego Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Obecna była m.in. Ambasador Indii Shirathi Trifani. Odbyła się degustacja potraw kuchni hinduskiej oraz konferencja prasowa.

25 października - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Religie Dalekiego Wschodu“ przygotowanej ze zbiorów muzeów warszawskich: Azji i Pacyfiku, Narodowego oraz Etnograficznego, a także Muzeum-Pałac w Łańcucie oraz Muzeum w Bochni. Obecny był m.in. I Sekretarz Ambasady Malezji w Polsce Nazarudin Saleh. Odbył się koncert Zespołu „Hare Kriszna“ z Będzina i degustacja potraw kuchni wegetariańskiej.

1995 rok

6 kwietnia - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Odkrywanie Afryki“ pochodzącej ze zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie.

1996 rok

11 marca - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Afganistan dawnych lat“ ze zbiorów Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Odbyła się m.in. degustacja potraw kuchni afgańskiej.

22 kwietnia - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Świat islamu“ przygotowanej ze zbiorów m.in. muzeów warszawskich: Azji i Pacyfiku, Narodowego i Etnograficznego oraz muzeów krakowskich: Narodowego i Etnograficznego, a także Muzeum Narodowego w Kielcach, Poznaniu i Wrocławiu. Obecni byli m.in. przedstawiciele ambasad Egiptu, Tunezji, Maroka w Polsce oraz Przewodniczący

drobnosti

Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP Jan Sobolewski. Podczas wernisażu odbyła się konferencja prasowa, recytacja fragmentów Koranu oraz degustacja potraw kuchni orientalnej.

17 maja - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Cypr starożytny” wypożyczonej ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Ponadto Sabina Grzegorzka wygłosiła wykład pod tytułem „Polska misja archeologiczna na Cyprze”.

1997 rok

14 lipca - odbył się koncert pieśni polskiej i żydowskiej w wykonaniu artystów Teatru Muzycznego z Gliwic. Obecna była m.in. kilkudziesięciosobowa delegacja Światowej Federacji Żydów Zagłębia na czele z jej przewodniczącym Abrahamem Greenem.

15 września - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Religia i sztuka starożytnego Egiptu”, wypożyczonej ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Podczas wernisażu odbyła się degustacja potraw kuchni egipskiej, oraz Monika Dolińska wygłosiła wykład pod tytułem „Wielkie odkrycia: świątynia Totmesa III w Deir el Bahari”.

1998 rok

27 lutego - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Roma, Cyganie - historia i kultura”. W części artystycznej wystąpił Zespół „Gipsy Boys”.

18 maja - odbyło się otwarcie wystawy pod tytułem „Krajobrazy Izraela” wypożyczonej przez Ambasadę Izraela w Warszawie. Obecny był Ambasador Yigal Antebi z małżonką, Radca Handlowy Eli Ulmer, którzy spotkali się z przedstawicielami życia gospodarczego Zagłębia Dąbrowskiego oraz dziennikarzami. Grupa kilkunastu osób otrzymała medale „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata”, oraz odbył się koncert pieśni i muzyki żydowskiej w wykonaniu aktorów z Państwowego Teatru Żydowskiego z Warszawy oraz degustacja kuchni żydowskiej.

7 września - odbyło się otwarcie wystawy „Sztuka i kultura Antyku” wypożyczonej ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. W części artystycznej odbył się koncert „Klimaty i reperkusje muzyczne świata antycznego” w wykonaniu kwartetu smyczkowego z Agencji Artystycznej „Violino” z Dąbrowy Górniczej, a następnie wykład prof. dr Witolda Dobrowolskiego „Sztuka grecka”.

29 września - odbyło się otwarcie wystawy „Žilina na starej widokówce” ze zbiorów Muzeum w Żilinie (Słowacja).

wrzesień - październik - w ramach podjętej akcji pod tytułem „Akademia Antyczna” zostały ogłoszone następujące wykłady:

prof. dr Wiesław Kaczanowicz

„Wielka kolonizacja grecka”,

„Numizmatyka Cesarstwa Rzymskiego”,

„Co nowego w starożytności?”.

dr Norbert Rogosz

„Rola pierwszego triumwiratu w Republice Rzymskiej”

dr Tadeusz Aleksandrowicz

„Galjusz Juliusz Cezar w kulturze starożytnego Rzymu”.

3 grudnia - odbyło się otwarcie wystawy „Szopki z różnych stron świata” przygotowanej ze zbiorów prywatnych oraz muzeów: Górnosławskiego w Bytomiu, Częstochowskiego w Częstochowie, w Chrzanowie. Wystąpiła z koncertem kolęd Grupa „Wańce” z Wisły, odbyła się degustacja kuchni góralskiej.

drobnosti

Pozoruhodný atlas v kartografických sbírkách olomouckého muzea

Ludmila Drtílková

Sbírkový fond kartografie Vlastivědného muzea v Olomouci soustřeďuje cenné mapy, plány, atlasy a glóby od 17. století do současnosti. Jeho počátky sahají do 80. let minulého století, kdy v městském historickém muzeu začal nesoustavný sběr kartografického materiálu. V následujících desetiletích nebyla mapová kolekce podstatně rozšiřována. Po sloučení muzeí v Olomouci v roce 1951 došlo k soustředění map do sbírky, která se na počátku 60. let stala základem nově vzniklého samostatného fondu kartografie. V průběhu dalších let byla sbírka dále doplňována a systematicky rozvíjena zejména nákupy, sběry a dary starých map a atlasů i nové produkce. Nyní je v muzejním fondu evidováno více než 5 200 sbírkových předmětů.

Kartografická kolekce byla v roce 1973 obohacena o zajímavý soubor map. Jedná se o faksimile Atlasu Velkého kurfiřta,¹ zvaného také Berlínský obrovský atlas.² Jeho originál vznikl roku 1661 v Amsterdamu z podnětu knížete Johanna Moritze Nassavského a byl darován kurfiřtu Friedrichu Wilhelmovi Braniborskému. Nyní se nachází jako jedinečná památka ve Státní knihovně v Berlíně.

Mapy tohoto atlasu jsou mimořádným zeměpisným a tiskařským dílem. Vznikly v polovině 17. století v Nizozemí, které tehdy bylo vedoucí politickou a hospodářskou mocností Evropy. Nizozemští námořníci a obchodníci přinášeli s sebou nové informace, které sloužily k použití zeměpisným institucím a ve spojení s mistrovským ovládnutím mědirytectví tvořily základ pro jedinečná kartografická díla. Nejstarší mapa je datována rokem 1647, nejmladší rokem 1661.

Na tvorbě reprodukce atlasu, vydané v Lipsku,³ spolupracovali s německými odborníky především experti z Velké Británie, Nizozemí a Indie. Mapy jsou vytištěny pěti až devítibarevným světlotiskem. Atlas má celokoženou vazbu v hovězí kůži s ozdobným kováním na přední a zadní straně, třemi sponami a trojstrannou zlatou ořízkou. Rozměry rozevřeného atlasu v originále jsou 170 x 222 cm, hmotnost 125 kg. Z praktických důvodů bylo faksimile zhotoveno přibližně v polovičních rozměrech.⁴

Atlas obsahuje kromě titulní strany s věnováním kurfiřtu Friedrichu Wilhelmovi Braniborskému a erbovní strany se znakem Braniborska a Pruska 35 dvoustranných map, mapu světa a 17 námořních map. Zobrazení kontinentů i jednotlivých zemí bylo na svou dobu provedeno vynikajícím způsobem. Označení míst, stejně jako znázornění řek a silniční sítě, odpovídá požadavkům moderní kartografie.

Četné mapy obsahují na okraji nejčastěji trojjazyčné komentáře, které se zabývají historií a geografii jednotlivých států. Velkou vědeckou a uměleckou cenu mají na mnohých mapách rovněž doplňková zobrazení, jako pohledy na města, portréty knížat a erby. Zvláště působivá jsou zajímavá znázornění z oblasti národopisu, zoologie, botaniky, astronomie, dějin a mytologie různých zemí.

Atlas Velkého kurfiřta představuje barokní dílo značné vědecké a kulturně historické hodnoty.

drobnosti

Poznámky

- 1 Atlas je zařazen pod přír. číslem 327/73, inv. č. KG 3761.
- 2 Název atlasu v němčině je „Der Atlas des grossen Kurfürsten“ nebo také „Berliner Riesenatlas“.
- 3 Verlag für Kunst und Wissenschaft, Leipzig.
- 4 Rozměry rozevřeného faksimile jsou 79 x 100 cm.

Restaurace u Jenišťů

Kosinova 7, Olomouc

Otevřeno denně
11⁰⁰ - 23⁰⁰

tel.: 068/522 13 95

Nabízíme:

obědy, večeře,

**v samostatném salónku
možnost pořádání
menších rodinných
či jiných oslav,
obchodních setkání,
tiskových besed.**

**K příjemnému posezení
srdečně zvou
majitelé a personál
restaurace**

U Jenišťů

Unikátní nález monoxylu u Mohelnice

Jaroslav Peška

Za největší úspěch letošní archeologické sezóny, a to nejen ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, lze bezpochyby označit šťastný objev dlabané lodi ve šterkovně nedaleko Mohelnice na Šumpersku. Autorovi článku se to podařilo díky neobyčejné náhodě a štěstí při rybolovu, kdy se „úlovkem“ stala více než 10 m dlouhá loď vydlabaná z jednoho kusu kmene.

Unikátní předmět byl zpozorován dne 12. 6. 1999 asi v polovině východního břehu zatopené šterkovny, tzv. mohelnického jezera východně od města. Jedná se o velice známou archeologickou lokalitu, na níž probíhal rozsáhlý záchranný archeologický výzkum v letech 1953, 1956-1971 s řadou velmi závažných odkryvů.¹ Zde jsem si při již zmíněném rybaření povšiml z vody vyčnívající části dřeva o délce asi 4-5 m. Z počátku jsem jej, asi jako každý jiný návštěvník tohoto místa, považoval za kmen velkého stromu. Při bližší prohlídce předmětu jsem však zjistil, že se může s velkou pravděpodobností jednat o dřevěnou loď převrácenou dnem vzhůru. K této myšlence mne vedla především skutečnost, že přední část kmene se nápadně zahrocovala. Velkou dírou v přední části jsem si pak mohl ověřit fakt, že předmět je uvnitř pravidelně vydlabán. Po učinění nezbytných opatření a z důvodu ohrožení objektu ze strany rybářů i ostatních návštěvníků šterkovny bylo rozhodnuto o neprodleném zorganizování záchranné akce. Ta proběhla pod vedením autora, za součinnosti správy šterkovny a přispění početného kolektivu zaměstnanců muzea ve dnech 21. - 24. červ-

na 1999 za velmi obtížných klimatických i technických podmínek. Výsledkem se stal vpravdě unikátní objev obrovské lodi vydlabané z jednoho kusu kmene vzrostlého dubu (*Quercus* sp.).

V průběhu technicky i organizačně vysoce náročného záchranného výzkumu, započatého v pondělí 21. 6., jsme zjistili, že loď je otočena dnem vzhůru a její větší část leží pod vodou a směřuje zvolna šikmo do hloubky pod náplavové vrstvy tvořené šterkopísky a jíly. V bezprostřední blízkosti přední a posléze i zadní části lodi bylo současně zaznamenáno několik kúlů. Celá nálezová situace byla podrobně zdokumentována. Ve spolupráci se zaměstnanci šterkopískovny jsme se z počátku snažili obnažit trup lodi odvířením za pomoci remorkéru. Při odvířování jsme ve vyplavovaném šterkopísku objevili nestratifikovatelné nálezy několika dřevěných artefaktů a dokonce i jeden střep pravěké keramické nádoby (neolit - doba bronzová). Tato činnost však vedla k cíli jen částečně. Proto jsme se rozhodli pokračovat v preparaci objektu ručně. V důsledku náročnosti takto prováděných výkopů, a vzhledem ke stále se zhoršujícímu počasí, jsme byli nakonec nuceni od této činnosti ustoupit a k odstranění náplav nad zadní částí lodi použít těžké mechanizace (stroj UDS). Postupně se takto podařilo obnažit celý trup lodi, jehož zadní část spočívala pod vodou v hloubce alespoň 1 m. Při odkrývání vrstev sedimentů se podařilo na zádi objevit pravidelnou řadu nejméně 4 kúlů, mezi něž byla loď částečně jakoby zaklíněna. Podotýkám, že

na přídi se trup lodi o jeden z kůlů doslova opíral a v nevelké vzdálenosti jsme našli další dva kůly v pravidelné vzdálenosti od sebe, působící rovněž dojmem linie. Celá nálezová situace není v rozporu s myšlenkou o uložení monoxylu na původním místě jakéhosi úvaziště, kde k převrácení mohlo dojít v důsledku nám blíže neznámé události (povodňová vlna?). Tato fáze výzkumu byla opětovně podrobně zdokumentována. Z důvodu přípravy objektu na vytažení z vody a pro definitivní potvrzení, že se skutečně jedná o loď jsme předmět ve vodě posunuli zhruba o jeden metr dopředu a poté otočili o 180°.

Následujícího dne, opět za přispění pracovníků Štěrkopískovny Mohelnice, ale také Hasičského záchranného sboru okresu Olomouc, byla loď ve vodě nadlehčena speciálními nafukovacími nornými stěnami tak, aby nemohlo během transportu dojít k jejímu poškození a opatrně přeplavena na protější přístupný břeh jezera. Dne 24. 6. 1999 byla loď za všech bezpečnostních opatření transportována do Vlastivědného muzea v Olomouci a zde uložena do speciální „lázně“ k dalšímu zkoumání.

Plavidlo překvapuje svou mohutností (rozměry 10,5 x 1,05 x 0,6 m) a ladností tvaru zároveň. Trup má velmi mírný kónický tvar s maximální šířkou v zadní čtvrtině. Příď je slabě asymetricky zahrocena a ukončena rovnou ploškou. V levé polovině je opatřena kruhovým otvorem, patrně zbytkem úvazu. Zád je upravena do tvaru plochého nepatrně se zužujícího obdélníka. Rovněž na ní lze rozeznat čtvercový nebo obdélný (předmět v tomto místě porušen) záměrně vysekaný otvor na pravé straně (místo pro kormidlo?). Pevnost zajišťují celkem 4 výztužná

žebra umístěná rovnoměrně po celé délce.

Otázka datování lodi z Mohelnice zůstává prozatím otevřená. Podobná plavidla zná totiž lidstvo od mezolitu prakticky do současnosti. Jsou dlouhá 2 - 30 m, tvarově sice odlišná, ale bez možnosti uplatnění jakékoliv typologie v závislosti na chronologii. Z nám nejbližších nálezů lze jmenovat lodě objevené na řece Moravě např. u Starého Města, Uherského Hradiště, Bzence a Veselí a to z doby slovanské.² Relativně časté jsou nálezy dlabaných člunů v Poodří v Polsku a to prakticky po celé délce toku. Zatím posledním zveřejněným objevem v této oblasti je přes 12 m dlouhý člun z naleziště Lewin Brzeski nedaleko Opole v Horním Slezsku, náležící do mladší doby římské (373 A.D.).³ V Čechách se nálezy koncentrují do Polabí (Přerov na Labem, Kolín, Čelákovice) a jsou převážně datovány do raného středověku. Významná může být v tomto ohledu bezprostřední blízkost ba přímo sounáležitost zmíněné slavné archeologické lokality mj. s odkryvem celkem 4 zahloubených studní z období neolitu, eneolitu a snad i z doby bronzové, které dosahovaly hloubky 3-5 m. Částečně byla zachována dřevěná konstrukce a z jejich obsahu bylo získáno množství organických předmětů, mezi jinými také části konopných a lněných provazců a lan, ale také součásti dřevěných nádob.⁴ Ukazuje se tedy, že prostředí mohelnické štěrkovny dokáže konzervovat organické látky, včetně dřeva, po dobu několika tisíců let! Přesto však nelze prozatím dávat stáří lodi do přímé souvislosti s těmito bezpochyby unikátními nálezy. Konečnou odpověď na otázku datování mohelnického monoxylu nám snad dají v nejbližší době výsledky

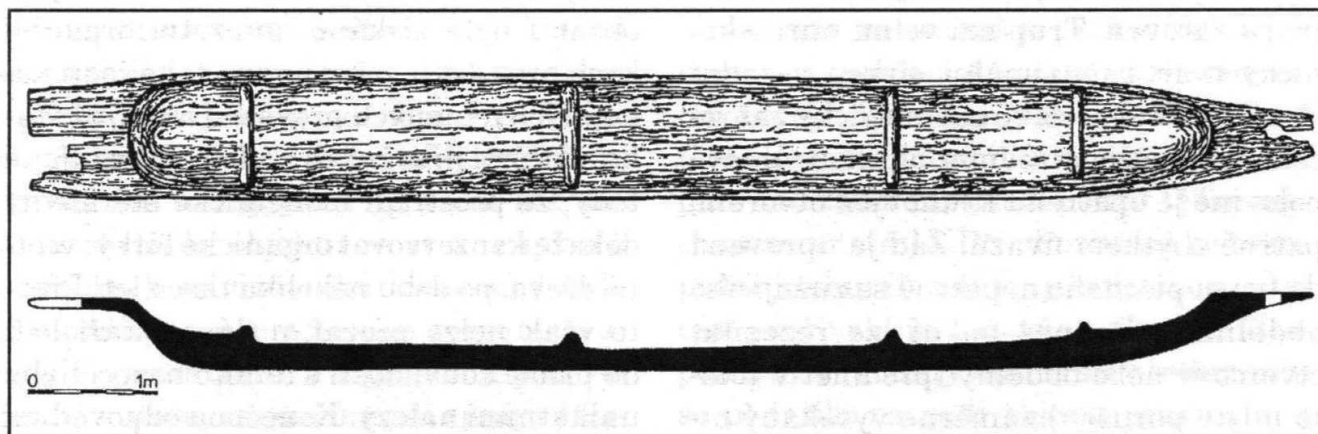
absolutního datování (14C, dendrochronologie, palynologie). Upřesnit stáří lodi může napomoci také průzkum pracovních stop, při kterém lze zjistit jakými nástroji (kamenné, bronzové nebo železné), event. postupy byla loď vyrobena, resp. vydlabána. Jakákoliv absence stop po ohni vypalování spíše vylučuje. Kromě toho je v současné době objekt podroben důkladnému mikrobiologickému zkoumání s posouzením stavu dochování dřeva. Ten je předpokladem pro správnou volbu metody konzervace artefaktu, o níž rozhodne v současné době svolávaná komise odborníků s mezinárodní účastí.

Překvapivý archeologický nález dlabanky u Mohelnice je v našem regionu něčím naprosto unikátním a zcela výjimečným. Jakkoliv nelze před jeho datováním a důkladným vědeckým zhodnocením činit konečné závěry, je již dnes zcela jasné, že se jedná o jeden z největších objevů naší archeologie, a že jde o nález nejméně evropského významu. Podle tvaru a velikosti můžeme monoxyl považovat za obchodní, nákladní nebo chceme-li přímo kupeckou loď, převážející zboží po řece Moravě. Nelze vyloučit, že jsme ji objevili v původním uložení

v místě úvaziště, resp. malého přístavu. Tady, nedaleko břehu tehdejšího koryta řeky, mohla následkem nám bližší neznámé katastrofy zůstat „zakotvena“ na věky. Otázkou prozatím zůstává, ve které době se ona událost odehrála.

Poznámky

- 1 Výzkum realizoval Archeologický ústav AV ČR v Brně pod vedením dr. R. Tichého; Tichý, R.: Neolitické sídliště v Mohelnici, AR 1956, 3-8, 33-38; t ý ž 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě, Památky archeologické LIII, 245-301, t ý ž 1970: Zu einigen neolithischen Kultgegenständen aus Mohelnice, Sborník ČSSA 4, 7-19; t ý ž 1972: XIII. Grabungssaison in Mohelnice, Přehled výzkumů za rok 1971, Brno, 17-21.
- 2 H r u b ý, V., 1949: Staroslovanské čluny na našem území, Z dávných věků 2, 119-135.
- 3 F i l i p o w i a k, W. 1995: Die Bedeutung der Binnenschiffahrt im Odergebiet, Germania 73, 481-493; B a b i ň s k í, L. 1999: The Two-step stabilization of the dug-out canoe from Lewin Brzeski, in: Rekonstrukcia a konzervácia historického dreva 99, Zvolen, 189-194.
- 4 T i c h ý 1972.

Obr. 1. Nákras monoxylu. Kresba: A. Pešková.

kronika

Obr. 2., 3. Dokumentární fotografie pořízené při vyzvedávání lodi.

Zusammenfassung

Ein einzigartiger Fund eines Einbaums bei Mohelnice, Bezirk Šumperk

Als größten Erfolg der diesjährigen archäologischen Saison und dies nicht allein im Heimatkundemuseum in Olmütz, sondern möglicherweise in der ganzen Tschechischen Republik, läßt sich ohne Zweifel die Entdeckung eines Einbaums im Schotterwerk unweit von Mohelnice (Müglitz) in der Gegend von Šumperk (Mähr. Schönberg, Nordmähren) bezeichnen. Dem Autor des Artikels gelang dies dank eines Zufalls beim Fischfang, wo zur „Beute“ ein mehr als 10 m langes, aus dem Stamm einer erwachsenen Eiche ausgehöhltes Boot wurde (*Quercus sp.*).

Der einzigartige Gegenstand wurde am 12. 6. 1999 erblickt und in den Tagen vom 21.- 24. 6. 1999 aus dem Schotterstrand geborgen. Am 24. 6. 1999 wurde das Boot unter allen Sicherheitsvorkehrungen in das Heimatkundemuseum in Olmütz transportiert und hier in ein spezielles „Bad“ zur weiteren Forschung gelagert.

Bei der Freilegung haben wir im Schotterstrand unstratifizierbare Funde einiger hölzerner Artefakte und sogar einen Scherben eines vorgeschichtlichen (prähistorischen) keramischen Gefäßes (Neolithikum - Bronzezeit) entdeckt. Bei Abdeckung der Sedimentschichten gelang es, auf dem Heck des Bootes eine regelmäßige Reihe von vier Pfählen zu entdecken, zwischen denen das Boot sozusagen teilweise eingekeilt war.

Das Schiff überrascht durch seine Größe (Ausmaße 10,5 x 1,05 x 0,6 m) und Anmut der Form gleichzeitig. Der Rumpf hat eine mäßig konische Form mit maximaler Breite im hinteren Viertel. Auf dem Bug läßt sich eine quadratische oder rechteckige (der Gegenstand ist an dieser Stelle beschädigt) absichtlich ausgehackte Öffnung an der rechten Seite (Platz fürs Steuer?) erkennen. Die Festigkeit ist durch vier, der ganzen Länge nach gleichmäßig angebrachte Verstärkungsrippen gesichert.

Der Form und Größe nach können wir den Einbaum als ein Handels-, Last- oder direkt als kaufmännisches Schiff, das Ware auf dem Marchfluß befördert hat, betrachten. Es ist nicht auszuschließen, daß wir es am Ort der Aufbewahrung, resp. in einem kleinen Hafen entdeckt haben.

Die Frage der Datierung des Schiffes bleibt vorderhand offen. Bedeutungsvoll dürfte in dieser Hinsicht die unmittelbare Nähe, ja direkt die Zugehörigkeit zur berühmten archäologischen Fundstelle sein, wo insgesamt vier, in der Tiefe von 3-5 m ausgegrabene Brunnen aus der Epoche des Neolithikum, Eneolithikum und vermutlich auch aus der Bronzezeit entdeckt worden waren.

Übersetzt von E. Kokojanová

Obr. 4. Příprava monoxylu k transportu.

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci

Sdělení o činnosti v letech 1998 a 1999

Olomoucká kulturní veřejnost má nepochybně dobré povědomí o stošestnáctileté existenci Vlastivědné společnosti muzejní, která je dědičkou Vlasteneckého spolku muzejního.

Tradici Časopisu vlasteneckého spolku muzejního, dř. tiskového orgánu Vlasteneckého spolku muzejního (1883-1952) nepřehlíží vedení současného Vlastivědného muzea a redakce periodika Zprávy VMO. Projevilo se to mj. i tím, že VSMO dostala možnost občasného uveřejňování informací o vlastní činnosti, což předsednictvo přijalo s povděkem. Poprvé využíváme tuto velkorysou nabídku a pojednáme o současném stavu a činnosti VSMO.

1. Poslání VSMO, současný stav Společnosti a spolupráce s Vlastivědným muzeem

Vlastivědná společnost muzejní se hlásí k tradicím olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního. Jejími členy jsou osobnosti, které mají zájem o činnost ve Společnosti a vstoupí do některé z jejích sekcí (v souladu se svými zájmy se mohou přihlásit i do několika sekcí). Společnost smluvně spolupracuje s Vlastivědným muzeem v Olomouci, jehož předchůdce zřídil Vlastenecký spolek v osmdesátých letech minulého století a které bylo jejím majetkem až do zrušení Spolku komunistickým režimem v roce 1952. Náplní spolupráce s muzeem je součinnost sbírkotvorná, badatelská, publikační a pořádání společných akcí - přednášek (dnes tzv. Muzejní čtvrtky), seminá-

řů, výstav, koncertů ad. Na základě dohody o spolupráci umožňuje muzeum bádání v depozitářích, sbírkách, knihovně a archivu, v prostorách muzea jsou pořádány členské schůze aj. akce sekcí, předsednictva a výboru Společnosti. Pro administrativně správní úkony a styk Společnosti se členy a veřejností je muzeem vyhrazena kancelář k bezplatnému užívání s pevně stanovenými úředními hodinami. Členství ve Společnosti opravňuje k bezplatnému vstupu do expozic a dalších zařízení Vlastivědného muzea (hrad ve Šternberku, zámek v Náměšti na Hané, donedávna expozice Tereziánská pevnost Olomouc v Domě armády, expozice v kapli Božího Těla v Univerzitní ulici, Arboretum v Bílé Lhotě u Litovle) a také ke vstupu do všech stálých expozic muzea, na většinu krátkodobých výstav, přednášek, koncertů, matiné aj. kulturních pořadů.

2. VSMO v letech 1998 - 1999

V listopadu 1997 odstoupila z funkce zasloužilá předsedkyně univ. doc. PhDr. Jiřina Holinková, CSc. z osobních důvodů. Předsednictvo pověřilo vedením místopředsedu ing. Vladimíra Svobodu a následovně místopředsedu ing. Jana Hučína, kteří spolu s výborem připravili plán činnosti VSMO na rok 1998.

Výroční členská schůze se konala 16. 4. 1998. Zprávu o činnosti Společnosti od poslední výroční schůze (27.2.1996) přednesl ing. Jan Hučín. Zprávu o hospodaření připravila prom. hist. Miloslava Dudková. Zprávu revizní přednesl předseda

kontrolní komise výboru ing. Vítězslav Růžicka, který v závěru doporučil přednesené zprávy ke schválení bez výhrad. Členská výroční schůze schválila zprávy za uplynulé období a návrh na udělení čestného členství doc. J. Holinkové, zvolila složení nového výboru a kontrolní komise pro další období, schválila nové stanovy a rozpočet Společnosti na další období a pověřila nový výbor zvýšením členských příspěvků na rok 1999.

Do nového výboru byli zvoleni: předseda univ.doc. PhDr. Mgr. Jiří V. Musil, CSc., 1. místopředseda: PhDr. Milan Tichák, 2. místopředseda: prom. hist. Miloslava Dudková, jednatel: Evžen Pracharova, pokladník: Ing. František Liber, členové výboru: MUDr. Oldřich Juryšek, Mgr. Bohumír Kolář a Ing. Jiří Lazebníček. Stálým členem výboru podle stanov je ředitel VMO, jímž byl do konce r. 1998 PhDr. Vítězslav Kollmann a od počátku r. 1999 archeolog PhDr. Jaroslav Peška. Do kontrolní komise byli zvoleni: předseda Ing. Vítězslav Růžicka, Ing. Jan Hučín a Josef Nezhyba. Členy předsednictva VSMO jsou kromě členů výboru a kontrolní komise rovněž předsedové sekcí: Vladimír Bořkovec (fotografická), prom. hist. Miloslava Dudková (genealogicko-heraldická), Ing. Jan Hučín (národopisná), Václav Jánský (kaktusářská), Mgr. Bohumír Kolář (literární), doc. PhDr. Miloš Kouřil (historická), prof. RNDr. Miroslav Laitoch, CSc. (Reálka), Ing. Jiří Lazebníček (přírodovědná), Ing. František Liber (numismatická), RNDr. Rostislav Morávek (geologická), prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc. (dějiny lékařství), PhDr. Markéta Tymonová (astrologická), prof. PhDr. Ludvík Václavěk, CSc. (archeologická), řed. RNDr. Vladimír Zicháček (Slovanské gymnázium).

3. Struktura a demografie VSMO

Výroční členská schůze v dubnu 1998 nastolila změny ve vnitřní politice Společnosti, a to v souladu s nově schválenými stanovami. Výbor obdržel právo rozhodovací, zatímco předsedové sekcí neztratili právo poradní. Nový předseda analyzoval současný stav VSMO a na základě toho formuloval nálezy svého „Auditu k inaugurální adrese“. Dospěl k nezbytným úkolům v řadě tematických oblastí. Především jsou to: otázka smyslu a dalšího poslání Společnosti, problematika ekonomického zajištění existence Společnosti, optimalizace vztahů s Vlastivědným muzeem, nezbytnost kritického posouzení minulosti VSMO, naléhavost zlepšení komunikačního a informačního systému uvnitř Společnosti i navenek a zajištění publicity pro veřejnost, potřeba kompletace aktuálního obrazu VSMO (demografie členské základny), specifikace a důsledné uplatňování organizačních zásad činnosti, posouzení edičních možností, posouzení stavu dř. sbírek Vlasteneckého spolku musejního ve spolupráci s Vlastivědným muzeem, obnovení přerušovaných vztahů s domácími a zahraničními spolky obdobného charakteru ad.

Podle aktualizace členské základny provedené ing. Janem Hučínem na základě počítačové evidence k datu 15. 3. 1998, měla Společnost 881 členů. Informace o vnitřní struktuře Společnosti podle klasických demografických a sociologických ukazatelů dosud schází.

Těžištěm současného spolkového ruchu ve Společnosti jsou sekce. Jsou to přirozené motivační kadluby s mimořádnou atrahující intenzitou; tvoří silné a přitom členité podnětové pole se značnou vnitřní kohezí a interní dynamikou, oproti to-

mu však pozorovatelně volněji vnějšími valencemi v souladu se sociometrickými zákony.

Připomenutí z historie. Vlastenecký spolek musejní byl tvořen dvěma odbory: 1. odborem mathematicko-přírodovědeckým a 2. odborem historicko-filologickým. Základní organizační složkou v rámci odborů byly sbírky, v celkovém počtu jedenácti: archeologická, dutého skla, geologická, keramiky, kryptogramů, mineralogická, numismatická, obrazů, paleontologická, precios a zoologická. Dalším střediskem byla knihovna s archivem.

V roce 1998 měla VSMO sekce: archeologickou, astrologickou, dějin lékařství, fenomenologickou, fotografickou, genealogicko-heraldickou, geologickou, historickou, kaktusářskou, literární, národopisnou, numismatickou, přírodovědeckou, sekce Reálky a Slovanského gymnázia. K 31. 12. 1998 zanikla sekce fenomenologická a sloučeny byly sekce Reálky a Slovanského gymnázia, takže na konci roku 1999 má VSMO třináct sekcí.

4. Správní, organizační a společenské aktivity výboru

29. července 1998 předložil předseda nové stanovy k registraci na Ministerstvu vnitra ČR v Praze. Registrovány byly dne 31. 7. 1998, čímž pozbyly platnosti stanovy z r. 1993. Předseda dojednal v červnu 1998 publikování informací o VSMO v Kulturním žurnálu ZIP. Měsíčník ZIP zanikl v prosinci 1998 (od května 1999 se podařilo otevřít na základě jednání předsedy a místopředsedy dr. Ticháka rovněž bezplatnou rubriku v měsíčníku Kdy-Kde-Co).

Po nečekané smrti paní jednatelky E. Prachařové 30. 6. 1998 nastoupila do funkce

tajemnice paní Astrida Kupková a byla vytvořena funkce ekonoma, do níž byla schválena paní Bohumila Kühnová. VS-MO byla registrována v rámci celostátního registru neziskových organizací (viz Adresář NO). V listopadu 1998 byla rozhodnutím výboru ustavena redakční rada (doc. Musil, dr. Tichák a mgr. Kolář) a komise pro zájezdy (ing. Hučín a B. Kühnová). Byla stanovena provozní doba kanceláře VSMO v přízemí budovy muzea. Styk se stranami je v ní zajištěn v pondělí /14.00-16.00 hod./, kdy úřaduje tajemnice, ve středu /15.30-17.00/ člen výboru podle rozvrhu a ve čtvrtek /15.00-17.00 hod./ ekonomka. Vzhledem k finanční tísní a stálému zdražování služeb a zvyšování provozních nákladů rozhodl výbor o převedení hotovosti do České obchodní banky. Počátkem r. 1999 byla dojednána spolupráce s VMO. Výbor schválil projekty akcí (výzkumné úkoly, cyklus přednášek pořádaný PhDr. M. Tymonovou ve spolupráci s Českým egyptologickým ústavem v Praze), pro které bude žádána grantová aj. podpora z ministerstev ad. orgánů. Na plnění úkolů se podílejí pracovníci VMO a členové VSMO: PhDr. M. Hošková, CSc., Mgr. V. Michnová, Mgr. D. Cigánek, J. Malík, RNDr. R. Morávek, Ing. P. Novotný, J. Sosna, RNDr. V. Tlusták, CSc., Mgr. Z. Vermouzek, Ing. D. Wolf a J. Zlobinský. Projekty, které VSMO předložila, byly přijaty. Vzhledem k tíživé ekonomické situaci však nemohly být dotovány všechny přihlášené projekty. Předsednictvo a výbor dbají na dodržení úsporných opatření ve všech oblastech svého působení. Po smrti J. Nezhyby byla kooptována do kontrolní komise paní Ludmila Strnadová. V lednu byl vydán a postupně členům distribuován Infor-

mační bulletin pro rok 1999 připravený taj. A. Kupkovou a ekonomkou B. Kühnovou. Oslavy 100. výročí hromadné městské dopravy v Olomouci se zúčastnili PhDr. M. Tichák a předseda. V dubnu 1999 navázal předseda spolupráci se smíšeným sborem Dvořák, který vede paní Alena Křepská a sbormistr Eduard Novák. Ing. Hučín provedl novou revizi členské kartotéky a skladu publikací Společnosti.

5. Přednášková a výstavní činnost

Sekce archeologická, historická, národopisná a přírodovědná spolu s výbohem uspořádaly řadu muzejních čtvrtků. Literární sekce pořádala přednášky, besedy a setkání v Muzeu umění. Sekce dějin lékařství uskutečnila přednáškové cykly (pracovní schůze č. 199 - 203) s vysoce aktuální a přitažlivou tematikou. Sekce přírodovědná zajistila letní mykologickou poradnu v budově muzea, nadále udržuje stálou výstavku hub ve vitrině v nádvoří muzea, značný ohlas měla na sklonku léta 1998 výstava hub s poradnou v Tovačově, na jejímž zdu se zasloužili především prof. RNDr. B. Hlůza CSc. a Ing. J. Lazebníček (autoři libreta).

Na semináři, pořádaném Vlastivědným muzeem k příležitosti 150. výročí olomouckého muzejnictví 16. října 1998, přednesli své příspěvky předseda a mgr. B. Kolář.

Sekce numismatická oslavila 29. května 1999 v muzeu sedmdesáté výročí organizované numismatiky v Olomouci přednáškovým matiné s mezinárodní účastí (ve spolupráci s Českou numismatickou společností). Bude vydán pamětní spis a ražena pamětní medaile (autor Petr Kudela).

Přitažlivé výstavy uspořádaly v prostorách a atriu muzea sekce kaktusářská a numismatická, sekce mineralogická vystavovala ve Šternberku.

V r. 1999 zorganizoval předseda čtyři semináře k životním výročím: Františka kardinála Tomáška (100. výr. narození, v červnu), doc. PhDr. Cyrila Stejskala, rodáka ze Štarnova (30. výročí úmrtí v září), prof. P. Th. et PhDr. Petra M. Habáně OP (100. vyr. narození a 15. výr. úmrtí, v říjnu) a J. M. prof. PhDr. J. L. Fischera, prvního rektora poválečně obnovené UP (105. výr. narození, v listopadu), a to ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v Olomouci, Univerzitou Palackého, Univerzitou Karlovou v Praze, Orlem - jednotou Olomouc, Českomoravskou psychologickou společností, Společností J. L. Fischera a Českou dominikánskou provincií řádu bratří kazatelů.

6. Publikační a ediční činnost

Členové VSMO publikovali v denním a odborném tisku desítky článků, statí a informací o činnosti v rámci VSMO. Byli to mj. B. Blažejová, mgr. Cetkovská, prof. Hlůza, dr. Homola, dr. Juryšek, ing. Lazebníček, mgr. Kolář, doc. Musil, dr. Tichák, dr. Zicháček.

Literární sekce vydala v r. 1988 jubilejní Almanach k 15. výročí svého trvání (red. mgr. B. Kolář). Zatím pouze na CD ROMu vydala literární sekce studijní pomůcku „Olomouc v literatuře 20. století“ a na podzim 1999 vydala bibliofilii Vlastimila Kozáka: „Devět básní o krajině mého domova“.

7. Exkurze, vycházky a zájezdy

připravily sekce přírodovědná, geologická, historická, národopisná, literární.

Vedoucími exkurzí zájezdů a vycházek byli prof. Hlůza, mgr. Kolář, ing. Hučín, ing. Lazebníček, B. Kühnová, E. Blažejová, ing. Liber ad.

8. Osobnosti VSMO - úmrtí, výročí, významání a pocty

V minulých letech jsme si připomenuli výročí úmrtí zakladatelů a významných osobností Vlasteneckého spolku muzejního a VSMO: P. J. Geislera, V. Havelkové, O. F. Bablera, prof. Kabelíka, ing. Kšíra, prof. Smetany, dr. Šprince, prof. Zukala. Rozloučili jsme se s dlouholetými a zasloužilými členy: B. Dudkovou, J. Opavskou, dr. Budíkem, J. Nezhybou, E. Prachařovou.

Oslavili jsme významná životní výročí dr. Homoly, prof. Hlůzy, dr. Juryška, doc. Krbce, doc. Krátošky, dr. Kupky, ing. Lazebníčka, prof. Mrni, ing. Růžičky, doc. Stýskala, doc. Šprincové, prof. Václavka. U příležitosti životního jubilea nestora VSMO devadesátiosmiletého prof. Josefa Krajného rozhodl výbor o jmenování pana profesora čestným členem VSMO. Olomouckými „osobnostmi roku“ byli v letech 1998 a 1999 jmenováni tito členové VSMO: Bohuslav Smejkal, PhDr. Milan Tichák, l. místopředseda (1998), Ing. arch. Zdeněk Hynek, prof. PhDr. Ludvík Václavek, CSc., a doc. PhDr. Jiří Stýskal, CSc.

J. V. Musil

1. Hlavní články

Hauptbeiträge

Legální síť Petičního výboru Věrní zůstaneme a Moravské pětky na střední Moravě 1

Neznámá kapitola z dějin protifašistického odboje na Olomoucku

Das illegale Netz des Petition Ausschusses „Wir bleiben treu“ (PVVZ) und der Mährischen Fünf in Mittelmähren.

Ein unbekanntes Kapitel aus der Geschichte des antifaschistischen Widerstandes in der olmützer Gegend

*Josef Bartoš***Středověké toaletní zrcátko z Olomouce** 11

Ein mittelalterlicher Toilettenspiegel aus Olmütz

*Pavel Michna***Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Hané** 25

Traditionelle Formen der Landwirtschaft in der Hanna

*Miloslava Hošková***Neznámý brakteát s jezdeckým motivem z Kláštera Hradiska u Olomouce** 37

Ein unbekannter Brakteat mit Reitermotiv aus dem Kloster Hradisch bei Olmütz

*Věra Michnová***Císař Ferdinand na cestě do Olomouce** 46

Kaiser Ferdinand unterwegs nach Olmütz

*Zdeněk Fišer***Sociálně psychologické souvislosti tradic Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci** 55

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci - nositelka tradic Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci

Sozial-psychologische Zusammenhänge der Traditionen der Museumsgesellschaft für Heimatkunde in Olmütz

Museumsgesellschaft für Heimatkunde in Olmütz - Trägerin der vaterländischen

Traditionen der Museum für Heimatkunde in Olmütz

*Jiří V. Musil***2. Drobnosti**

Kleinigkeiten

Poznajemy historię i kulturę innych narodów 63

Z działalności Muzeum w Sosnowcu

Man möge die Geschichte und Kultur anderer Völker kennenlernen.

Aus der Tätigkeit des Museums in Sosnowiec.

*Zbigniew Studencki***Pozoruhodný atlas v kartografických sbírkách olomouckého muzea** 72

Ein bemerkenswerter Atlas in den kartographischen Sammlungen des olmützer Museums

*Ludmila Drtílková***3. Kronika**

Chronik

Unikátní nález monoxylu u Mohelnice 74

Ein einzigartiger Fund eines Einbaums bei Mohelnice

*Jaroslav Peška***Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci** 79

Sdělení o činnosti v letech 1998 a 1999

Museumsgesellschaft für Heimatkunde in Olmütz

Mitteilung über die Tätigkeit in den Jahren 1998-1999

Jiří V. Musil

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
ročník 1999, číslo 278

Odpovědný redaktor: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Odborná redakce: Mgr. Věra Michnová

Grafická úprava: Jaroslav Závora

Grafická úprava obálky: Ludvík Buryšek

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci
náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

tel.: +420 68/52 22 741

fax: +420 68/52 22 743

E-mail: muzeumol@risc.upol.cz

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Tisk: J. Z. Olomouc

Mitteilungen des Heimatkundlichen Museums in Olomouc

Jahrgang 1999, Heft Nr. 278

Redaktion: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Anschrift der Redaktion:

Heimatkundliches Museum in Olomouc
náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

tel.: +420 68/52 22 741

fax: +420 68/52 22 743

E-mail: muzeumol@risc.upol.cz

Reports of Museum of National History and Arts in Olomouc

Volume 1999, Number 278

Editor: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Address:

Museum of National History and Arts in Olomouc
náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

tel.: +420 68/52 22 741

fax: +420 68/52 22 743

E-mail: muzeumol@risc.upol.cz

ISSN 1212-1134